POPULYTICS

What would you do?

De energietransitie in Heeze-Leende

Resultaten van Participatieve Waarde Evaluatie

Datum: 06/12/2022

Dit onderzoek is uitgevoerd door Populytics, een startup van de TU Delft, in opdracht van de gemeente Heeze-Leende.

Tom Geijsen

Niek Mouter

Sjoerd Jenninga

Charlotte Tuit

Shannon Spruit

Wouter Maas

Tim Poppe

Contact: niek@populytics.nl

populytics.nl

Samenvatting en conclusies

Aanleiding

De gemeente Heeze-Leende heeft zichzelf als doel gesteld om in de toekomst in elk geval 100% van de eigen energiebehoefte binnen de eigen gemeente op te wekken. En dat dat gebeurt met schone bronnen. Wanneer ook mestvergisting als schone energie kan worden geteld, dan heeft de gemeente zelfs als doel 200% van de eigen behoefte zelf op te wekken.

De gemeente is benieuwd hoe haar inwoners tegen dit doel aankijken. En hoe inwoners vinden dat dit doel behaald kan worden. Om hier meer inzicht in te krijgen, heeft de gemeente Heeze-Leende Populytics gevraagd een raadpleging uit te voeren.

Methode

Deze raadpleging is opgezet volgens de methodiek van de Participatieve Waarde Evaluatie (PWE). PWE is een methode die gebruikt kan worden om te achterhalen hoe grote groepen burgers in een specifieke context publieke waarden wegen en hoe zij vinden dat waarden concreet moeten worden vertaald in beleid. De essentie van een PWE is dat een keuzesituatie van de beleidsmaker zo goed mogelijk wordt nagebootst waardoor burgers het dilemma kunnen doorleven. Op een laagdrempelige manier zien burgers het vraagstuk. Ze krijgen een overzicht van de gevolgen van de beleidsopties en de beperkingen die er zijn. In een PWE geven burgers een advies inclusief een onderbouwing. Dit levert een scherp beeld op van hun voorkeuren, van gemeenschappelijke waarden en hoe deze waarden volgens burgers moeten worden vertaald in beleid. Daarnaast geeft het inzicht in welke zorgen er achter weerstand zitten.

Tijdens het ontwerpen van de raadpleging zijn allerlei keuzes gemaakt over de vraagstelling, de beleidsopties die zijn opgenomen en het bepalen van de effecten die deze opties met zich meebrengen. Onderbouwing voor deze keuzes is in het hoofdrapport uitgewerkt. Onderstaande figuur geeft een beeld van hoe de online omgeving waarin inwoners advies konden geven eruit zag. Deze figuur geeft de startsituatie van de adviespagina weer.

Figuur 1

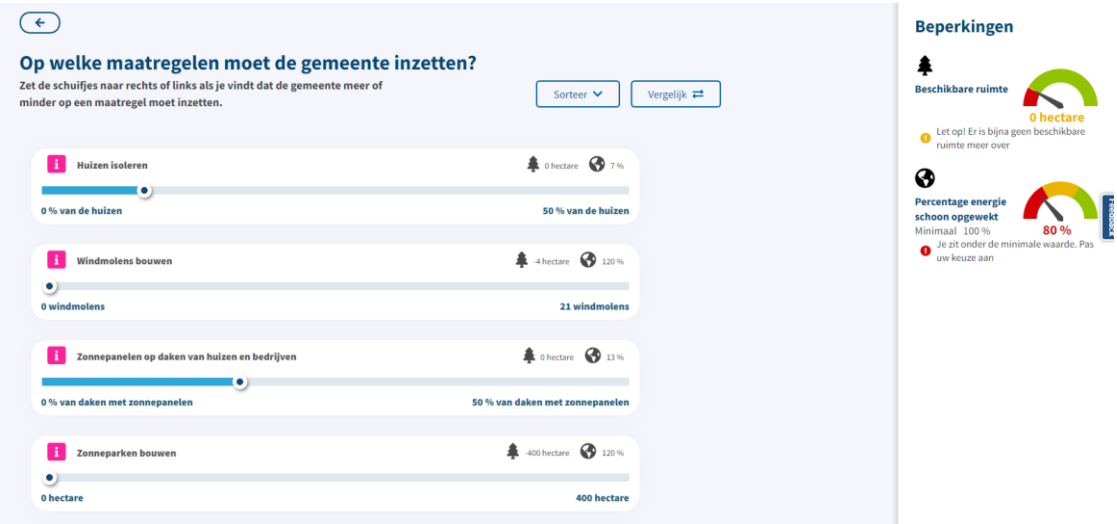

In totaal hebben 436 inwoners advies gegeven; daarmee hebben we 3% van de inwoners boven de 15 jaar bereikt. De adviezen van de deelnemers aan de raadpleging zijn representatief gemaakt op de kenmerken gender, leeftijd en opleidingsniveau. Op deze manier zijn we gekomen tot bandbreedtes van de adviezen waarbinnen het aannemelijk is dat de daadwerkelijke voorkeuren van de inwoners van de gemeente liggen. De antwoorden zijn geanalyseerd met beschrijvende statistiek, statistische analyses en content analyse om de argumentatie van deelnemers voor hun keuzes in kaart te brengen.

Resultaten

Hieronder volgen de hoofdresultaten van de raadpleging. De volledige resultaten zijn te vinden in hoofdstukken 3, 4 en 5 van het rapport.

Welk aandeel eigen opwek adviseren deelnemers?

Deelnemers konden in hun advies voor verschillende maatregelen kiezen die samen bijdragen aan het opwekken van schone energie. Deelnemers moesten daarbij een pakket adviseren dat samen minimaal 100% van het eigen energieverbruik opwekt. Deelnemers konden als zij dat wilden ook maatregelen adviseren die leiden tot een hoger percentage. Onderstaande tabel laat zien dat deelnemers vaak een pakket adviseren dat leidt tot meer dan 100% zelf opgewekte schone energie. 29% van de deelnemers adviseert een pakket van 200% of meer.

Figuur 2

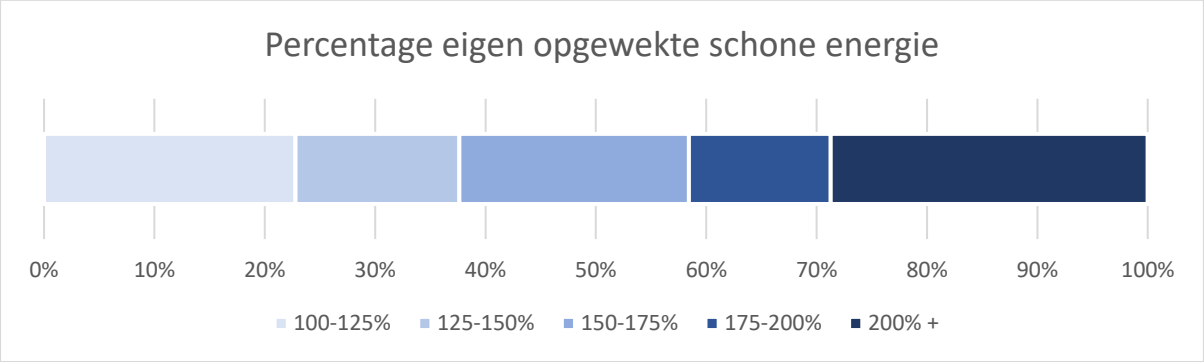

Welke maatregelen adviseren deelnemers?

Deelnemers adviseerden gemiddeld het onderstaande pakket aan maatregelen.

Figuur 3

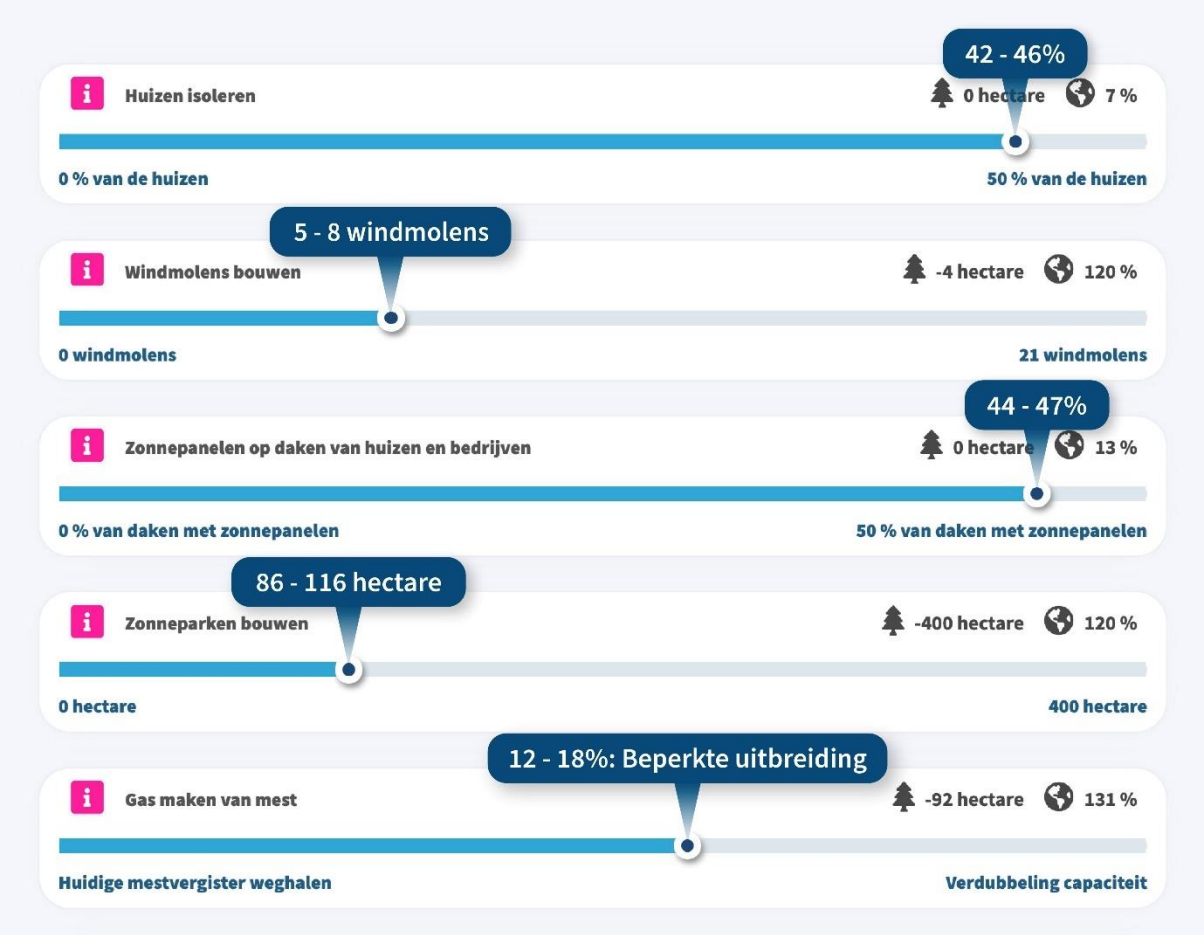

De maatregelen om energie op te wekken nemen ruimte in beslag. Daarom werd deelnemers ook gevraagd te adviseren over hoe zij deze ruimte het liefst vrij willen maken. Deelnemers kregen onderstaande drie maatregelen te zien. Daarbij stonden de sliders in de uitgangssituatie helemaal aan de rechterkant.

Figuur 4

Onderbouwingen bij de keuzes

Deelnemers konden hun advies per maatregel onderbouwen. Daar hebben de deelnemers veelal gebruik van gemaakt. Ze gaven naast argumenten voor hun keuzes ook allerlei voorwaarden en alternatieve oplossingen mee. Hoofdstuk 4 van de rapportage geeft een uitgebreid overzicht van de inbreng van deelnemers. In het definitieve rapport zal in de bijlage een integraal overzicht van de onderbouwingen worden opgenomen, samen met een overzicht van alternatieve suggesties die deelnemers hebben ingebracht.

Conclusies

We trekken de volgende conclusies:

De ambitie om 200% van de eigen energiebehoefte schoon op te wekken heeft geen breed draagvlak

In de gemeente Heeze-Leende wekt het merendeel van de deelnemers graag meer energie op dan nodig is voor het eigen verbruik. Het was niet mogelijk om een pakket te adviseren dat tot minder dan 100% van de doelstelling optelde, maar we zien dat meer dan driekwart van de deelnemers adviseert om meer dan 125% van de eigen energiebehoefte duurzaam op te wekken. Een derde van de deelnemers adviseert 200% of meer van de eigen behoefte zelf schoon op te wekken. Twee derde van de deelnemers kiest voor een pakket aan maatregelen dat leidt tot het opwekken van minder dan 200% van het eigen verbruik. Daaruit concluderen we dat de ambitie om 200% van de eigen behoefte schoon op te wekken niet zonder meer gedragen wordt door de inwoners.

Uit de onderbouwingen bij de adviezen kwamen twee opvallende punten naar voren:

1. Deelnemers vinden dat de voorwaarden strenger moeten zijn als het om opwekken van alleen meer dan het eigen gebruik gaat. Dus als de gemeente ervoor kiest dit doel na te streven, dan is het extra belangrijk dat de negatieve effecten voor inwoners beperkt zijn.

   *"De produc*tie voor meer dan onze eigen gemeente zou erg goed geregeld moeten zijn (overlast/schade aan fauna bijv. insecten)."

   *"Meer dan 100% van de benodigde energie-opwekking wordt door mijn keuze (…) behaald, geen behoefte aan de verschrikkelijke horizon vervui*ling door windmolens omdat de politiek zo graag wil."

2. Het is deelnemers niet duidelijk waarom het doel is meer op te wekken dan het eigen verbruik. Deelnemers geven op verschillende manieren aan dat het ze niet duidelijk is waarom de gemeente meer zou willen opwekken dan het eigen gebruik. Waarom zouden inwoners de negatieve effecten daarvan moeten ervaren zonder dat duidelijk is wat de positieve effecten zijn?

   "Het onderzoek is gebaseerd op de kennelijke wens van de gemeente om 200% van de binnen de eigen gemeente bestaande energievraag binnen de gemeentegrenzen op te wekken. Het is me niet duidelijk geworden waarom je dit zou willen."

Windmolens en zonneparken zijn acceptabel, maar alleen wanneer duidelijk is dat andere maatregelen onvoldoende opleveren

Zoals we ook in andere raadplegingen zien die in Nederland zijn uitgevoerd, zetten deelnemers veel in op maatregelen die minder ruimtegebruik hebben zoals het isoleren van huizen en zonnepanelen op daken van huizen en bedrijven. Deze maatregelen zijn voor deelnemers 'no-brainers' en dit wordt breed gedragen onder inwoners. Bewoners zien graag dat er zoveel mogelijk daken snel vol liggen. Als de gemeente inzet op andere maatregelen en inwoners ervaren dat er nog te weinig wordt ingezet op deze twee maatregelen, dan is dat voor hen vreemd. Dat geldt met name voor de inzet op zonneparken.

> "Zolang geschikte daken nog geen zonnepanelen bevatten, deze eerst benutten."
>
> *"Ik vind de 200% een mooi doel, maar met alleen isoleren en panelen op daken leggen, haalde ik dat niet, dan dus* (…)"

Deelnemers geven ook regelmatig aan dat ze het maximum voor deze maatregelen in deze raadpleging te laag vonden. Waarom zet de gemeente er niet op in dat 100% van de daken voorzien is van zonnepanelen en 100% van de huizen goed wordt geïsoleerd?

> "liefst 100% van de huizen; waarom "die wel en die niet"?"
>
> "Dit % mag nog wel hoger, maar de beperking zal zitten in de capaciteit van het electriciteitsnetwerk."

Deelnemers geven aan dat zij graag veel huizen geïsoleerd willen hebben en daken vol met zonnepanelen, maar ze zien tegelijkertijd dat er redenen zijn waarom inwoners dit niet zelf kunnen doen. Deelnemers zien daar een rol weggelegd voor de gemeente.

> "Dit is laaghangend fruit en voor veel mensen zeker mogelijk! De gemeente heeft daarin een belangrijke rol, zowel financieel alsook als adviseurs of zelfs soort van projectbegeleider."

"Voorkeur alle huizen isoleren, en (verborgen) minima helpen. Financieel, het niet kunnen overzien, is voor mensen vaak een obstakel"

"Moet financieel haalbaar zijn voor huiseigenaren."

Deelnemers zijn het meest verdeeld over mestvergisting: meer mestvergisting is alleen acceptabel als de negatieve effecten kunnen worden ondervangen.

Deelnemers zijn het sterkst verdeeld over de inzet van mestvergisting. Ongeveer 10% adviseert de huidige mestvergister weg te halen, terwijl aan de andere kant 25% van de deelnemers een verdubbeling van de inzet van mestvergisting adviseert. Een grote groep deelnemers (ongeveer 30%) adviseert om de huidige omvang van mestvergisting te behouden, en dus niet te verminderen of uit te breiden. Deelnemers die adviseren de capaciteit te vergroten kiezen overigens niet per se voor uitbreiding van de capaciteit van de huidige mestvergister; extra capaciteit kan ook gecreëerd worden door op meer plekken mestvergisting mogelijk te maken.

Van de mensen die vinden dat mestvergisting moet worden verminderd, vindt ongeveer de helft mestvergisting nooit acceptabel. Dat betreft in totaal 12% van alle deelnemers. De andere helft geeft aan dat het acceptabel is als de gezondheid van omwonenden niet in gevaar komt en de stankoverlast ongedaan wordt gemaakt.

De deelnemers uit Sterksel, waar nu een mestvergister staat, zijn het meest kritisch op het behouden of uitbreiden van mestvergisting. Zij geven in hun argumenten vaak voorbeelden van de stankoverlast die het oplevert, terwijl zij geen voordelen ervaren.

*"De impact voor de inwoners van Sterksel is nu al ontzettend groot en negatief. Geuroverlast en enorme aantallen vrachtwagenbewegingen met bijbehorende (geluids*overlast. Dit mag niet groter worden."

"Liever helemaal weg, want in Sterksel, waar wij wonen, hebben we wel last van de stank en het geluid, maar geen enkel voordeel."

Deelnemers die het behoud van de huidige omvang adviseren, geven in hun argumenten veelal aan dat uitbreiding weliswaar niet gewenst is vanwege de overlast, maar dat het een stap te ver gaat om de capaciteit af te bouwen:

"Dit vond ik een lastige. Het blijkt nl. dat de mestvergisting nogal eens stankoverlast geeft. Zolang men niet bereid is, hierin extra geld te steken, is het wat mij betreft moeilijk verkoopbaar om deze uit te breiden.(…)"

De meerderheid van deelnemers die voor uitbreiding koos, vindt dat er zo snel mogelijk een nieuwe vergister moet worden gebouwd, waar de gemeente in moet investeren.

Inhoud

Samenvatting en conclusies 3
Aanleiding 3
Methode 3
Resultaten 4
Conclusies 6
Inhoud 9
1. Introductie 10
2. Methode 11
De PWE-methode 11
Opzet van dit onderzoek 11
Overige vragen 15
Dataverzameling 15
Representativiteit en betrouwbaarheid 16
Analyses 17
3. Resultaten 19
Welke keuzes maken de deelnemers? 19
4. Welke argumenten geven de deelnemers? 28
5. Overige vragen 43
Stellingen over het klimaat 43
Vragen over de raadpleging 45
Wat vind je goed aan dit onderzoek? 47
Wat zou je verbeteren aan dit onderzoek? 48
6. Bijlage 49

1. Introductie

De gemeente Heeze-Leende heeft zichzelf als doel gesteld om in de toekomst in elk geval 100% van de eigen energiebehoefte binnen de eigen gemeente op te wekken. En dat dat gebeurt met schone bronnen. Wanneer ook mestvergisting als schone energie kan worden geteld, dan heeft de gemeente zelfs als doel 200% van de eigen behoefte zelf op te wekken.

De gemeente is benieuwd hoe haar inwoners tegen dit doel aankijken. En hoe inwoners vinden dat dit doel behaald kan worden. Om hier meer inzicht in te krijgen, heeft de gemeente Heeze-Leende Populytics gevraagd een raadpleging uit te voeren.

De online raadpleging hebben we uitgevoerd op basis van de Participatieve Waarde Evaluatie (PWE) methode. De essentie van een PWE is dat burgers een advies kunnen geven over een keuzevraagstuk van de overheid. Burgers worden als het ware op de stoel van de overheid gezet. Het keuzevraagstuk van een overheid wordt nagebootst in een online omgeving. Vervolgens wordt aan burgers gevraagd wat zij zouden adviseren als zij in de schoenen van de beleidsmaker zouden staan.

PWE is in Nederland al eerder toegepast voor het opstellen van coronabeleid op de lange termijn (Geijsen et al., 2022). Ook werd deze methode ingezet voor de evaluatie van transportbeleid (Mouter et al., 2021a), in de energietransitie (Mouter et al., 2021b, 2022) en beleid ter bescherming tegen overstromingen (Mouter et al., 2021c).

2. Methode

De PWE-methode

PWE is een methode die gebruikt kan worden om te achterhalen hoe grote groepen burgers in een specifieke context publieke waarden wegen en hoe zij vinden dat waarden concreet moeten worden vertaald in beleid. De essentie van een PWE is dat een keuzesituatie van de beleidsmaker zo goed mogelijk wordt nagebootst waardoor burgers het dilemma kunnen doorleven. Op een laagdrempelige manier zien burgers het vraagstuk. Ze krijgen een overzicht van de gevolgen van de beleidsopties en de beperkingen die er zijn. In een PWE geven burgers een advies inclusief een onderbouwing. Dit levert een scherp beeld op van hun voorkeuren, van gemeenschappelijke waarden en hoe deze waarden volgens burgers moeten worden vertaald in beleid. Daarnaast geeft het inzicht in welke zorgen er achter weerstand zitten.

In Nederland zijn PWE's toegepast rond klimaatbeleid, coronabeleid, waterveiligheidsbeleid, het betrekken van burgers bij aanpassingen aan het stelsel medische rijgeschiktheid en het betrekken van wetenschappers bij (het aanpassen van) het systeem van onderzoeksfinanciering. Meer informatie over de PWE-methode is te vinden op: www.tudelft.nl/pwe en www.populytics.nl.

Een sterk punt van PWE is dat de methode goed aansluit bij de participatiebehoeften van het 'stille midden'. De methode is laagdrempelig, deelname kost ongeveer 20 minuten en je kan meedoen waar en wanneer je maar wilt. Dit zorgt ervoor dat niet alleen de 'usual suspects' meedoen aan een PWE. Aan de andere kant vindt de middengroep dat methoden als een opiniepeiling of een referendum een complex vraagstuk te veel platslaan tot een 'Ja/Nee-keuze'. Een PWE gaat een stuk verder omdat deelnemers hun voorkeuren kunnen uiten op basis van een totaalplaatje van beleidsopties en effecten. Deelnemers krijgen de kans om beleidsopties in samenhang te beoordelen, ze kunnen hun voorkeuren motiveren en nuanceren en eigen ideeën aandragen.

Opzet van dit onderzoek

Vraagstelling van het onderzoek

Het doel bij het ontwerpen van een PWE is om een keuzevraagstuk van de beleidsmaker zo goed mogelijk na te bootsen. In dit ontwerpproces proberen we ervoor te zorgen dat het vraagstuk zo wordt nagebootst dat verschillende groepen burgers op een goede manier hun waarden, voorkeuren en zorgen kunnen doorgeven aan beleidsmakers en dat de kans tegelijkertijd zo groot mogelijk is dat de uitkomsten van de raadpleging handelingsperspectieven opleveren voor beleidsmakers.

Bij het ontwerpen van een PWE moeten er soms oplossingen worden gezocht om deze doelen allebei te behalen. In het ontwerptraject hebben we de reeds geformuleerde doelstelling van de gemeente als uitgangspunt genomen:. Zoals de gemeente het zelf heeft geformuleerd op haar website:

"De ambitie van de gemeente is om ten minste ons eigen energieverbruik op te wekken, maar daarnaast wij willen ook een bijdrage leveren aan de regio. Ons uitgangspunt is dat wij maximaal twee keer de energie willen opwekken ten opzichte van het gebruik. Een voorwaarde daarbij is dat we de winning van 'groen gas' in Heeze-Leende kunnen meerekenen."

De vraag die in de raadpleging centraal zou moeten staan was dus hoe de inwoners van de gemeente vinden dat deze doelstelling moet worden ingevuld. Voor groepen burgers die twijfelen over de ernst van klimaatverandering en de wenselijkheid van klimaatmaatregelen geldt waarschijnlijk dat zij dit uitgangspunt niet zullen steunen en we willen ook deze groep burgers in staat stellen om hun waarden, voorkeuren en zorgen door te geven.

Om aan beide doelen tegemoet te komen hebben we besloten om de raadpleging te starten met een aantal algemene vragen over meningen van deelnemers over klimaatbeleid. Concreet werd aan deelnemers gevraagd in hoeverre zij het eens zijn met de volgende stellingen:

- Ik twijfel aan hoe erg klimaatverandering is
- Ik maak mij zorgen om klimaatverandering
- Ik vind dat de Nederlandse overheid meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan
- Ik vind dat de gemeente Heeze-Leende meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan

Deelnemers kregen vervolgens de mogelijkheid om hun keuzes te onderbouwen, waardoor ook tegenstanders van klimaatmaatregelen in staat werden gesteld om hun waarden, voorkeuren en zorgen door te geven.

Wanneer deelnemers het oneens waren met de laatste stelling kregen zij de volgende tekst te zien.

> We vroegen je net of gemeente Heeze-Leende meer moet doen om klimaatverandering tegen te gaan. Je hebt geantwoord dat je het daarmee oneens bent.
>
> De gemeente wil ook graag de mening horen van bewoners die niet vinden dat Heeze-Leende meer moet doen om klimaatverandering tegen te gaan.

Deelnemers konden vervolgens aangeven dat zij wel of geen advies wilden geven. Hierdoor werden inwoners die twijfelen aan de noodzaak van klimaatbeleid in staat gesteld om hun waarden en zorgen door te geven, terwijl zij tegelijkertijd niet gedwongen werden om mee te denken binnen de kaders van het staande beleid van de gemeente.

Het ontwerpproces van de PWE keuzetaak

Het ontwerpproces van de PWE keuzetaak zijn we gestart met een verkenning van realistische opties om eigen energie op te wekken. Uitgangspunt daarbij was dat we breder keken dan de afbakening die in het huidige coalitie akkoord is opgenomen. Dat betekent onder meer dat we ook grootschalige opwek met windmolens en zonneparken als optie mee hebben genomen. Op basis van ervaringen in eerdere raadplegingen hebben we geprobeerd het aantal maatregelen zo beperkt en realistisch mogelijk te houden. Daarnaast hebben we als uitgangspunt genomen dat alleen maatregelen opgenomen worden die vóór 2030 kunnen helpen het doel te bereiken. En dat maatregelen binnen de invloedssfeer van de gemeente moeten liggen; direct of indirect door subsidies of andere stimuleringsmaatregelen. Het bouwen van kerncentrales bijvoorbeeld is daarom niet meegenomen. Het bouwen van een kerncentrale duurt namelijk minimaal 10 jaar.

Naast de concrete maatregelen om energie op te wekken of te besparen, bleek bij betrokkenen ook behoefte aan inzicht in hoe inwoners de mogelijkheden wegen ten opzichte van andere prioriteiten die beslag leggen op de ruimte in de gemeente. Zo heeft de gemeente niet alleen doelstellingen op het gebied van het opwekken van energie, maar ook op het behouden van de natuurlijke omgeving en het agrarisch landschap. En wil de gemeente nieuwe woningen bouwen. De gemeente had de behoefte om ook deze doelen een plek te geven om zo

deelnemers een meer integrale afweging te kunnen laten maken. Daarom is gekozen om in dezelfde keuzetaak deelnemers te laten adviseren over waar de gemeente ruimte kan vinden voor de energiemaatregelen.

De op te nemen maatregelen zijn in verschillende feedbackrondes besproken met betrokkenen. In de startfase (april-juni 2022) hebben we feedback gekregen van betrokken ambtenaren, het college van B&W en de gemeenteraad. In de periode daarna hebben we twee sessies gehouden waarvoor geïnteresseerde bewoners zijn uitgenodigd om feedback te geven (juli 2022). Daar was ook een vertegenwoordiger vanuit de energiesector aanwezig. Begin september hebben we een laatste concept nogmaals met de gemeenteraad besproken en hun feedback verwerkt.

Het inschatten van de effecten van de keuzes

De maatregelen waarover deelnemers kunnen adviseren hebben in de raadpleging twee belangrijke effecten: de mate waarin ze bijdragen aan de doelstelling en de ruimte die ze innemen.

Voor een inschatting van de bijdrage van verschillende maatregelen aan de doelstelling is gebruik gemaakt van het rekenmodel dat de gemeente hanteert voor het doorrekenen van haar eigen beleid. Daarin is een vertaalslag gemaakt van de geschatte opbrengst van maatregelen in GWh/jaar naar het aandeel van de eigen energiebehoefte van de gemeente. De geschatte eigen energiebehoefte van de gemeente in 2030 is 267,9 GWh.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de effecten van de maatregelen die gebruikt voor de raadpleging. De figuur eronder geeft een beeld van de keuzetaak in het online platform WeValuate.

Effecteninschattingen van de keuze-opties

Keuze-optie	Range van advies (Startpunt)	Maximaal effect op doelstelling	Maximale druk op de ruimte (in hectare)
Huizen isoleren (0% - 50% van de huizen)	0% - 50% van de huizen (start: 8%)	7% Het is onrealistisch te verwachten dat alle huizen in de toekomst goed geïsoleerd zullen zijn in 2030. Er is daarom een schatting gemaakt van wat wel mogelijk is: maximaal 50%. Hiermee is in potentie 7% van de eigen energiebehoefte te besparen.	0 hectare Hiervoor is geen extra ruimte nodig.
Windmolens bouwen (0 – 21 windmolens)	0 – 21 windmolens (start: 0 windmolens)	120% Dit effect is zo gekozen om de mogelijkheid te creëren dat deelnemers konden adviseren de gehele doelstelling met de inzet van windmolens te realiseren. Uitgangspunt is dat een windmolen gemiddeld 15 GWh/jaar opbrengt. Zo is het maximaal te kiezen aantal windmolens op 21 gesteld.	4 hectare Gebaseerd op meest efficiënt ruimtegebruik, zonder rekening te houden met bouw- en gebruiksbeperkingen in de directe omgeving van windmolens.
Zonepanelen op daken van huizen en bedrijven (0% - 50% van de daken)	0% - 50% van de daken (start: 17%)	13% Naar schatting had in 2021 22% van de daken van huizen en 11% van de daken van bedrijfspanden en andere daken zonnepalen (bron: rekenmodel gemeente). Net als bij huizen isoleren nemen we aan dat het niet realistisch is om in 2030 100% van deze daken van zonnepanelen te hebben voorzien. We gaan er vanuit dat maximaal 50% haalbaar is.	0 hectare Hiervoor is geen extra ruimte nodig.
Zonneparken bouwen (0 – 400 hectare)	0 – 400 hectare (start: 0 hectare)	120% Dit effect is zo gekozen om de mogelijkheid te creëren dat deelnemers konden adviseren de gehele doelstelling met de inzet van zonneparken te realiseren. Uitgangspunt is dat één hectare zonnepark gemiddeld 0,77	400 hectare

		GWh/jaar opbrengt. Zo is het maximaal te kiezen hectare zonnepark op 400 hectare gesteld.	
Gas maken van mest	weghalen – verdubbelen capaciteit (start: huidige capaciteit behouden)	131% De bestaande mestvergister in de gemeente levert op dit moment naar schatting 65% van de benodigde energie op. We hebben daarbij aangenomen dat deze op 75% van de maximale capaciteit presteert. De schaal is zo gekozen omdat we het mogelijk wilden maken het gehele doel met de inzet van mestvergisting mogelijk te maken, én de schaal begrijpelijk houden. Daarom is gekozen voor een symmetrische schaal van 0% tot 200% van de huidige capaciteit.	92 hectare De huidige mestvergister neemt 46 hectare in beslag. Bij een verdubbeling zou dit uitkomen op 92 hectare.
Plek maken door minder natuurgebieden	-600 – 0 hectare verwijderen (start: 0 hectare)	0% Deze maatregel is toegevoegd als ruimtebesparende maatregel en heeft geen effect op de eigen energie opwekking.	600 hectare 600 hectare was het meest passend omdat er 6 posities mogelijk zijn in de schaal
Plek maken door minder huizen te bouwen	0 – 600 huizen bouwen (start: 600 huizen)	-2% Indien gekozen wordt voor ruimte vinden in het verminderen van de geplande nieuwe woningen, zal ook minder energie nodig zijn. Daarom draagt dit bij aan de doelstelling.	100 hectare Uitgaande van gemiddelde 0,15 hectare per woning.
Plek maken door minder landbouw	-600 – 0 hectare verwijderen (start: 0 hectare)	0% Deze maatregel is toegevoegd als ruimtebesparende maatregel en heeft geen effect op de eigen energie opwekking.	600 hectare 600 hectare was het meest passend omdat er 6 posities mogelijk zijn in de schaal

Figuur 2-1

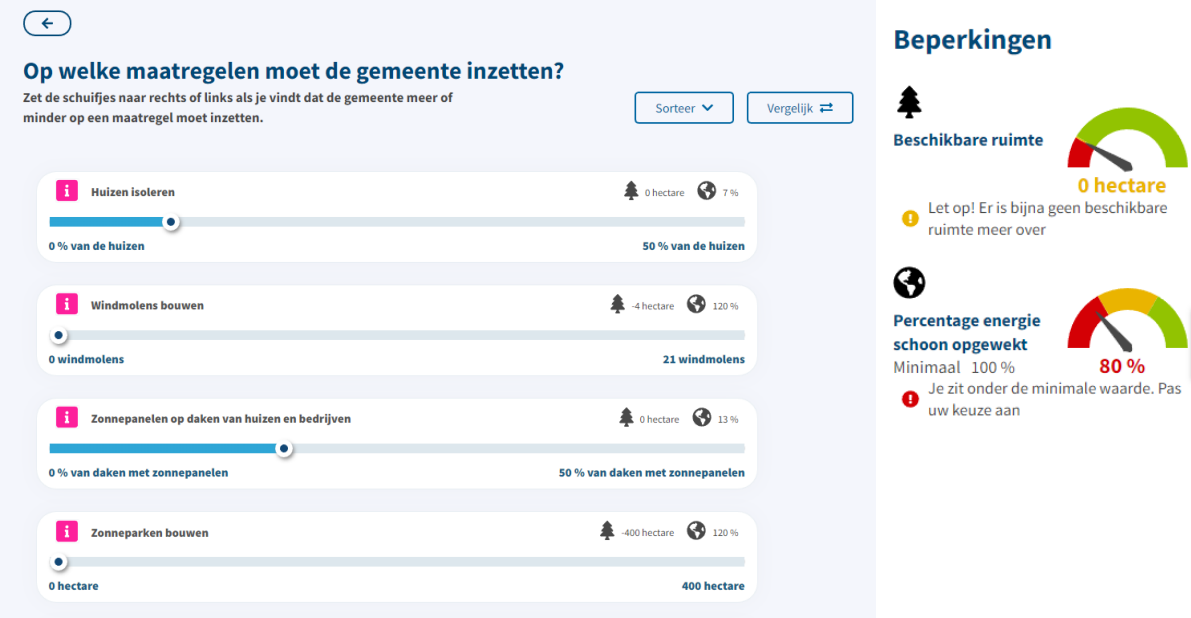

Schermafbeelding van de startsituatie van de PWE-keuzetaak. Niet alle maatregelen zijn zichtbaar.

Verder ontwerpproces

Aan het eind van het ontwerpproces van de raadpleging werd er een animatie met ondertiteling gemaakt waarin de inhoud van de raadpleging op een toegankelijke manier werd uitgelegd aan deelnemers. Er werd een taalcheck uitgevoerd door een taalbureau om de raadpleging geschikt te maken voor laaggeletterden (taalniveau B1).

Opgemerkt moet worden dat de onderzoekers eindverantwoordelijk zijn voor alle keuzes die zijn gemaakt bij het ontwerpen van de PWE. Zij hebben input gevraagd van beleidsmakers van de gemeente Heeze-Leende en ze hebben deze input zo goed mogelijk proberen te verwerken, maar zij hebben uiteindelijk altijd gekeken naar het optimaliseren van de kwaliteit van de PWE. Een PWE is van hoge kwaliteit als de validiteit positief wordt beoordeeld door de deelnemers en als de raadpleging relevante inzichten oplevert over de voorkeuren en waarden van burgers rond het keuzevraagstuk.

Overige vragen

In de raadpleging krijgen alle deelnemers de ruimte om hun advies te motiveren. Verder kregen zij in het onderzoek een aantal stellingen voorgelegd over het onderwerp. Tot slot kregen de deelnemers vragen over henzelf (geslacht, leeftijdsgroep en opleidingsniveau) zodat wij konden onderscheiden hoe voorkeuren verschillen tussen verschillende groepen bewoners.

Dataverzameling

De dataverzameling vond plaats in de periode 1 tot 24 oktober. In totaal zijn 575 deelnemers aan de raadpleging gestart. Daarvan zijn 436 deelnemers tot aan het gedeelte gekomen waarin zij advies mochten geven. 22 deelnemers kozen ervoor geen advies te geven en 414 mensen gaven wel een advies. Daarmee heeft 3% van de inwoners van 15 jaar en ouder aan de raadpleging meegedaan.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de kenmerken van de deelnemers. Omdat we deze vragen pas aan het einde van de raadpleging stelden en deze vragen niet verplicht waren, heeft niet iedere deelnemer deze ingevuld. We geven per kenmerk aan om hoe veel deelnemers het gaat.

Tabel 2-1

	Deelnemers aan raadpleging % (aantal)	Percentage van inwoners van Heeze-Leende van 15 jaar en ouder (CBS, 2020)
Alle respondenten		
Totaal	436	14.140
Geslacht (n=370)		
Man	70%	50%
Vrouw	30%	50%
Leeftijd (n=390)		
18-45 jaar	20%	36%
45-65 jaar	50%	34%
65 jaar of ouder	31%	29%
Hoogst genoten opleiding (n=390)		
Basisonderwijs, vmbo, havo onderbouw, vwo onderbouw, mbo1	5%	22%
Havo, vwo, mbo 2-4	18%	39%
Hbo, universiteit	77%	39%
Woonplaats (n=377)		
Heeze	66%	61%
Leende / Leenderstrijp	19%	28%
Sterksel	15%	11%

Door afrondingsverschillen tellen niet alle percentages op tot 100%

Representativiteit en betrouwbaarheid

De raadpleging heeft een steekproef opgeleverd die niet volledig representatief is voor de populatie in de gemeente Heeze-Leende. Mannen zijn oververtegenwoordigd en jongeren en laag opgeleiden ondervertegenwoordigd. Binnen de ruim gedefinieerde leeftijdsgroepen blijkt verder dat vooral inwoners onder de 25 weinig hebben meegedaan: er zijn slechts 5 deelnemers uit deze leeftijdsgroep. Omdat de steekproef niet representatief is voor de bevolking van Heeze-Leende kunnen we niet zonder meer algemeen geldende uitspraken doen op basis van de resultaten.

Om ervoor te zorgen dat we op basis van de panelraadpleging representatieve uitspraken kunnen doen over de voorkeuren van de gehele populatie van de gemeente, hebben we de data gewogen en hebben we betrouwbaarheidsintervallen bepaald waarbinnen de populatiegemiddelden waarschijnlijk liggen.

Wegen

We hebben de adviezen voor de verschillende maatregelen gewogen op de kenmerken geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Wegen betekent dat we in de analyse meer gewicht hebben toegekend aan de antwoorden van deelnemers die ondervertegenwoordigd zijn in de steekproef en juist minder gewicht hebben toegekend aan de deelnemers die oververtegenwoordigd zijn. We hebben de volgende stappen gezet:

1. We hebben de deelnemers in groepen ingedeeld: 2 voor gender, 3 voor opleidingsniveau en 3 voor leeftijd, zoals in bovenstaande tabel weergegeven.
2. We hebben de verdeling van de deelnemers over deze groepen vergeleken met de verdeling van het aantal mensen van 15 jaar en ouder in de gemeente Heeze-Leende.
3. Vervolgens hebben we een wegingsfactor gekoppeld aan elke groep. Deze wegingsfactor zorgt dat de antwoorden van een specifieke groep zwaarder tellen als er relatief weinig deelnemers in de groep zitten. En dat de antwoorden minder zwaar meetellen als er relatief veel deelnemers in deze groep zitten.

Door op deze manier te wegen, rekenen we drie keer een gemiddelde score uit voor elk van de maatregelen: één die is gewogen op gender, één op leeftijdsgroep en één op opleidingsniveau.

Betrouwbaarheid

Omdat we werken met een steekproef op basis waarvan we uitspraken willen doen over de gehele populatie, presenteren we de resultaten van he advies over de in te zetten maatregelen in een bandbreedte. Deze bandbreedte geeft weer waarbinnen de gemiddelde voorkeuren van de populatie waarschijnlijk liggen. De basis van de bandbreedte is het 95%-betrouwbaarheidsinterval van het gemiddelde van de gewogen data. Dat wil kortweg zeggen dat de daadwerkelijke gemiddelden met 95% zekerheid ergens tussen de waardes van de gepresenteerde bandbreedtes liggen. Zoals hiervoor beschreven, hebben we de adviezen gewogen voor gender, leeftijdsgroep en opleidingsniveau apart; we berekenen dus ook 3 betrouwbaarheidsintervallen. We presenteren bij de resultaten een bandbreedte gebaseerd op de laagste en de hoogste waarde van deze drie betrouwbaarheidsintervallen.

Analyses

Allereerst zijn er resultaten in dit onderzoek geanalyseerd met descriptieve statistiek. Zo is er gebruik gemaakt van deze methode om te analyseren welke keuzes respondenten hebben gemaakt. Hoeveel zetten respondenten in op bepaalde klimaatmaatregelen en hoe zouden ze plek willen maken voor deze maatregelen? Vervolgens zijn deze keuzes van de respondenten geanalyseerd met Latente Klasse Clusteranalyses (LCCA). Deze methode identificeert groepen individuen die eenzelfde combinatie van klimaatmaatregelen en het ruimte maken voor deze maatregelen adviseren, een zogenoemd cluster. Het model identificeert clusters die maximaal homogeen zijn (binnen het cluster) en onderling maximaal verschillen (tussen de clusters). Daarnaast laat de analyse zien welke segmenten van de bevolking (bijvoorbeeld in termen van woonplaats en geslacht) relatief vaak voorkomen

in bepaalde clusters. Zo kan bepaald worden welke klimaatmaatregelen en manieren van ruimte maken voor deze maatregelen 'populair of juist niet populair' zijn onder bepaalde groepen deelnemers. Een voordeel van deze methode ten opzichte van andere methodes is dat op basis van statistische criteria een optimaal aantal clusters kan worden bepaald.

De kwalitatieve data analyseerden we met content analyse. Een tweetal codeerders heeft alle argumenten gescreend en gecategoriseerd. Op deze manier kunnen we een beeld schetsen van welk soort argumenten deelnemers voor- en tegen de verschillende maatregelen geven, en welke van deze argumenten veel en weinig worden genoemd. Ook hebben de codeerders op deze wijze alternatieve voorstellen in kaart gebracht. Deze zullen als losse bijlage worden opgeleverd.

3. Resultaten

In dit hoofdstuk presenteren we de resultaten van de raadpleging. Eerst gaan we in op de antwoorden op verschillende stellingen en het advies dat deelnemers hebben gegeven. In het advies presenteren we de bandbreedtes waarbinnen de uitkomsten met grote waarschijnlijkheid liggen. Daarna gaan we in op de motivaties die de deelnemers hebben gegeven voor hun keuzes.

De resultaten van het advies voor maatregelen zijn weergegeven als bandbreedte. Deze bandbreedte is samengesteld uit de laagste en hoogste waarde van de 95%-betrouwbaarheidsintervallen van de gewogen gemiddeldes. Er is apart gewogen op leeftijdsgroep, opleidingsniveau en gender. Op deze manier corrigeren we voor het feit dat sommige groepen minder goed vertegenwoordigd zijn onder de deelnemers in deze raadpleging (zie ook hoofdstuk 2).

Welke keuzes maken de deelnemers?

Hoe denken deelnemers over klimaatverandering?

Aan het begin van de raadpleging vroegen we de deelnemers hoe zij aankijken tegen klimaatverandering. De tabellen hieronder geven de antwoorden van de deelnemers weer.

Figuur 3-1: antwoorden op stellingen over klimaatverandering

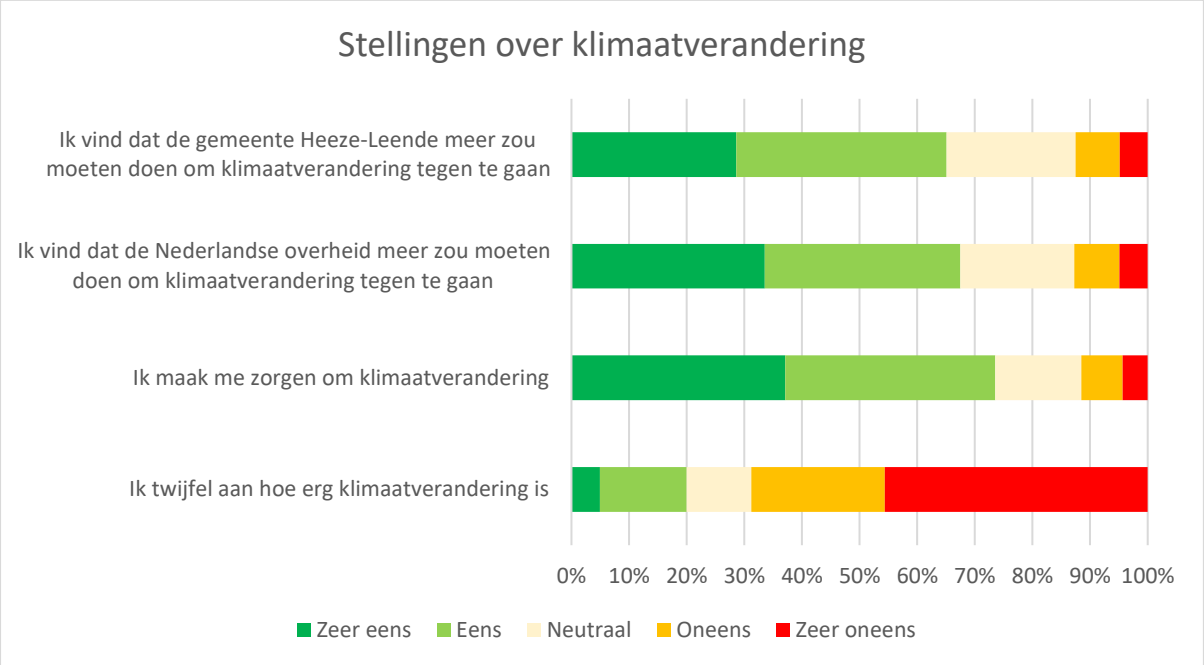

12% van de deelnemers gaf aan dat zij vonden dat de gemeente niet meer moest doen om klimaatverandering tegen te gaan. We vroegen deze deelnemers of zij alsnog hun advies wilden geven. 73% van hen deed dit en 27% niet.

20% van de deelnemers geeft aan te twijfelen aan hoe erg klimaatverandering is (eens of zeer eens met de stelling). Het percentage deelnemers dat twijfelt aan de ernst van klimaatverandering ligt net iets lager dan in

provincies Gelderland en Flevoland waar op ongeveer hetzelfde moment een soortgelijke raadpleging werden gehouden (in Gelderland twijfelde 21% van de deelnemers aan de open raadpleging en in Flevoland was dat 23%). 72% van de deelnemers maakt zich zorgen om klimaatverandering. Dat was in Gelderland 70% en in Flevoland 65%.

Welk deel van het eigen verbruik moet de gemeente schoon opwekken?

Deelnemers konden in hun advies aangeven hoever zij wilden dat de gemeente gaat in het realiseren van schoon opgewekte energie. In de raadpleging werd aangegeven dat de gemeente het doel heeft 200% van het energieverbruik lokaal schoon op te wekken, maar deelnemers hoefden dit doel niet over te nemen. Zij moesten met hun advies wel minimaal 100% bereiken. Onderstaande grafiek laat zien hoe deelnemers adviseerden over dit te behalen doel.

Figuur 3-2: verdeling van deelnemers over het aandeel eigen opgewekte schone energie dat zij adviseren

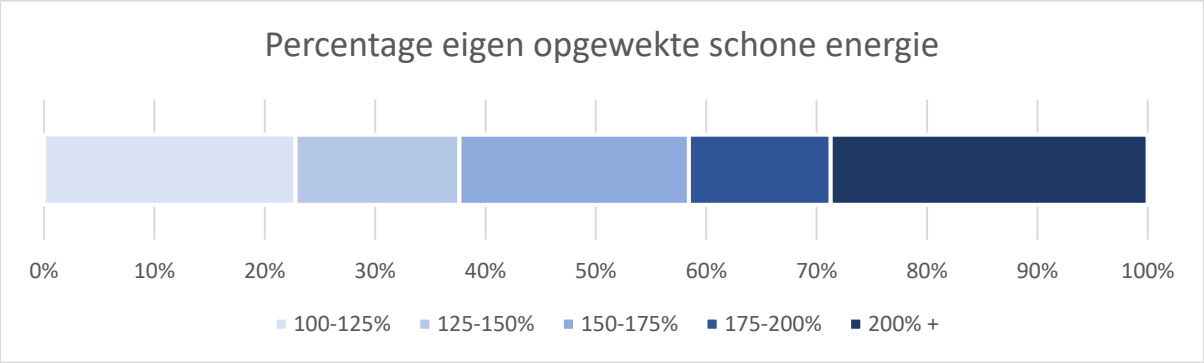

Welke maatregelen adviseren inwoners om schone energie op te wekken?

Onderstaande figuur geeft een overzicht van het advies dat de deelnemers hebben gegeven. Voor elke maatregel is een bandbreedte gegeven waarbinnen de voorkeuren van de inwoners van Heeze-Leende waarschijnlijk liggen.[1]

[1] Op basis van 95% betrouwbaarheidsintervallen van de adviezen gewogen voor gender, opleidingsniveau en leeftijd

Figuur 3-3: bandbreedtes van de adviezen voor energiemaatregelen

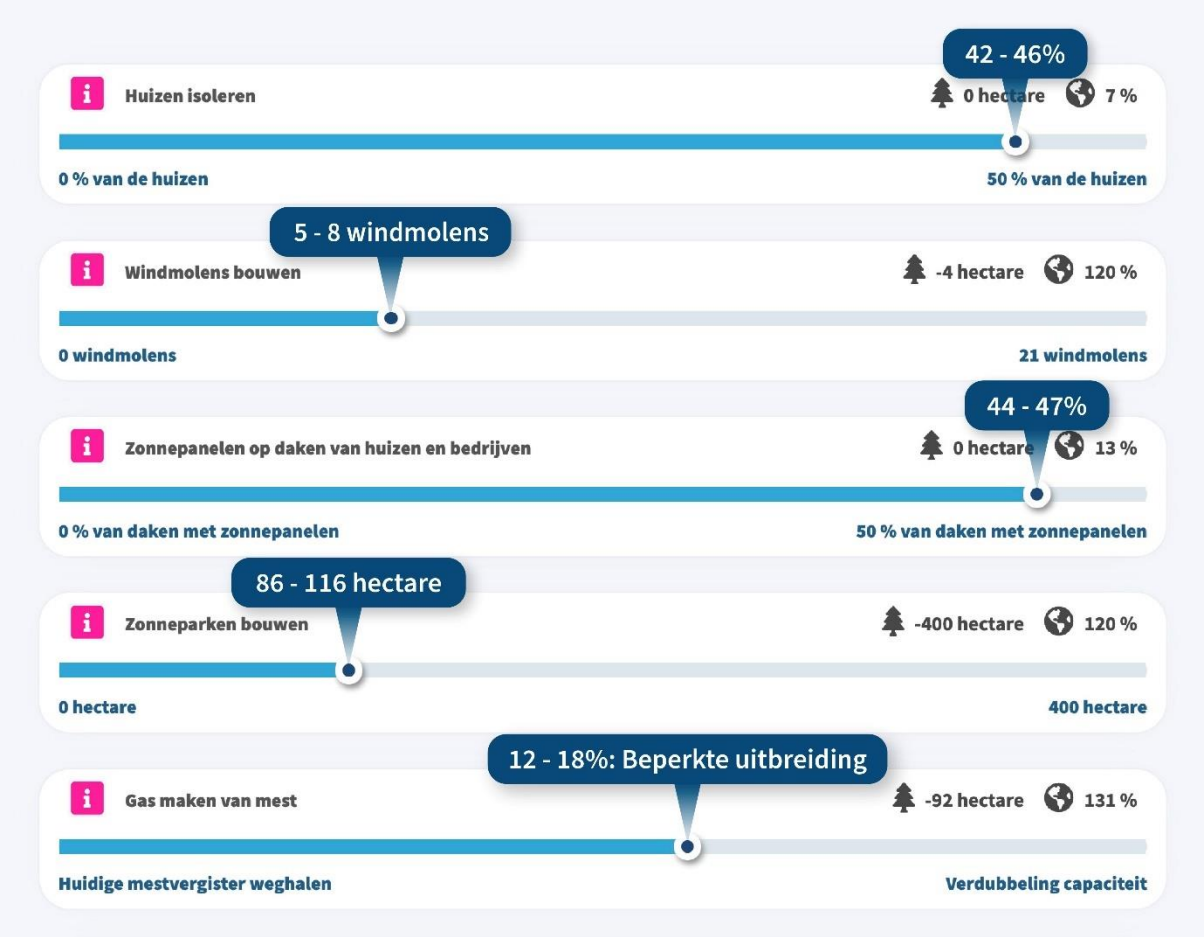

De maatregelen 'huizen isoleren' en 'zonnepanelen op daken' scoren relatief het beste. Ze scoren ook bijna gelijk aan elkaar. Beide maatregelen hadden een schaal van 0% tot 50% (van de huizen, resp. daken). Windmolens en zonneparken krijgen ook een bijna gelijke positie op de schaal. Hoewel de eenheid van beide maatregelen heel anders is (aantal windmolens en aantal hectares zonnepark), zijn beide schalen wel gelijk in het aandeel van de eigen energiebehoefte die hiermee zou kunnen worden opgewekt. Dat is in beide gevallen maximaal 120%. Deelnemers kiezen er dus voor om een ongeveer gelijk deel van de energiebehoefte met windmolens en met zonneparken op te wekken. Tot slot kiezen deelnemers gemiddeld voor een beperkte uitbreiding van mestvergisting.

Een gemiddelde keuze geeft een beeld van hoe populair de verschillende opties zijn. Maar het laat niet zien of de deelnemers hier hetzelfde over denken, of dat er verschillen zijn tussen groepen. De grafieken hieronder geven daar meer inzicht in: die laten zien welk deel van de deelnemers de slider op de verschillende posities heeft gezet.

Figuur 3-4: verdeling van voorkeuren van deelnemers voor energiemaatregelen

Over een deel van de keuzes kregen deelnemers nog vervolgvragen voorgelegd. De antwoorden daarop zijn in onderstaande figuren weergegeven.

Figuur 3-5: antwoorden op stellingen over windmolens

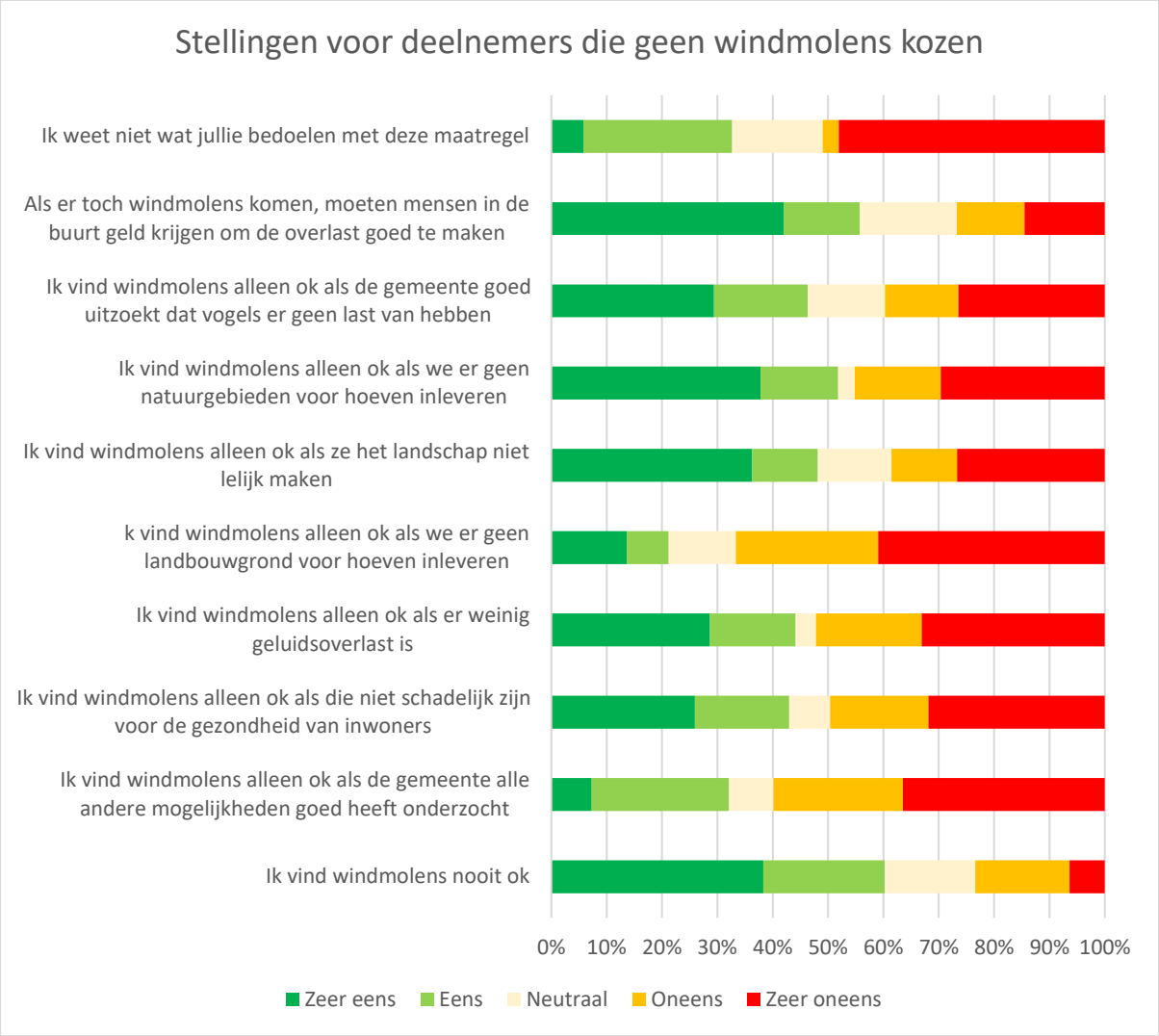

Figuur 3-6: antwoorden op stellingen over zonneparken

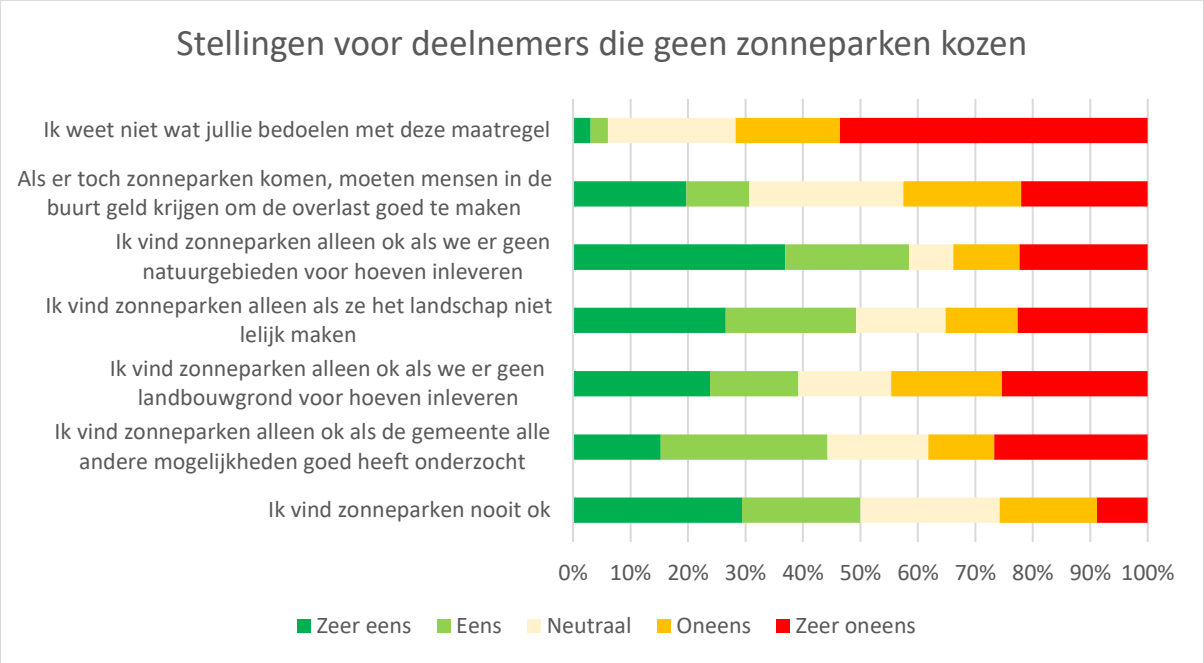

Figuur 3-7: antwoorden op stellingen over uitbreiding van mestvergisting

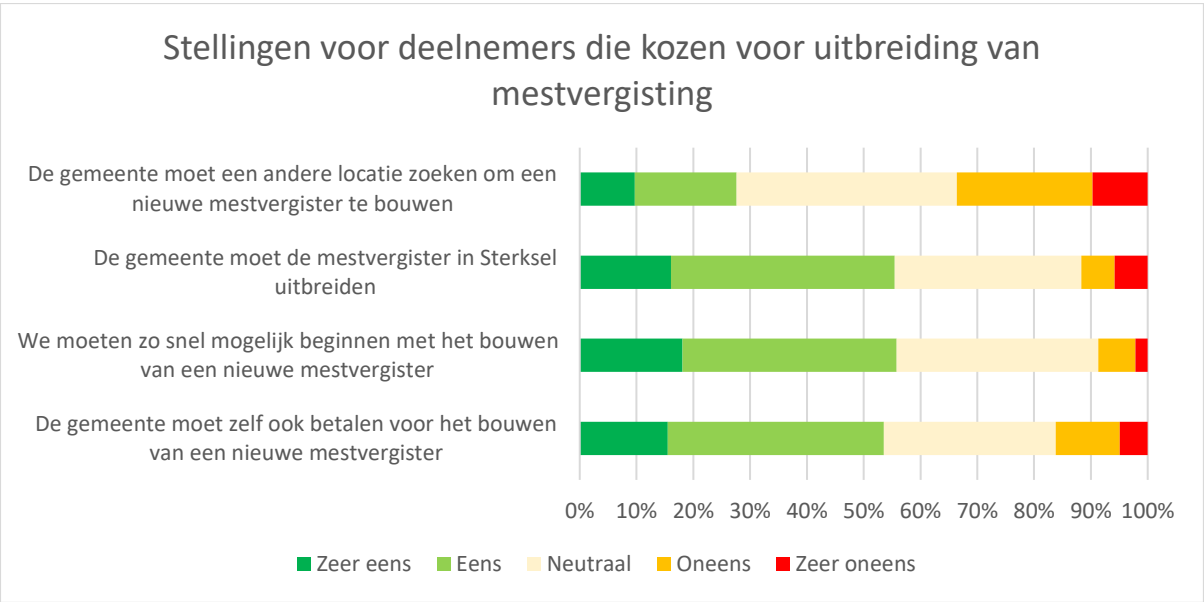

Figuur 3-8: antwoorden op stellingen over verminderen van mestvergisting

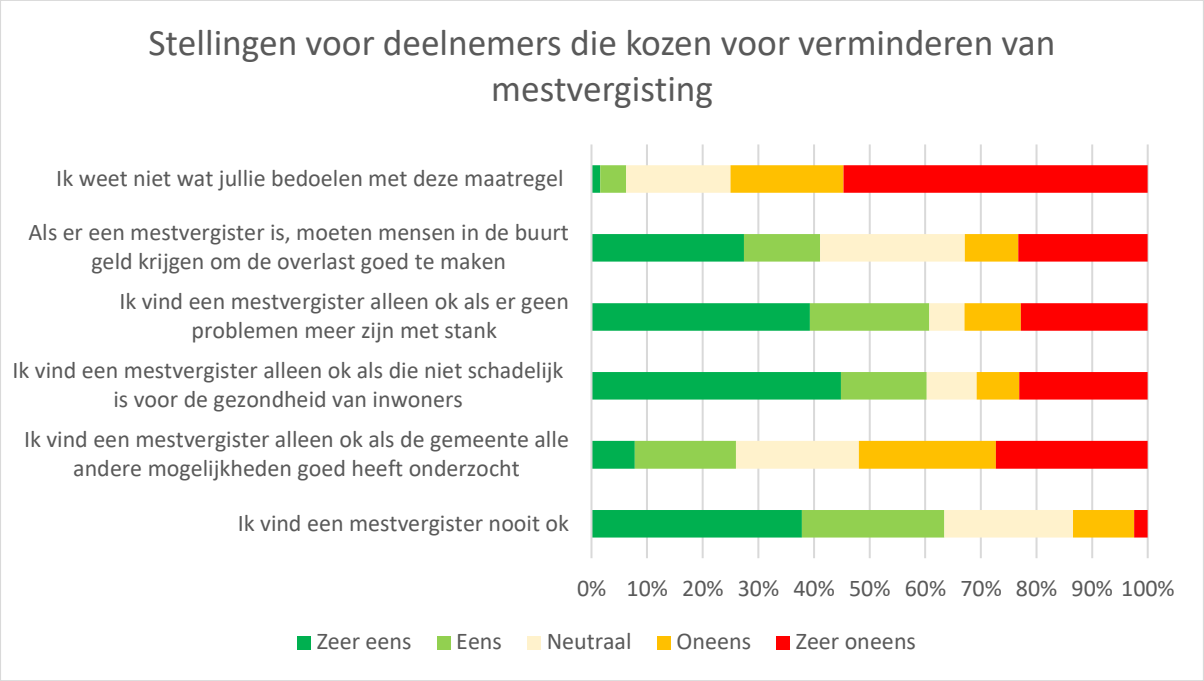

Welke maatregelen adviseren inwoners om ruimte te maken?

De verschillende opties om groene energie op te wekken nemen ruimte in beslag. Op dezelfde pagina moesten de deelnemers daarom ook kiezen hoe ze de ruimte die ze nodig hadden voor hun keuzes wilden realiseren. Onderstaande figuur geeft de bandbreedte weer waarbinnen de keuzes van de inwoners van Heeze-Leende liggen.

Figuur 3-9: bandbreedtes van adviezen over het vinden van ruimte voor maatregelen

Ook hier geldt dat het ook nuttig is om te kijken naar de spreiding van de antwoorden. Onderstaande grafieken laten zien welk deel van de deelnemers koos voor de verschillende opties.

Figuur 3-10: verdeling van voorkeuren van deelnemers voor het vinden van ruimte voor maatregelen

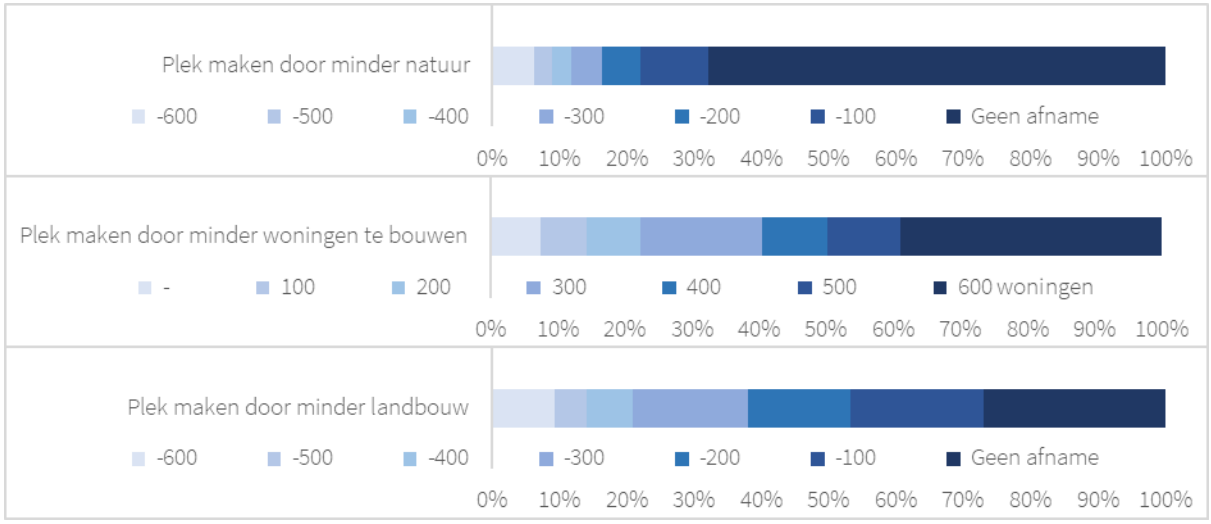

Welke groepen kunnen we onderscheiden?

Onderstaande tabel laat de resultaten zien van de Latente Klasse Cluster Analyse (LCCA). De LCCA onderscheidt twee clusters. Het verschil tussen de twee clusters is met name te zien in de keuze voor energiemaatregelen windmolens, zonne-energie op land en mestvergisting. Wat betreft de maatregelen om ruimte te creëren is er met name verschil in de keuze voor minder woningen te bouwen en minder landbouw. De clusters lijken op elkaar als het gaat om het inzetten op energiebesparing, het inzetten van zonne-energie op daken en het maken van plek door minder natuur. Deze opties zijn gekozen door een relatief groot gedeelte van beide clusters. Dat betekent in het geval van de natuur dat zij weinig natuur zouden willen opofferen om ruimte te maken.

Cluster 1 beslaat 56% van alle respondenten. Dit eerste cluster zet ten opzichte van het andere cluster meer in op bouwen van windmolens en zonne-energie op land. Als het gaat om het maken van plek zet dit cluster meer in op het bouwen van minder woningen. Ten opzichte van het andere cluster zitten in dit cluster de meeste respondenten die vinden dat de Nederlandse overheid en de gemeente meer zouden moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan. Daarnaast zitten in dit cluster ook de meeste mensen die in Sterksel wonen.

Het tweede cluster (cluster 2) bestaat uit 44% van alle respondenten. In tegenstelling tot cluster 1 zet dit cluster meer in op mestvergisting. Wat betreft het maken van plek zet dit cluster meer in op het minderen van de landbouw. Ten opzichte van cluster 1 zitten in dit cluster veel respondenten die alleen mee zouden doen aan het zelf opwekken van schone energie als andere mensen in de buurt dat ook doen.

Tabel 3-1: Resultaten Latente Klasse Cluster Analyse

	Cluster 1 (56%)	Cluster 2 (44%)
Inzetten op energiebesparing	46% van de huizen huizen	44% van de huizen
Inzetten op bouwen windmolens	9 windmolens	3 windmolens
Inzetten op zonne-energie op daken	47% van de daken	46% van de daken
Inzetten op zonne-energie op land	144 hectare	48 hectare
Inzetten op mestvergisting	90% van huidige capaciteit	154% van huidige capaciteit
Plek maken door minder natuur	78 hectare vrijmaken	120 hectare vrijmaken
Plek maken door minder woningen te bouwen	150 minder woningen bouwen	258 minder woningen bouwen
Plek maken door minder landbouw	252 hectare vrijmaken	138 hectare vrijmaken
Kenmerken van het cluster		
Ik vind dat de Nederlandse overheid meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (eens)	88%	46%
Ik vind dat de gemeente meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (eens)	87%	47%
Ik doe alleen mee (aan het zelf opwekken van schone energie) als andere mensen in mijn buurt ook meedoen (eens)	9%	20%
Ik woon in Heeze	59%	70%
Ik woon in Leende of Leenderstrijp	17%	20%
Ik woon in Sterksel	20%	7%

4. Welke argumenten geven de deelnemers?

Deelnemers konden bij elk van de maatregelen een motivatie geven. Hieronder gaan we eerst in op de voor argumenten en tegen – van de 5 energiemaatregelen. Daarna bespreken we de argumenten voor en tegen de 3 ruimtelijke maatregelen. Hierna volgen de oplossingen die deelnemers hebben gegeven bij de verschillende keuzemaatregelen.

Inzetten op mestvergister

Deelnemers zijn erg verdeeld over de inzet van de mestvergister. De deelnemers die hebben gekozen voor uitbreiding van de vergister geven aan dat dit voor hen duidelijk een trade-off is: de voordelen zijn groter dan de nadelen. Zo zien deelnemers het als een relatief goedkope bron en vooral een die weinig ruimte inneemt.

Sommige deelnemers menen ook dat de uitbreiding van de mestvergister zal bijdragen aan een vermindering van het mestoverschot. Deelnemers zetten gemiddeld 117% in op deze maatregel. Met de bandbreedte tussen de 112% en 128%, wat dus een kleine uitbreiding betekent.

Veel mensen geven echter een genuanceerde onderbouwing. Bijvoorbeeld: niet uitbreiden: er is al genoeg overlast van. Maar ook niet verminderen.

> *"Dit vond ik een lastige. Het blijkt nl. dat de mestvergisting nogal eens stankoverlast geeft. Zolang men niet bereid is, hierin extra geld te steken, is het wat mij betreft moeilijk verkoopbaar om deze uit te breiden. Dat gezegd hebbende, vind ik het wel een super manier om energie terug te winnen uit groenafval en mest."*

Deelnemers geven aan dat de mestvergister wel moet blijven bestaan als de opbrengst meetelt in de doelstellingen.

> *"Hij staat er en werkt. Het resultaat moet mee genomen worden in de totale energie opwekking."*
>
> *"Moet meetellen in totale capaciteit van gemeente Heeze-Leende."*
>
> *"opbrengst van huidige mestvergister meetellen."*

Deelnemers geven ook aan dat wanneer de gemeenten 200% als doel heeft, dit dan een goede oplossing is.

> *"Als de gemeente inderdaad meer wil opwekken dan ze verbruikt, lijkt me dit een oplossing die weinig ruimte kost."*

Het weghalen is ook zonde, geven deelnemers aan.

> *"Het kan iets zijn voor de middellange termijn, als tussenoplossing."*
>
> *"Het is niet ideaal, maar om hem nou weg te halen lijkt mij ook verspilling. Beter lijkt me dat het gas uit de mestvergister in de gemeente wordt afgenomen, want dan hebben de burgers het idee dat het niet alleen een stinkdink is, maar het hen ook iets aflevert. Laat het gemeentehuis en de dorpshuizen draaien op koeiescheten en ineens denken mensen er vriendelijker over."*

Ook zijn er deelnemers die kritisch over deze maatregel zijn en geven daarvoor de volgende argumenten.

De overlast is zo erg, dat kan echt niet geven deelnemers aan.

> *"Het stinkt, geeft geluidoverlast, en veel vervuilende transportbewegingen."*
>
> *"geeft overlast door transport en stank"*
>
> *"Huidige vergister geeft regelmatig stankoverlast en is zo hoog dat je horizon vervuiling hebt."*

Het klinkt als een goed idee, maar het werkt niet. Er moeten vaak andere grondstoffen toe worden gevoegd is wat we lezen tussen de argumenten van deelnemers.

> *"Vergisting van mest werkt niet zonder het toevoegen van andere materialen, klinkt goed, maar werkt heel inefficiënt."*
>
> *"Omdat in dergelijke vergisters heel veel toevoegingen moeten worden gedaan (andere reststromen) om tot resultaat te komen. Was ooit leuk idee om van mest af te komen en daarmee energie op te wekken. Maar er blijken tocht te veel haken en ogen aan te zitten en in de praktijk niet zo'n goede oplossing."*

Ook lezen we dat deelnemers van mening zijn dat de mestvergister niet duurzaam is. Ze geven hiervoor meerdere redenen:

> *"Het houdt veeteelt in stand."*
>
> *"Als er minder veeteelt komt is er ook minder mest."*
>
> *"We moeten van de overtollige mest at door minder vee."*
>
> *"Liever minder intesieve veeteelt."*

Het is geen goed verdienmodel, kan alleen met subsidies.

> *"Er is en wordt nog steeds zeer veel subsidie ingestoken. Steeds dezelfde groepen die er financieel baat bij hebben: varkenshouders, veevoerbedrijven, slachterijen etc."*

Het is nog steeds gas.

> *"Geen gas meer."*
>
> *"Geen toekomst in gas."*

Deelnemers geven ook aan dat inzetten op deze keuze wel zou moeten kunnen, als aan de volgende onderwerpen aandacht wordt besteed:

Alleen als de opbrengst de gemeente ten goede komt

> *"de mest verwerking moet maximaal voordeel geven aan de bewoners HL."*
>
> *"Beter lijkt me dat het gas uit de mestvergister in de gemeente wordt afgenomen, want dan hebben de burgers het idee dat het niet alleen een stinkdink is, maar het hen ook iets aflevert."*

Verreweg het meest wordt aangegeven dat men moet inzetten op minder stankoverlast

"Men kan tegenwoordig ook reukloos energie halen uit mest. Misschien zouden we daar eens wat meer op moeten inzetten. Maar dan wel de reukloze methode."

"interessante optie, eventueel op termijn uitbreiden als dat kan zonder hinder voor de omgeving."

Het moet op boerderijschaal worden gedaan

"Misschien later op te schalen met vergisting op de boerderij."

Er moeten alleen nog maar monovergisters worden gebruikt.

"monovergisters op agrarische bedrijven mogelijk maken. Vervolgens kunnen deze bedrijven energieneutraal/energieleverend worden."

Hoe denken deelnemers uit verschillende dorpen er over?

Wanneer we specifiek kijken naar de meningen en argumenten van deelnemers uit Heeze, Leende en Sterksel over de mestvergisting valt daarin het volgende op rondom de deelnemers uit Sterksel:

Deelnemers vanuit Sterksel geven veelvuldig aan overlast te ervaren, van stank en vervoersbewegingen.

"De impact voor de inwoners van Sterksel is nu al ontzettend groot en negatief. Geuroverlast en enorme aantallen vrachtwagenbewegingen met bijbehorende (geluids)overlast. Dit mag niet groter worden."

Deelnemers ervaren geen voordeel en wel de overlast.

"Liever hekemaal weg, want in Sterksel, waar wij wonen, hebben we wel kast van de stank en het grluid, maar gern enkel voordeel."

De overlast in Heeze en Leende komt ook terug in de argumenten van deelnemers. Wel relatief minder vaak en op de volgende manieren vanuit Heeze:

"Dat ding stinkt! Echt walgelijk. Ik rij daar dus nooit meer. Tenzij echt niet anders kan. Verschrikkelijk."

"Veel overlast voor de omgeving. Zorgen dat we ze niet meer nodig hebben."

En zo vanuit Leende:

"is geen toekomstbestendige oplossing en nadelig voor de omwonenden."

"heb al twijfels over de huidige mestvergister, geeft veel stank en veel extra verkeersbewegingen."

In zowel Heeze, Leende als Sterksel is terug te lezen dat deelnemers bij de lange termijn en duurzaamheid twijfels hebben rondom het winnen van gas uit mestvergisting.

"lijkt me geen duurzame oplossing voor de toekomst."

"het stinkt en het is niet duurzaam en kost veel subsidiegelden."

"ik weet niet of dit duurzaam is."

"Dit lijkt me geen lange termijn oplossing, die zou er niet extra in investeren, maar houden wat er al is."

Ook zijn de deelnemers uit de verschillende gebieden eensgezind als het gaat om mest en veeteelt. Minder mest en minder en andere veeteelt zijn de toekomst, dus minder vergisten van mest in de toekomst.

> *"Mestvergisting is niet duurzaam en faciliteert de intensieve veehouderij. Dat is niet goed in lijn met de ambitie vd gemeente om naar een duurzamere landbouw toe te gaan."*
>
> *"Door extensivering komen zeker in onze omgeving minder landbouwhuisdieren. De mest zal steeds meer op eigen bedrijf benut worden."*
>
> *"Er moet veel minder mestoverschot zijn. Dat is een belangrijke doelstelling voor een duurzame toekomst. Dus mestvergister afbouwen en uiteindelijk stoppen."*

Terug te lezen is dat deelnemers ook onduidelijkheden ervaren en vragen hebben over de mestvergisting. Dit geldt meer voor Heeze en Leende dan voor Sterksel.

> *"Deze mestvergister methode is mij te onbekend om een goed oordeel over te geven."*
>
> *"Kan niet beoordelen wat voor- en nadelen zijn."*
>
> *"Ik ken de waarde van het door mestvergister niet, dus kan niet goed oordelen."*

Vanuit zowel Heeze, Leende als Sterksel komen ook positieve argumenten voorbij. Deze gaan over verschillende kenmerken en worden vanuit verschillende invalshoeken geuit. Onderstaande quotes zijn hier voorbeelden van:

> *"Als we het 'afval' in iets nuttigs kunnen omzetten is een win-win situatie."*
>
> *"Met weinig ruimtebeslag kan een grote bijdrage geleverd worden aan de energietransitie. volgens mij lossen deze een mestprobleem op en leveren gas"*
>
> *"Ter vervanging van het huidige dure gas waar we voorlopig toch nog afhankelijk van zijn"*
>
> *"En als je dan elke dag de mest bij de boeren in de omgeving haalt dan kun je daar ook weer winst mee boeken."*

Doordat de argumenten van de deelnemers uit Sterksel minder vaak positief zijn, is het aantal zorgen groter en het aantal voorwaarden kleiner. Deelnemers uit Sterksel uiten de volgende aandachtsgebieden:

> *"Naar de laagst mogelijke overlast koersen."*
>
> *"In Sterksel geuroverlast, indien daar verbetering in mogelijk is wel een goede oplossing."*
>
> *"Mestvergisting enkel nog op boerderij schaal en dan ook alleen mono-vergisting."*

Vanuit Heeze geven deelnemers terug dat er meerdere aandachtsgebieden zijn om met mestvergisting aan de slag te gaan.

> *"Communicatie blijft wel een ding."*
>
> *"Moet wel reukloos en veilig zijn."*

"Hiervoor is lokaal draagvlak essentieel."

"Veel strengere regelgeving en handhaving in combinatie met verplicht de beste technieken gebruiken zou een uitbreiding van de capaciteit dichterbij brengen."

"als het mogelijk is om gas te maken van mest waarom niet. Als het niet teveel overlast bezorgd voor het milieu."

"Dit onder het motto, we hebben de lasten maar dan ook de lusten. Als de vergister er nu toch staat, dan ook maar gebruiken voor bv de huizen die lastig te isoleren zijn."

Deelnemers uit Leende halen de volgende aandachtsgebieden aan:

"We hebben in onze gemeente al een mest vergisten, laat de boeren hun overtollige mest her gebruiken, maar gemeente moet zorgen voor betere handhaving milieu,zodat deze installatie geen overlast bezorgen voor omwonende,of verplaats deze zodat er niemand last van heeft."

"alleen deze plaatsen waar ruimte genoeg is"

"omwonende geen last van stank overlast hebben"

"de mest verwerking moet maximaal voordeel geven aan de bewoners HL"

"Installatie is er. Wel.moet hier met directe omwonenden afspraken over worden gemaakt."

Inzetten op bouw van windmolens

In de raadpleging was het mogelijk om te adviseren de gehele doelstelling van de gemeente te laten invullen met windmolens. Dat betekent dat deelnemers konden kiezen om tot wel 21 windmolens te laten bouwen. Deelnemers adviseerden gemiddeld 6 windmolens te bouwen, met de bandbreedte die tussen de 5 en 8 windmolens ligt.

Zij gaven hiervoor de volgende argumenten:

Een paar windmolens moet kunnen: ze zijn efficiënt en nemen weinig oppervlakte in

"Veel opbrengst op weinig ruimte."

"Dit is een zeer schone en efficiente manier van energie opwekken. En vraagt weinig oppervlakte."

Zonder windmolens is het doel niet te behalen.

"Ik vind de 200% een mooi doel, maar met alleen isoleren en panelen op daken leggen, haalde ik dat niet, dan dus een paar windmolens."

"ik denk dat we helemaal zonder windmolens het doel niet gaan halen"

Goed om windmolens te kiezen voor de juiste energiemix: zowel zon als wind

"We kunnen het niet alleen met zonnepanelen oplossen, omdat we ook energie nodig hebben als de zon niet schijnt."

"Weinig ruimte nodig en levert stroom wanneer zonnepanelen minder opleveren. Dit totaal levert een betere basis."

"Alleen zon is lastig met dag/nacht en zomer/winter. Een klein aantal windmolens, naast snelwegen, levert een betere mix."

Tegenstanders van windmolens geven hiervoor de volgende redenen:

Verpest de mooie natuurlijke omgeving

"Geen optie voor een natuurgemeente als Heeze."

"Ons landschap verwoesten door het vol te zetten met windmolens vind ik een hele slechte manier van problemen oplossen. Dit zie ik als problemen verplaatsen."

"We leven in een prachtig natuurgebied en dat zouden we moete behouden."

Er komt veel overlast van

"Te veel overlast, niet doen"

"Overlast en impact is voor veel omwonenden groot. Langetermijn> lichamelijke klachten, dat is het niet waard!"

"Windmolens hebben geen plaats in onze gemeente. binnen Nederland zijn gebieden te vinden met minder bebouwing en dus minder overlast door windmolens dan binnen onze gemeente."

Het slecht voor de dieren

"Vogels en vleermuizen vliegen er tegenaan. In Nederland is de limiet veel te klein qua hoogte en afstand tot de bebouwde kom."

"Te veel lawaai vogels sneuvelen door de wieken op windstille dagen ook geen opbrengst."

"geen geluids overlast en de vogels behouden het luchtruim."

"Windmolens komen in natuurgebieden te staan en zijn vooralsnog een dodelijk obstakel voor vogels."

Ook lezen we dat tegenstanders van mening zijn dat windmolens in Heeze-Leende niet passen en dat er geen draagvlak voor windmolens is.

"Windmolens kun je beter in andere omgevingen neerzetten, zoals op zee. In een landelijke omgeving zoals Heeze-Leende past het niet en zorgt het alleen maar voor overlast."

"Windmolens zijn altijd een lastig onderwerp. Draagvlak is nodig."

"Ik zie het nut van windmolens maar in een dorp als Leende zou ik er geen goede plaats voor weten. Zonder dat er mensen last van hebben. Het zorgt altijd voor een grote verdeeldheid tussen burgers. We moeten juist samen optrekken."

Ook lezen we terug dat horizonvervuiling en mogelijke belangen vanuit de politiek deze deelnemer niet over de streep trekken om voor windmolens te kiezen:

"Meer dan 100% van de benodigde energie-opwekking wordt door mijn keuze van voldoende zonnepanelen behaald, geen behoefte aan de verschrikkelijke horizon vervuiling door windmolens omdat de politiek zo graag wil."

Deelnemers geven ook aan dat inzetten op deze keuze wel zou moeten kunnen, als aan de volgende onderwerpen aandacht wordt besteed:

Neem omwonenden mee

> *"Belangrijk dat dit gedragen wordt door de gehele bevolking, waarbij deze kunnen participeren. Dit met als resultaat, een goed rendement voor de participanten, een goede regeling voor diegenen hinder zouden kunnen ondervinden en de opbrengst investeren in duurzame projecten. Alleen langs de snelweg."*

Niet in de buurt van natuur

> *"Windmolens prima wel rekening houden met natuur, vogels, vliegroutes vogels. Dieren."*

Laat de bewoners in Heeze-Leende ook profiteren van de windmolens.

> *"Alleen als de opbrengst ten goede komt van de Gem H-L."*

Inzetten op bouwen van zonneparken

Net als bij windmolens hadden deelnemers de mogelijkheid te adviseren het gehele doel van de gemeente te realiseren door de inzet van zonneparken. Deelnemers kozen uiteindelijk gemiddeld 104 hectare, waarbij de bandbreedte ligt tussen de 86 en 116 hectare. Zij gaven hier onderstaande argumenten voor:

Deelnemers beschrijven dat ze vinden dat de daken eerst vol gelegd moeten worden met zonnepanelen. Ook lezen we in de redenen dat de grond voor landbouw en voedselproductie is. Dat is onderstaande quotes goed op te maken.

> *"Liever 100% daken, dan andere gebieden hiervoor op te offeren."*
>
> *"Wil eigenlijk 0%. Is zonde van de ruimte in nederland zeker zolang er nog daken zijn zonder zonnepanelen."*
>
> *"Zolang geschikte daken nog geen zonnepanelen bevatten, deze eerst benutten."*
>
> *"Zonnepanelen moet niet gebruikt worden op landbouw grond ,die is bedoeld voor producten als aardappelen en voltijdse groente en het siert niet."*
>
> *"goede landbouw grond niet op offeren voor zonneparken. dit kan niet."*

Het valt op dat de argumenten hiervoor niet zozeer gaan over de maatregel zelf, maar over hoe deze vergelijkt met andere maatregelen. Ook wordt vaak benoemd dat deelnemers het eigenlijk niet willen, maar dat zonneparken de minst slechte optie is om toch het minimale doel te halen. Een relatief goede optie, vergeleken met de rest.

Omdat windmolens het landschap meer vervuilen dan zonneparken

> "Veel minder zichtbaar dan windmolen, en geen overlast."

Zonneparken maken geen herrie en zijn schoon, in vergelijking met windmolens en de mestvergister.

"Zonneparken hebben weliswaar meer ruimte nodig dan windmolens maar maken geen lawaai en hebben minder invloed op het landschap als je ze goed aanlegt. Zonnepanelen hebben dus mijn voorkeur boven windmolens."

Tegenstander geven aan het eigenlijk niet te willen. Maar als het behalen van de doelstelling in gevaar komt, dan moet het maar op deze manier.

"Helemaal op tegen . Geen landbouwgrond of woningbouwgrond hieraan besteden. Indien moeten: leg ze dan maar op open ruimtes in de Groote Heide."

"Als er niets anders opzit."

"liever niet maar moest omdat er anders niet voorbij de 100 gekomen wordt."

Andere deelnemers geven aan tegen zonneparken te zijn en hebben hier de volgende redenen voor:

Er is een ruimtegebrek en de zonneparken hebben ook andere negatieve gevolgen

"Zonde van onze duurzame grond, die voor ander doelen gebruikt kan worden, er zijn andere mogelijkheden."

"Zonneparken nemen wel relatief veel ruimte in."

"Zonneparken kosten veel ruimte en verstoren (als ze groot zijn) de natuurlijke en recreatieve omgeving, ze leveren ook relatief weinig op."

Specifiek de gevolgen voor natuur en landschap komen terug in de redenen van deelnemers om tegen de zonneparken te zijn.

"Deze maatregel kost teveel kostbare natuur."

"Niet doen. Natuur moet behouden blijven."

"Zou ten kosten gaan vd natuur. Persoonlijk: Alles om de natuur zo gezond mogelijk te houden…..wij mensen zijn onderdeel vd natuur. Zonder natuur geen mensen."

"Er is al zoveel bebouwing, zonneparken zijn een grote aantasting van de kwaliteit van het landschap

Heb je anders te veel natuurgebied voor nodig."

Deelnemers geven ook aan dat inzetten op deze keuze wel zou moeten kunnen, als aan de volgende onderwerpen aandacht wordt besteed:

Voordeel voor de inwoners door compensatie van energie of inkomens voor omwonenden.

"Geef de boer een deel van de opbrengst in ruil voor gebruik van zijn land voor zonnepanelen."

Leg eerst de daken vol.

"Liever 100% daken, dan andere gebieden hiervoor op te offeren."

"Wil eigenlijk 0%. Is zonde van de ruimte in nederland zeker zolang er nog daken zijn zonder zonnepanelen."

Inpasbaar maken in landschap en waar de grond het toestaat.

"Daar waar minder goede landbouwgrond beschikbaar is."

"Plaatsen op minder goede grond die economisch niet geschikt zijn voor landbouw, ingepast in de natuur."

Als de opgewekte energie opgeslagen kan worden.

"Opwekken is één, opslaan en kunnen gebruiken wanneer gewenst is twee."

Inzetten op energiebesparing (huizen isoleren)

Deelnemers geven bij de energiebesparing door huizen te isoleren in de keuzetaak grotendeels aan dat ze dit een goed idee vinden. 50% van de huizen was in de keuzetaak de maximale inzet en gemiddeld hebben deelnemers deze maatregel 45% ingezet. De bandbreedte ligt tussen de 42% en 46%.

Uit de positieve reacties van deelnemers op deze maatregel, kunnen we het volgende onderscheiden:

Als je bespaart, hoef je minder op te wekken.

"Dit is de snelste manier van energie besparen, dus is er minder (schone) energie nodig."

"Dit is een inkoppertje. Via isolatie heb je minder energie nodig."

"Beter isoleren is belangrijker dan duurzame opwek."

"Het is beter energie te besparen dan nieuwe energie op te wekken. Wat niet nodig is aan energie hoeft immers ook niet te worden opgewekt."

Ook geven deelnemers aan andere voordelen van deze maatregel te zien, zoals relatief lage kosten, comfort in de leefomgeving, lange termijn effecten en de hoeveelheid schadelijke gevolgen. Dit blijkt uit onderstaande quotes.

"Met relatief geringe investeringen valt veel te bereiken."

"Isolatie is de basis voor een stabiele temperatuur."

"1x investeren en lang profijt"

"Minste impact op natuur en omgeving, alleen financieel."

"Deze maatregel heeft betrekkelijk weinig nadelige gevolgen en levert wel veel op."

Naast de positieve reacties hebben deelnemers ook zorgen en opmerkingen over energiebesparing door huizen te isoleren.

Niet alle huizen zijn te isoleren.

"niet alle huizen zijn goed te isoleren."

"isoleren van huizen is deels het aantal huizen, maar ook deels de volledigheid van isolatie. veel huizen kunnen wel wat isoleren maar 100% is lastig. maar daar is geen duidelijk kenmerk voor, dus vandaar niet zomaar 'alle' huizen 'volledig' isoleren."

Ook vragen deelnemers zich af of dit een keuze van de huiseigenaar, (ver)huurder of gemeente moet zijn.

> "Keuze ligt ook bij eigenaren, verplichten tot grote uitgaven kan gemeente niet afdwingen."

> "is een keuze van de eigenaar, niet van de gemeente"

> "Dit is laaghangend fruit en voor veel mensen zeker mogelijk! De gemeente heeft daarin een belangrijke rol, zowel financieel alsook als adviseurs of zelfs soort van projectbegeleider."

> "Veel huizen zijn goed geisoleerd. De huur organisaties lopen en de kantjes vanaf en gebruiken dit om nou de huur te verhogen nodat de woning wat beter is geïsoleerd. Jaren geleden hadden deze huisje melkers al moeten isoleven als investering. Nee willen ze en seebsi die en de prijs gaat omhoog. Veel particulieren hebben in de gemeente al veel gedaan om op energie te besparen."

De financiële component van deze maatregel lezen we ook terug in de reacties van deelnemers. Is het isoleren van woningen wel voor iedereen te doen? En is isoleren van woningen wel rendabel voor eigenaren?

> "Minser energie nodig maar vind wel dat er regeling/ geld hiervoor beschikbaar komt."

> "Alleen als het voor de eigenaar rendabel is."

Deelnemers geven ook aan dat inzetten op deze keuze wel zou moeten kunnen, als aan de volgende onderwerpen aandacht wordt besteed:

Help de bewoners als gemeente en dan specifiek groepen die het niet zelf kunnen zoals minima

> "Voorkeur alle huizen isoleren, en (verborgen) minima helpen. Financieel, het niet kunnen overzien, is voor mensen vaak een obstakel"

Zet op een hoger percentage dan 50% van de woningen in.

> "liefst 100% van de huizen; waarom "die wel en die niet"?"

Inzetten op zonne-energie op daken van huizen en bedrijven

Deelnemers zijn erg positief over deze maatregel en de 50% maximale inzet op daken van huizen en bedrijven is vaak ingezet. Deelnemers geven aan dat het geen invloed heeft op de ruimte en minste impact heeft op landschap, natuur en omgeving. Gemiddeld is er 46% ingezet op deze maatregel met de bandbreedte tussen de 44% en 47%.

Deelnemers zijn positief over de volgende kenmerken van deze keuzemaatregel. Het geeft geen overlast, weinig invloed op welzijn, kost geen extra ruimte en heeft weinig tot geen impact op de omgeving. Ook vinden deelnemers deze maatregel effectief en efficiënt. Deze positieve kenmerken komen terug in de volgende quotes.

> "Hoe makkelijk kan dit worden gerealiseerd zonder overlast."

> "Is het laaghangend fruit. Heeft voordeel voor iedereen en weinig negatief effect op de leefomgeving."

> "Kosteneffectief en weinig negatieve invloed op welzijn."

> "Beste optie daar hierbij geen ruimte voor ander zaken verloren gaat."

"Zoveel mogelijk potentieel van bestaande daken benutten. Dit heeft de laagste impact op landschap en vormt het beste alternatief voor windmolens en zonneparken."

"Met relatief geringe investeringen valt veel te bereiken."

"Eenvoudige en effectieve maatregel."

Niet alle deelnemers zijn alleen maar positief over deze maatregel. Er zijn ook opmerkingen en zorgen over financiën, de netwerkcapaciteit en wie de aanjager moet zijn.

"Dit % mag nog wel hoger, maar de beperking zal zitten in de capaciteit van het electriciteitsnetwerk."

"Alleen als het voor de eigenaar rendabel is."

"is een beslissing van de eigenaar."

"Mag zelfs meer (wettelijke) dwang komen om bedrijven te stimuleren om hieraan mee te werken."

Deelnemers geven ook aan dat inzetten op deze keuze wel zou moeten kunnen, als aan de volgende onderwerpen aandacht wordt besteed:

Bij alle nieuwbouw en verbouwingen, direct zonnepanelen plaatsen

"Huizen verbouwen of bouwen gaat gepaard met de verplichting om zonnepanelen te plaatsen."

"maar veel wel en bij nieuwbouw en verbouw geschikt te maken."

Zorg voor voldoende netwerpcapaciteit

"Dus zonnepanelen (en ook windmolens) kunnen pas effectief worden ingezet als de netbeheerder de capaciteit eerst flink uitbreidt."

Creëer mogelijkheden voor het opslaan van energie

"als meer gedaan wordt aan opslag, (batterij ed.)"

Maak financiering mogelijk voor iedereen

"Moet financieel haalbaar zijn voor huiseigenaren."

"niet iedereen zal het kunnen betalen."

Ruimtelijke keuzes binnen de keuzetaak

Het opwekken van schone energie, gaat ook gepaard met gebruik van ruimte. Binnen de keuzetaak moesten deelnemers ook keuzes maken hoe deze ruimte te creëren. Deelnemers hadden de mogelijkheid minder ruimte in te zetten voor natuurgebieden, het aantal te bouwen woningen verminderen of een aantal hectare landbouwgrond te verminderen.

Plek maken door minder landbouw

Ruimte creëren door minder grond in te zetten voor landbouw laat geen eenduidig beeld zien bij deelnemers. In de keuzetaak stelt bijvoorbeeld 10% van de deelnemers een afname van 600 hectare voor. Anderzijds vind iets meer dan een kwart dat er geen afname van landbouwgrond zou moeten plaatsvinden. Gemiddeld stellen de deelnemers een afname van 209 hectare voor. De bandbreedte ligt tussen een afname van 163 en 227 hectare.

In de redenen voor de gemaakte keuzes tegen afname van landbouwgrond lezen we dat landbouw onmisbaar en hard nodig is. Mede voor de voedselproductie en landbouw is niet slecht voor het milieu en natuur.

> "Landbouw is onmisbaar voor onze voedselveiligheid."
>
> "Landbouw is mijns inziens niet erg slecht voor het milieu en natuur dus deze hoeft voor mij niet in te krimpen."

Deelnemers die voor afschaffing van landbouwgrond zijn, geven aan dat de hoeveelheid landbouwgrond best wat minder kan en dat er land beschikbaar moet komen voor de energietransitie. Ook stikstof wordt als reden gegeven om minder landbouwgrond in te zetten.

> "Met het oog op de aanstaande landbouwhervormingen verwacht ik dat daardoor de druk op landbouwgrond af zal nemen. Dan kunnen beter die gronden voor de energietransitie worden ingezet dan bouwgronden of natuurgebieden."
>
> "We zullen wel moeten om het stikstof probleem op te lossen."

Opvallend is dat tussen de voor- en tegenstanders ook vaak te lezen is dat de landbouw anders ingericht zou kunnen en misschien wel moeten worden. Hierbij geven deelnemers voorbeelden als minder bio-industrie, biologische landbouw, lokaler en minder export. Ook lezen we over ecologische- en duurzamere landbouw en verantwoorde landbouw, die minder intensief is en waarbij minder vee benodigd is.

> "Voor mij hoeft er niet perse minder landbouw in onze gemeente te komen maar wel andere landbouw. Fors minder uitstoot, minder bio-industrie of liefst geen en inzetten op biologische landbouw."
>
> "Laten we kijken of we de bestaande landbouw beter kunnen inrichten (en meer de lokale bevolking kunnen laten voorzien), voordat we de productie/consumptie van ons land nog verder uit balans trekken."
>
> "Huidige landbouw verminderen en omschakelen naar voedsel bos en andere manieren van ecologische landbouw."
>
> "De landbouw behouden en verduurzamen."
>
> "Minder grote lanbouwbedrijven maar meer verantwoorde landbouw. Desnoods minder exporteren in toekomst."
>
> "Verwijderen met accent op intensieve bedrijven."
>
> "Zeker de enorme veestapel mag best een beetje minder."

Deelnemers geven ook aan dat inzetten op deze keuze wel zou moeten kunnen, als aan de volgende onderwerpen aandacht wordt besteed:

Niet meer of minder grond inzetten voor landbouw, maar vooral inzetten op andere landbouw

> "Voor mij hoeft er niet perse minder landbouw in onze gemeente te komen maar wel andere landbouw. Fors minder uitstoot, minder bio-industrie of liefst geen en inzetten op biologische landbouw."

Zorg voor minder stikstof

> "Sluit aan bij de landelijke ontwikkelingen ook in relatie tot stikstofproblematiek."

> "We zullen wel moeten om het stikstof probleem op te lossen."

Behoud het karakter van de gemeente

> "*karakter* van de gemeente behouden"

Zorg voor het behoud van voedsel

> "We zullen moeten kunnen blijven eten."

> "Landbouw is onmisbaar voor onze voedselveiligheid."

Plek maken door minder huizen te bouwen

De grootste groep deelnemers is van mening dat het maximale aantal van 600 woningen er zouden moeten komen. Zo'n 39% van de deelnemers kiest hiervoor. De overige 61% van de deelnemers is meer verdeeld over hoeveel woningen er minder gebouwd moeten worden. Gemiddeld kiest een deelnemer voor het bouwen van 404 woningen, wat 196 woningen minder is dan het maximum van 600. De bandbreedte ligt bij deze keuzemaatregel tussen de 371 en 444 te bouwen woningen.

Deelnemers die voorstander zijn van bouwen van woningen, geven aan dat bouwen nodig is en er zelfs meer woningen moeten komen dan de gestelde 600.

> "Onze jonge inwoners moeten ook ergens wonen."

> "Huizen bouwen is nodig."

> "Mensen zullen moeten kunnen wonen in (nieuwe) huizen."

> "Er moeten wel veel huizen gebouwd worden zodat iedereen goed moet kunnen wonen en dat mensen een gezinnetje kunnen stichten in een eigen huis."

Andere deelnemers hebben redenen om voor minder huizen te kiezen. Namelijk behoud van groen, niet teveel groeien als gemeente en de energiebehoefte.

> "Minder huizen heeft nog een voordeel: Heeze, Leende en Sterksel zijn plekken waar je nog heerlijk rustig kunt verblijven. Als ik drukte had gewild was ik wel in Eindhoven gaan wonen."

> "De ruimte hebben we hard genoeg nodig voor nieuwe natuurgebieden of zonneparken."

> "Voldoende nieuwe woningen bouwen, maar zuinig zijn op onze groene ruimte. Door de grijze schimmel groeit de groen ruimte helemaal dicht."

Tussen de argumenten van deelnemers valt op dat het niet alleen over meer of minder woningen zou moeten gaan. Het gesprek moet ook worden gevoerd over het soort woning, kwaliteit van de woningen, beschikbare ruimte en locatie, betaalbaarheid en voor wie de woningen zijn.

> "Bouw van zo veel mogelijk betaalbare woningen is een must."
>
> "Energieneutraal en niet te groot, hopelijk. En ook met wat groen om het huis heen, niet alleen tegels."
>
> "Huizen zijn nodig, vooral huurwoningen."
>
> "er moet woonruimte komen voor jonge mensen uit onze eigen gemeente, en voor doorstroming van ouderen die nu in te grote huizen zitten naar kleinere huizen."
>
> "Helaas nodig want het/de dorp(en) moet dorp blijven. Noodzakelijk voor starters en geaccepteerde nieuwkomers."
>
> "Het gaat meer over kwaliteit en afstemmen op doelgroepen en woonbehoeften. En niet op grote woningen, maar eerder op woningen/complexen waar zorg en multiwonen gestimuleerd wordt (meerdere generaties)"

Deelnemers geven ook aan dat inzetten op deze keuze wel zou moeten kunnen, als aan de volgende onderwerpen aandacht wordt besteed:

Nieuwe energie neutrale huizen bouwen ipv de oudere huizen die niet meer voldoen

> "Bouw van nieuwe energie neutrale huizen ter vervanging van oude niet meer aan te passen huizen."

Stem de nieuwe woningen af op de behoefte van de bewoners. Waar is behoefte aan?

> *"Zorg ook voor meer doorstroming. Geen ouderen die grote huizen bezet houden terwijl ze eigenlijk behoefte hebben aan kleinschalige en zorgverlenende projecten."*

Houdt ruimte open voor groen, gebruik de lege plekken in de bebouwde kom

> *"Er zijn nog genoeg lege plekken in de bebouwde kom waar je kunt bouwen."*
>
> *"Voldoende nieuwe woningen bouwen, maar zuinig zijn op onze groene ruimte. Door de grijze schimmel groeit de groen ruimte helemaal dicht."*

Plek maken door minder natuurgebieden

Deelnemers zijn overwegend eenduidig dat er geen natuurgebieden moeten verdwijnen. Iets meer dan 75% van de deelnemers kiest ervoor om helemaal geen afname van natuurgebieden te laten plaatsvinden. Toch zet ook iets meer dan 5% in op de maximale en volledige afname van 600 hectare grond voor natuur. We kunnen zeggen dat de gemiddelde deelnemer kiest voor een afname van 97 hectare natuur. De bandbreedte bij deze maatregel ligt tussen een afname van 73 en 161 hectare natuur.

Voorstander van het behouden van natuur geven aan dat we zuinig op de natuur moeten zijn en niet opgeofferd moet worden.

> "Natuur is belangrijk voor de biodiversiteit. Leefbare planeet!"

“Liefst alle natuur behouden.”

“Geen natuurgebieden opofferen.”

“Er us al veel te weinig ruimte voor natuur. Reductie is geen optie.”

Ook geven sommige deelnemers aan dat er juist meer natuur en groen zou moeten komen en dat het zelfs een kernwaarde is van de gemeente en het de recreatie en het toerisme in de gemeente stimuleert.

“Nee, gewoonweg nee. Eerder meer natuur. Dus ook in gebouwde omgeving. We zullen de planten, insecten, bomen, vogels en andere dieren, mossen, bacterien nodig hebben om een enenwicht te krijgen.”

“Ik ben juist in deze gemeente gaan wonen omdat er zoveel natuur is. Daarnaast is natuur een kernwaarde voor onze gemeente.”

“Natuur is een heel belangrijke factor voor ontspanning. Maar ook voor inkomsten voor de middenstand en gemeente vanwege toeristen.”

Ook lezen we terug in de reacties van deelnemers dat we keuzes moeten maken en dat niet alles kan.

“Pijnlijke keuze maar "je kunt niet de kool en de geit sparen".

“Er zijn teveel mensen, dus naast landbouw moet ook de natuur wat inleveren.”

Deelnemers geven ook aan dat inzetten op deze keuze wel zou moeten kunnen, als aan de volgende onderwerpen aandacht wordt besteed:

Ga voor kwaliteit bij het maken van keuzes rondom natuur

“We hebben erg veel natuurgebieden in onze gemeente. Niet alle natuur is kwaliteit.”

Kies voor dubbel landgebruik, waar mogelijk

“Wel kijken naar dubbel gebruik, bijvoorbeeld natuur als wateropvang.”

“geen natuur opofferen hiervoor. In overgangsgebieden wel zoeken naar slimme oplossingen, gecombineerd gebruik als waterberging met zonnepanelen, e.d.”

Combineer woningbouw en energietransitie met natuur

“Het zou een optie kunnen zijn om onder stringente voorwaarden in de randen van minder kwetsbare natuurgebieden ingepaste woningbouw toe te staan.”

5. Overige vragen

In dit laatste hoofdstuk presenteren we de resultaten van de overige vragen en stellingen die we in de raadpleging op hebben genomen.

Stellingen over het klimaat

Figuur 5-1

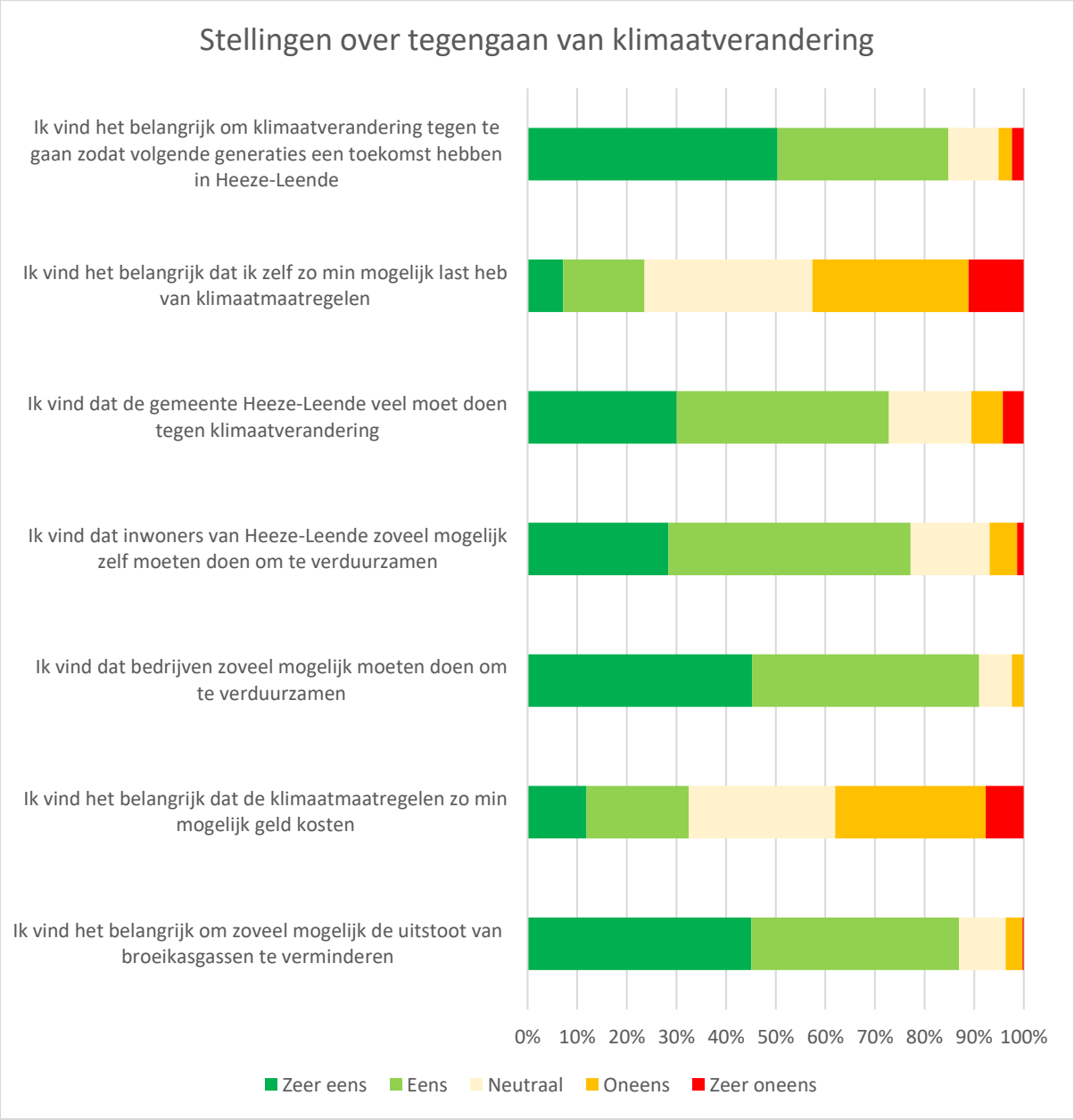

Figuur 5-2

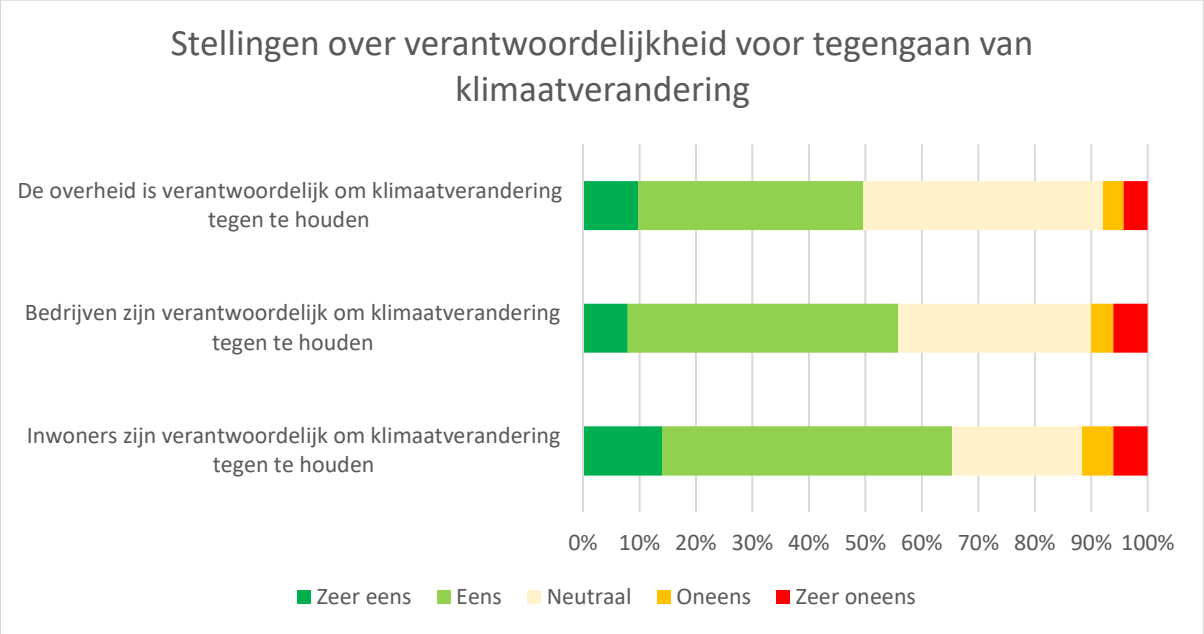

We vroegen deelnemers ook naar onder welke voorwaarden zij mee zouden doen aan het coöperatief opwekken van schone energie. De vraag luidde: “De gemeente wil dat inwoners zelf schone energie gaan maken. Dan betalen ze in het begin mee om deze energie op te gaan wekken. Daarna verdelen ze de winst. Zou jij daar aan meedoen?”

Figuur 5-3

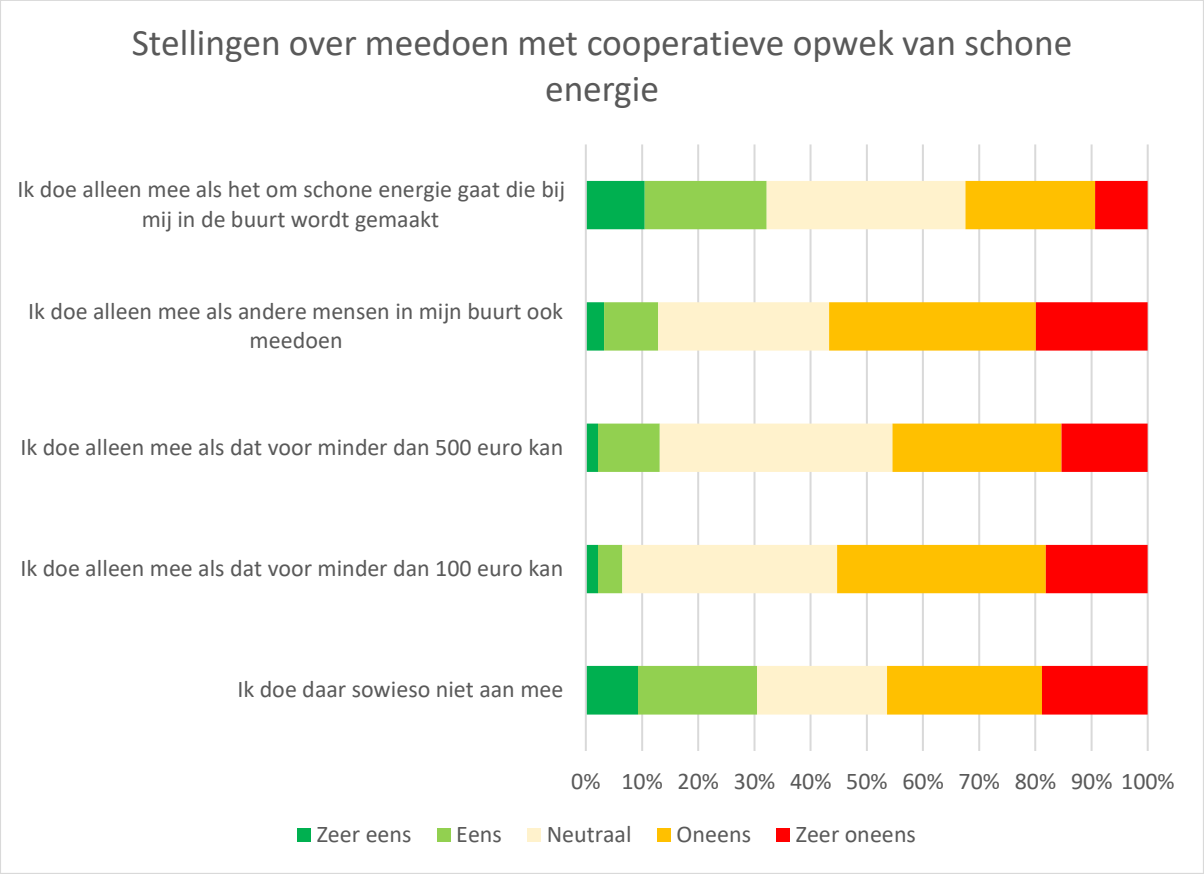

Vragen over de raadpleging

In elke raadpleging vragen we de deelnemers hoe zij de inbreng van burgers wegen ten opzichte van de inbreng van experts. Van de deelnemers vindt een groot deel dat het advies van de inwoners even belangrijk is als dat van experts.

Figuur 5-4

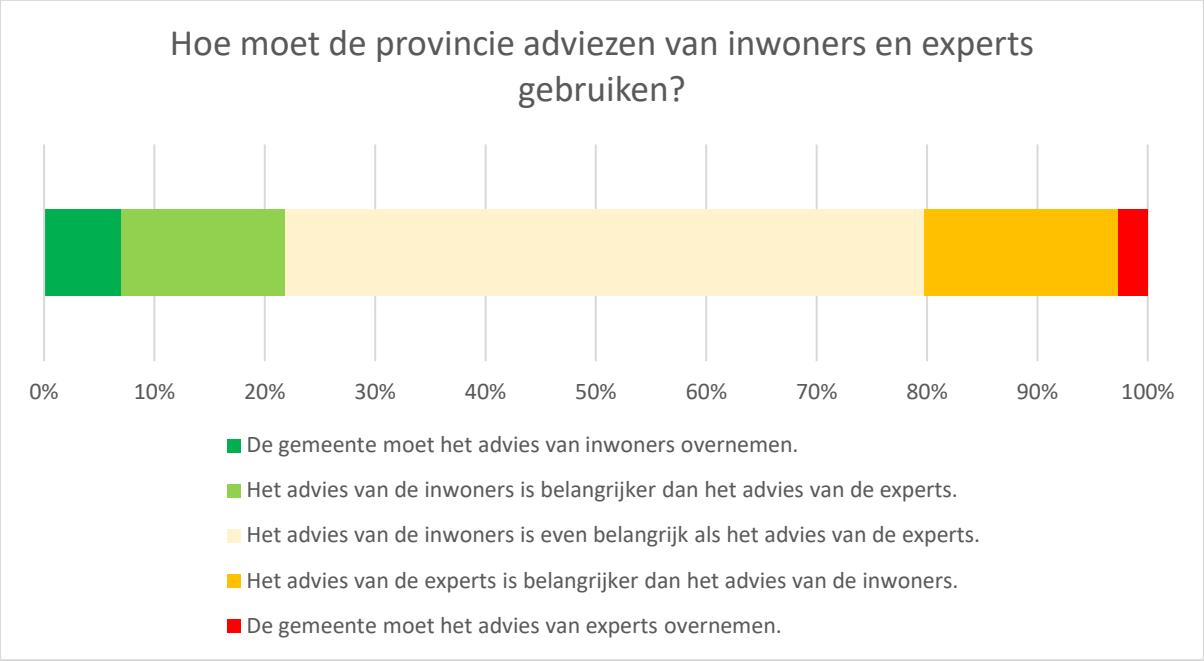

De keuze van de inwoners uit Heeze-Leende komt overeen met de adviezen van deelnemers uit onze andere raadplegingen over klimaat en energietransitie.

Tabel 5-1

Weging advies inwoners en experts	Dit onderzoek	RES Flevoland raadpleging	Klimaatraad pleging Gelderland	Nationale Klimaat-raadpleging 2021	Warmtetransitie Utrecht 2019	Raadpleging coronabeleid 2022
Advies van inwoners (direct) overnemen	7%	7%	7%	5%	9%	10%
Advies inwoners belangrijker dan advies experts	14%	9%	13%	20%	10%	14%
Adviezen inwoners en experts even belangrijk	56%	53%	56%	54%	45%	37%
Advies experts belangrijker dan advies inwoners	17%	23%	21%	19%	32%	30%
Adviezen van experts direct overnemen	3%	6%	4%	2%	4%	9%

Ook vragen we in elke raadpleging naar hoe de deelnemers de raadpleging hebben ervaren. We vragen hen een cijfer te geven en vragen hen naar wat ze goed vonden en wat beter had gekund.

Deelnemers geven de raadpleging gemiddeld een voldoende: een 6,7. 16% van de deelnemers geeft de raadpleging een 5 of lager. Deze beoordeling is lager dan die van de deelnemers gaven aan onze laatste twee

raadplegingen over de energietransitie en klimaat. De Gelderse klimaatraadpleging kreeg gemiddeld een 7,2 en de raadpleging over de regionale energiestrategie in Flevoland kreeg een 7,3. Het is wel hoger dan een andere grote raadpleging over de energietransitie die we in Amsterdam uitvoereden: de raadpleging rond Windenergie in Amsterdam kreeg een 6,3.

Wat vind je goed aan dit onderzoek?

Deze vraag kregen de deelnemers aan het onderzoek richting het einde van het onderzoek. Hierin zien we verschillende argumenten van deelnemers. Over de toegankelijkheid van het onderzoek zijn positieve argumenten terug te zien.

> "In begrijkelijke taal wordt input van de inwoners gevraagd."
>
> "Goede vormgeving door voldoende uitleg en parameters om keuze op te maken en de leesbaarheid en snelheid bleven toch intact."
>
> "Uitvoerig zonder gedetailleerd geneuzel."

Deelnemers uiten dat het gevoel van betrokkenheid en betrokken worden belangrijk voor ze is. Ook dat een groot aantal burgers kan deelnemen komt aan bod.

> "Als burger kun je tot op zekere hoogte meedenken in de te maken keuzes."
>
> "Belangrijk, weet je hoe inwoners er over denken, samen sta je sterk."
>
> "Mogelijkheid van Betrokkenheid burgers."
>
> "Dat het een soort volksraadpleging is."

Kijken we meer inhoudelijk naar het onderzoek, dan geven deelnemers het volgende aan:

> "Grondige vragenlijst, goede follow-up vragen. Voldoende context om een enigszins onderbouwd antwoord te kunnen geven."
>
> "Dat er nuancering van het antwoord mogelijk is door een antwoordbalkje als dit."
>
> "Eerste gedeelte waar je zicht krijgt op effect van je keuze."
>
> "Goed dat je keuze een consequentie heeft waardoor je écht moet kiezen."

Deelnemers, die positief waren over het onderzoek gaven omtrent bewustwording, verschillende perspectieven en overheidsdilemma's het volgende terug:

> "Dat de gemeente inzicht krijgt wat bewoners vinden van het probleem."
>
> "Het schud mensen wakker waar het hun eigen verantwoordelijkheid betreft."
>
> "Het schept eens tuk bewustwording dat we niet ontkomen aan maatregelen, ook in ons mooie dorp."
>
> "Mooie manier om te achterhalen wat er leeft onder de inwoners, maar hen gelijk inzicht te geven in de dilemma's waar de gemeente voor staat en hen daarvoor 'mede-verantwoordelijk' te maken. Het één gaat ten kosten van het ander. Wat wordt heel mooi in beeld gebracht."

Wat zou je verbeteren aan dit onderzoek?

Ook deze vraag kregen deelnemers aan het einde van het onderzoek. Hierin lezen we over de vraagstelling en de verspreiding van het onderzoek:

> "Enkele vragen waren ontkennend gesteld dit is zeer verwarrend en kan een fout resultaat opleveren."

> "Vraagstelling beperkt en soms suggestief."

> "De communicatie dat dit onderzoek gedaan wordt. Misschien heb ik het gemist maar ik moest in de krant lezen dat het nu loopt tot 21 oktober."

> "Goed dat het gebeurt, alleen is er veel te weinig bekendheid aan gegeven. Zoiets belangrijks moet deur aan deur worden bekendgemaakt en er moeten ook mensen bij geholpen worden."

Naast de inhoudelijke complimenten, hebben deelnemers ook verbeterpunten genoemd over de inhoud van het onderzoek. Bijvoorbeeld over de informatie, verduidelijking van een keuze en keuzemogelijkheden het volgende:

> "Ik merk dat ik veel achtergrondinformatie niet beschikbaar heb. Dat ik niet snap hoe de beschikbare HA zijn berekend die ik kan verdelen?"

> "Motivatie waarom tegen mestvergisting kon niet gegeven worden."

> "Niet alle vormen van energie-opwekking komen aan de orde."

Rondom de verschillende perspectieven geven deelnemers aan, dat ze zich afvragen waar de ambitie van 200% vandaan komt.

> *"Het onderzoek is gebaseerd op de kennelijke wens van de gemeente om 200% van de binnen de eigen gemeente bestaande energievraag binnen de gemeentegrenzen op te wekken. Het is me niet duidelijk geworden waarom je dit zou willen. Daar is vast een reden voor, maar die ben ik niet tegengekomen. Dat zou voor mij wel verhelderend zijn geweest."*

6. Bijlage

In deze bijlage hebben we meer mogelijkheid om dieper in te gaan op de geschreven argumenten die deelnemers hebben gegeven bij de keuzetaak rondom energie en de ruimtelijke component.

Ook komen de verschillende oplossingen van de deelnemers aan bod. Bij de keuzetaak hebben deelnemers uit zichzelf oplossingen genoemd die vaak betrekking hadden op de keuzemaatregelen. Tegen het einde van het onderzoek kwam ook de vraag:

Zijn er andere maatregelen die de gemeente volgens jou moet nemen? Zo ja, welke?

Hieruit komen ook diverse antwoorden van deelnemers naar voren die we graag vermelden in deze bijlage.

Energie besparen door huizen te isoleren

Zoals al in het rapport te lezen was, zijn deelnemers overwegend positief over deze maatregel. Met een gemiddelde inzet van 45% (bandbreedte tussen de 42% en 46%) van de maximale 50% kunnen we zeggen dat deze maatregel op steun kon rekenen. Hieronder behandelen we de verschillende categorieën argumenten van deze maatregelen met vaak meerdere quotes rondom de categorie.

Argumenten voor deze maatregel

Gewoon doen!

Meerdere deelnemers geven aan dat het gewoon de beste optie is

"Besparen is de beste optie."

"Isolatie geeft warmte in koude dagen koelte in warme dagen."

"Isoleren is altijd goed."

Besparen is minder opwekken

Verreweg de meeste argumenten die deelnemers gaven bij deze optie gingen over dat met isolatie minder energie nodig is. Daardoor was dit voor veel deelnemers een logische keuze.

"Energie die bespaart kan worden hoeft niet opgewekt te worden."

"Energie die je niet verbruikt hoef je niet op te wekken."

"Bestaande huizen isoleren is de meest milieuvriendelijke manier om energie te 'winnen'."

"Het begint bij besparen."

Minder energie nodig door isolatie

Door huizen te isoleren heb je minder energie nodig. Ook dit lazen we rondom deze keuzemaatregel terug onder de positieve deelnemers.

> *"De eenvoudigste manier om energie te besparen is isoleren."*
>
> *"Dat is de eerste winst om energieverspilling tegen te gaan."*
>
> *"Dit is de snelste manier van energie besparen, dus is er minder (schone) energie nodig."*
>
> *"Begin bij de bron. Als er niet veel warmte verdwijnt uit huizen, hoeft er niet extra warmte ingebracht te worden."*

Weinig schadelijke gevolgen

Een andere positieve insteek van deelnemers is dat huizen isoleren weinig schadelijke gevolgen heeft en toch positieve gevolgen heeft.

> *"Deze maatregel heeft betrekkelijk weinig nadelige gevolgen en levert wel veel op."*
>
> *"Eenvoudig zonde impact op infrastructuur."*
>
> *"Minste impact op natuur en omgeving, alleen financieel."*

Levert veel op, op verschillende vlakken

Op verschillende vlakken zien deelnemers positieve invalshoeken voor het energie besparen door huizen te isoleren. Bijvoorbeeld vanuit financieel vlak, maar ook qua efficiëntie op besparing en voor de woonomgeving.

> *"Beste besparing op energieverbruik."*
>
> *"Dubbel effect. Minder energieverbruik en minder kosten"*
>
> *"leef je comfortabel"*
>
> *"Isolatie is de basis voor een stabiele temperatuur."*
>
> *"Dit is relatief goedkoop."*
>
> *"Waarschijnlijk is dit ook de goedkoopste."*

Klimaat, milieu, omgeving

Rondom het klimaat, milieu en omgeving zien deelnemers ook positieve punten van deze maatregel.

> *"Bestaande huizen isoleren is de meest milieuvriendelijke manier om energie te 'winnen'."*
>
> *"dit heeft geen impact op de omgeving wel op energieverbruik."*
>
> *"De beste manier om het milieu te beschermen, is de NIET gebruikte energie."*
>
> *"Door goed te isoleren gaat er minder energie verloren. Besparen lijkt me beter voor het klimaat dan meer produceren."*

Langere termijn

Als laatste lezen we aan de positieve kant van de argumenten dat deelnemers de langere termijn van deze maatregel ook waarderen.

> *"Daarmee bespaar je langdurig energie."*
>
> *"1x investeren en lang profijt."*

Zorgen, voorwaarden, vragen en oplossingen

Uiteraard leven er onder de deelnemers ook zorgen en worden er voorwaarde gesteld aan deze keuzemaatregel. Deze komen in dit onderdeel van de bijlage aan bod.

Financiële haalbaarheid

Een gelezen zorg en door sommigen zelfs als voorwaarden genoteerd, van deze maatregel is of de keuze financieel haalbaar is voor iedereen.

> *"Het budget voor isolatie zou niet door deze doelgroep betaald moeten worden."*
>
> *"Alleen als het voor de eigenaar rendabel is."*
>
> *"Voorkeur alle huizen isoleren, en (verborgen) minima helpen. Financieel, het niet kunnen overzien, is voor mensen vaak een obstakel."*
>
> *"Liever Meer, minima helpen."*

Alle woningen?

Ook komt aan bod of alle huizen hiervoor geschikt zijn? Deelnemers zeggen hierover:

> *"niet alle huizen zijn goed te isoleren."*
>
> *"50% is m.i. zeker mogelijk."*

Daarnaast de opmerking dat in het onderzoek slechts 50% geïsoleerd kon worden. Hierover lezen we:

> *"isoleren van huizen is deels het aantal huizen, maar ook deels de volledigheid van isolatie. veel huizen kunnen wel wat isoleren maar 100% is lastig. maar daar is geen duidelijk kenmerk voor, dus vandaar niet zomaar 'alle' huizen 'volledig' isoleren."*
>
> *"Waarom niet 100% van alle huizen isoleren?"*
>
> *"kan niet voor 100 kiezen."*

Rolverdeling

Ook vragen deelnemers zich af of dit een keuze van de huiseigenaar, (ver)huurder of gemeente moet zijn.

> *"Keuze ligt ook bij eigenaren, verplichten tot grote uitgaven kan gemeente niet afdwingen."*
>
> *"is een keuze van de eigenaar, niet van de gemeente"*

"Dit is laaghangend fruit en voor veel mensen zeker mogelijk! De gemeente heeft daarin een belangrijke rol, zowel financieel alsook als adviseurs of zelfs soort van projectbegeleider."

"Veel huizen zijn goed geisoleerd. De huur organisaties lopen en de kantjes vanaf en gebruiken dit om nou de huur te verhogen nodat de woning wat beter is geïsoleerd. Jaren geleden hadden deze huisje melkers al moeten isoleven als investering. Nee willen ze en seebsi die en de prijs gaat omhoog. Veel particulieren hebben in de gemeente al veel gedaan om op energie te besparen."

Help mensen

Deelnemers geven aan dat specifieke groepen geholpen moeten worden. Ook moet het proces worden versoepeld geven deelnemers terug.

"Liever Meer, minima helpen."

"Wij hebben zelf ervaren hoe moeilijk/kostbaar het is om huizen op zand te isoleren. Helaas kwamen we ook niet voor subsidie in aanmerking. Isolatie leidt ook nog vaak tot allerlei ingewikkelde vergunningprocedures. Dat kan echt makkelijker. Bij ons levert het enorme besparing op, ca 20%."

"isoleren is de beste manier om CO2 uitstook te verminderen, maar er is hulp nodig omdat veel mensen niet weten wat ze moeten doen of er gene tijd voor hebben."

"Dit kan mogelijk gemaakt worden door meer stimuleringsregelingen voor koopwoningen."

"voor huurwoningen ligt hier de verantwoordelijkheid bij de woningbouwvereniging en hun eigen kapitaal."

Oplossingen

Oplossingen genoemd bij de keuzetaak:

"Maar wat nog belangrijker is: bedrijfspanden, fabriekshallen, loodsen, schuren... Wat gebeurt er als je die isoleert? Waarom alleen huizen."

"Hier valt voor meerdere doelen wat te winnen."

"daarnaast moeten we 'energiecoaches' (mensen die advies geven over energiebesparing op individueel huisniveau) aanstellen."

"Overigens kun je ook denken aan het (gedeeltelijk) verwarmen van huizen en gebouwen dmv. zonneboilers."

Zonnepanelen op daken van huizen en bedrijven

Zoals al in het rapport te lezen was, zijn deelnemers ook overwegend positief over deze maatregel. Met een gemiddelde inzet van 46% (bandbreedte tussen de 44% en 47%) van de maximale 50% kunnen we zeggen dat deze maatregel ook op veel steun kon rekenen. Hieronder behandelen we de verschillende categorieën argumenten van deze maatregelen met vaak meerdere quotes rondom de categorie.

Argumenten voor deze maatregel

Doen!

Net als bij de energiebesparing door isolatie, zijn deelnemers bijna principieel positief over deze maatregel. Dit is goed te lezen onder de quotes hieronder.

"Zon op dak moet de norm worden."

"Op elk huis zouden panelen moeten liggen."

"Prima uitvoerbaar."

"Dit is een oplossing die de voorkomt dat andere keuzes gemaakt moeten worden."

Geen overlast

Als voordeel lezen we dat deelnemers ingezet hebben op deze keuzemaatregel omdat het geen overlast geeft.

"Hoe makkelijk kan dit worden gerealiseerd zonder overlast."

"Schone energie zonder enige overlast."

Duurzaam

Deelnemers geven terug dat deze maatregel duurzaam is en zijn er daardoor positief over.

"Duurzame opwekking, goed uit te voeren."

"Maximaal benutten liefst met duurzame opslag."

"Hoe meer hoe beter, schoon."

Effectief en efficiënt

Ook kan deze maatregel op steun rekenen doordat de zonnepanelen op daken als effectief en efficiënt gezien worden.

"Met relatief geringe investeringen valt veel te bereiken."

"Eenvoudige en effectieve maatregel."

"Deze maatregel heeft betrekkelijk weinig nadelige gevolgen en levert wel veel op."

"Is het laaghangend fruit. Heeft voordeel voor iedereen en weinig negatief effect op de leefomgeving."

Impact natuur en omgeving

Net als bij de isolatie van woningen komt de impact op de natuur en omgeving ook voorbij in de argumenten van deelnemers. Ook hierdoor zijn de deelnemers positief over deze maatregel.

"Heb je geen natuurgebied nodig."

"zoveel mogelijk plaatsen want dat heeft geen impact op de natuurlijke omgeving van Heeze."

"Ja, wel op de daken maar liever niet op de grond."

"Zoveel mogelijk potentieel van bestaande daken benutten. Dit heeft de laagste impact op landschap en vormt het beste alternatief voor windmolens en zonneparken."

Kost weinig ruimte

Het kost weinig ruimte geven deelnemers aan, hierdoor zijn ze ook positief over deze maatregel.

"Het is tochzo simpel en zoveel daken zijn geschikt. 50%van de daken met zonnepanelen is nog weinig."

"Beste optie daar hierbij geen ruimte voor ander zaken verloren gaat."

"Zonne panelen leveren ook zonder zon en grond blijft vrij voor andere dingen."

"Alle beschikbare daken (juiste orientatie) kunnen gebruikt worden voor zonnepanelen. Liever geen zonnepark, omdat dit jammer is van de ruimte."

Effect op leefomgeving en welzijn

Naast de eerder genoemde voordelen, zien deelnemers ook voordelen, omdat er nauwelijks nadelen in de effecten op de leefomgeving en het welzijn bij komen kijken.

"Is het laaghangend fruit. Heeft voordeel voor iedereen en weinig negatief effect op de leefomgeving."

"Kosteneffectief en weinig negatieve invloed op welzijn."

Zorgen, voorwaarden, vragen en oplossingen

Ook bij deze maatregel leven er onder de deelnemers zorgen en worden er voorwaarde gesteld. Deze komen in dit onderdeel van de bijlage aan bod.

Financiële haalbaarheid

Is het voor de eigenaar wel te dragen? Dit lezen we terug onder deelnemers en kunnen we als zorg noteren rondom deze maatregel. Er spelen dus zorgen rondom de financiële haalbaarheid van deze maatregel.

"Alleen als het voor de eigenaar rendabel is."

"Zoveel mogelijk met goede teruglevering betaling."

"Neem geen extra ruimte in, daken zijn er toch al. Alleen financiering is vraagstuk."

"Als er een reële kans was op meer prima, maar ook hier geldt, niet alle daken zijn geschikt en niet iedereen zal het kunnen betalen."

"niet iedereen zal het kunnen betalen."

"Moet financieel haalbaar zijn voor huiseigenaren."

Netwerkcapaciteit

Tussen de positieve deelnemers lezen we ook opmerkingen over de netwerpcapaciteit. Als er niets aan de netwerkcapaciteit wordt gedaan zullen de zonnepanelen op daken minder tot weinig zin hebben.

> *"Wat ik wel mis, is een oplossing voor de net capaciteit. Ik heb zelf zonnepanelen, en ik kan op mooie dagen mijn stroom niet kwijt omdat de omvormer in overspanningsmode zit, en zichzelf uitschakelt. Dus zonnepanelen (en ook windmolens) kunnen pas effectief worden ingezet als de netbeheerder de capaciteit eerst flink uitbreidt."*

> *"Goede zaak. Regel netwerkcapaciteit en benut alle geschikte daken. Liefst meteen koppelen aan een opslagmogelijkheid."*

> *"Eenvoudig te realiseren, allen het probleem dat het Nederlandse netwerk het niet goed aan kan."*

> *"Zorg dat het netwerk in orde is. Hetgeen nu niet het geval is."*

Rolverdeling

Naast de argumenten voor en tegen, komt de rolverdeling en vrijheid of dwang van plaatsen ook aan bod onder deelnemers.

> *"is een beslissing van de eigenaar."*

> *"Mag zelfs meer (wettelijke) dwang komen om bedrijven te stimuleren om hieraan mee te werken."*

> *"maximaal zon op dak, zeker ook op daken van bedrijven (verplichten?)"*

> *"Veel mensen zullen kiezen voor een hoog percentage panelen op daken en de gemeente kan dat omzetten in een beleid."*

> *"In Nederland staan tienduizenden hectaren aan bedrijfsgebouwen met platte daken. Dáár moeten de zonnepanelen komen. Helaas is dat niet wettelijk verplicht en zal dat ook niet worden, nu de nieuwe Omgevingswet (die wel die verplichting heeft) zeer hoogstwaarschijnlijk niet van kracht zal worden. Ik vind dat Heeze-Leende dan zelf die verplichting moet instellen en juridisch uitvechten."*

Batterij en opslag

Rondom zonnepanelen lezen we ook dat deelnemers vinden dat inzet van batterijen en opslag mogelijk moet worden.

> *"als meer gedaan wordt aan opslag, (batterij ed.)"*

> *"Maximaal stimuleren, maar eventueel in combinatie met batterijen."*

> *"Hiernaast moeten we op wijkniveau energieopslag (batterij of waterstof) realiseren. dit is een misschien nog wel grotere uitdaging. energie-opslag is belangrijk om dag/nacht maar ook zomer/winter fluctuaties op te vangen. Kleinschalige energie opslag (per huis) is momenteel te kostbaar/gevaarlijk en hier kan de lokale overheid een rol spelen."*

"Collectoren/ batterijen op gemeentelijk niveau om naar vraag te kunnen leveren?"

"Om stabiliteit te verzekeren inversteer je daarnaast in energieopslag, dit is gemakkelijker omdat nu alle zonne-energie op 1 punt wordt opgewekt."

Nieuw- en verbouw

Bij alle nieuwbouw en verbouwingen, direct zonnepanelen plaatsen

"Huizen verbouwen of bouwen gaat gepaard met de verplichting om zonnepanelen te plaatsen."

"door als uitgangspunt te nemen dat (nieuwbouw)panden (woningen én bedrijven) in hun eigen energiebehoefte moeten kunnen voorzien"

"niet alle daken zijn geschikt, maar veel wel en bij nieuwbouw en verbouw geschikt te maken."

"Zou sowieso een verplichting moeten zijn voor alle nieuwbouw om deze daken te gebruiken voor zonnepanelen."

Oplossingen

Oplossingen genoemd bij de keuzetaak:

"Bij de bron opwekken."

"Ook boven de snelwegen in onze gemeente is nog heel veel ruimte voor zonnepanelen!"

"Denk ook aan schuren en bij veehouderij en landerijen achter schuren kleinschalige parken."

"Veel daken van boeren kunnen goed gebruikt worden."

"Op vele bedrijven en stallen en kassen is het mogelijk zonnepanelen te plaatsen,"

"Zie behalve bij bedrijven ook mogelijkheden bij Vereningen van Eigenaren."

"Huizen verbouwen of bouwen gaat gepaard met de verplichting om zonnepanelen te plaatsen."

"maar veel wel en bij nieuwbouw en verbouw geschikt te maken."

"niet alle daken zijn geschikt, maar veel wel en bij nieuwbouw en verbouw geschikt te maken."

"OOK zeker op bedrijfspanden, en op het gemeentehuis e.d."

"zowel huizen als op bedrijfspanden, schuren ed."

Gas maken van mest

In het rapport was al beschreven dat deelnemers erg verdeeld zijn over deze maatregel. Met een gemiddelde inzet van 117% (bandbreedte tussen de 112% en 128%) kunnen we zeggen dat de gemiddelde deelnemer toch inzet op een kleine uitbreiding. Hieronder behandelen we de verschillende categorieën argumenten van deze maatregelen met vaak meerdere quotes rondom de categorie.

Argumenten voor deze maatregel

Doen!

Ook hier zien we deelnemers die positief zijn over deze maatregel en net als bij de eerder besproken maatregelen bijna principieel erop willen inzetten.

> *"Goede oplossing."*

> *"Dit is een oplossing die de voorkomt dat andere keuzes gemaakt moeten worden."*

Win-win

Andere deelnemers zijn positief omdat er bij deze keuze meerdere voordelen meespelen. Een zogenoemde win-win situatie geven deelnemers aan.

> *"Is een win-win situatie. Van een restproduct iets waardevols maken."*

> *"Twee vliegen in één klap, lijkt me….. Als ik het kon realiseren, praktisch en financieel zou ik thuis ook zoveel mogelijk zelfvoorzienend willen zijn. En zo min mogelijk afval willen 'produceren'. Als we het 'afval' in iets nuttigs kunnen omzetten is een win-win situatie."*

> *"Heeft win-win situatie, alleen deze plaatsen waar ruimte genoeg is en omwonende geen last van stank overlast hebben."*

Mest

Andere argumenten van deelnemers voor deze maatregel die we teruglezen gaan over mest en het wegwerken ervan.

> *"Vind het een goede oplossing en als we zo het mestoverschot kunnen gebruiken alleen goed."*

> *"volgens mij lossen deze een mestprobleem op en leveren gas."*

> *"Mest is afval, afval=grondstof, daarom alles gebruiken wat er te gebruiken valt."*

> *"Mest genoeg, dus waarom niet."*

Zorgen, voorwaarden, vragen en oplossingen

Anders dan bij de maatregelen "energie besparen door huizen te isoleren" en "zon-op-dak" lezen we bij deze maatregelen veel meer tegenargumenten en een genuanceerdere opstelling tegenover de maatregel. Ook bij deze maatregel leven er onder de deelnemers zorgen en worden er voorwaarden gesteld. Deze komen in dit onderdeel van de bijlage aan bod.

Overlast

Deelnemers geven veel tegenargumenten waarbij de overlast aan bod komt. Op verschillende manieren is er overlast die in de quotes hieronder aan bod komen. Sommige deelnemers uiten zorgen en anderen stellen voorwaarden aan de overlast.

"Het stinkt, geeft geluidoverlast, en veel vervuilende transportbewegingen."

" Fabriek geeft ook overlast door vele verkeer door Sterksel. En door fouten in de productie heeft een heel groot gebied last van stank. Indien niet nodig hierbij laten."

"Geen goede optie vanwege stank overlast."

"Zoveel verminderen dat mensen geen stankoverlast meer hebben."

"Hoe mooi zo dit zijn. Overschot aan mest gewoon verwerken en ervan profiteren. Overlast omwonende moet wel gereduceerd worden."

Duurzaam

Onder de tegenargumenten lezen we ook dat de deelnemers de mestvergister geen duurzame oplossing vinden. Hiervoor worden meerdere redenen gegeven. Ook geven deelnemers aan dat ze zich afvragen of de mestvergister duurzaam is.

"Mestvergisting is niet duurzaam, het aantal dieren (en de hoeveelheid mest) kan niet blijven voortduren o.a. vanwege de stikstof problematiek. Daarbij moeten er ok veel andere producten worden bijgevoegd die kunnen aanzetten tot fraude, milieuvervuiling (bij lozen) en volksgezondheid."

"Mestvergisting is niet duurzaam en faciliteert de intensieve veehouderij. Dat is niet goed in lijn met de ambitie vd gemeente om naar een duurzamere landbouw toe te gaan."

"het stinkt en het is niet duurzaam en kost veel subsidiegelden."

"ik weet niet of dit duurzaam is"

Milieu, natuur en omgeving

Ook lezen we onder de deelnemers tegenargumenten over de natuur, het milieu en de omgeving

"De milieubelasting van een vergasser is veel hoger, en de risico's groter."

"Dit is niet ideaal qua milieu, liefst kunnen we deze aanzienlijk terugbrengen."

"momenteel meer milieu belasting (stank, vervoersbewegingen en niet werkend systeem) dan opbrengsten (dus draagt negatief bij)"

"Mooi dat het kan, maar gas is natuurlijk veel minder milieuvriendelijk dan stroom uit zon of wind."

"Tee veel natuurgebied voor nodig, en meer stank overlast."

Veeteelt

De (intensieve) veeteelt) komt ook vaak aan bod onder deelnemers. Vaker in een negatieve context dan positief.

"We moeten het aantal dieren in de agrarische sector zeer fors verminderen. We laten regenwouden kappen om krachtvoer voor die beesten te importeren om vervolgens het vlees de wereld weer over te sturen. De mest blijft hier als een probleem voor ieder mens en dier en klimaat. Alles moet ook vervoerd worden met grote milieukosten. Bovendien is het systeem zeer fraudegevoelig."

"Liever minder veeteelt. Mestvergisting lijkt me geen goede oplossing."

"Als er minder veeteelt komt is er ook minder mest."

"Liever minder intesieve veeteelt."

"Ik hoop dat de veeteelt in de natuurlijke gebieden gaat verdwijnen of veel extensiever wordt. Hierdoor zal er ook minder mest beschikbaar zijn om te vergassen."

Het proces

Meerdere deelnemers geven aan dat het proces van mestvergisten een proces is, waarbij meer dan alleen mest nodig is.

"Vergisting van mest werkt niet zonder het toevoegen van andere materialen, klinkt goed, maar werkt heel inefficiënt."

"Omdat in dergelijke vergisters heel veel toevoegingen moeten worden gedaan (andere reststromen) om tot resultaat te komen. Was ooit leuk idee om van mest af te komen en daarmee energie op te wekken. Maar er blijken tocht te veel haken en ogen aan te zitten en in de praktijk niet zo'n goede oplossing."

"De effectiviteit van een mestvergister is zeer beperkt omdat het bijgemengd moet worden met allerlei residuen waavan de inhoud onvoldoende bekend is of gecontroleerd wordt. Het restproduct is amper kleinere dan de hoeveelheid mest die erin is gegaan en moet alsnog verbrand worden."

"allerlei materialen moeten worden toegevoegd. De mest wordt uiteindelijk niet vergist (residu)."

De laatste tegenargumenten gaan over het feit dat het nog steeds gas is en er subsidies en geld nodig zijn voor de financiële haalbaarheid in de toekomst.

"het stinkt en het is niet duurzaam en kost veel subsidiegelden."

"Er is en wordt nog steeds zeer veel subsidie ingestoken. Steeds dezelfde groepen die er financieel baat bij hebben: varkenshouders, veevoerbedrijven, slachterijen etc. Blijkbaar heeft er 1 groep de macht gegrepen en kan niemand die onzin meer remmen of stoppen."

"Dus uitbreiden van een achterhaald concept met giga subsidie per geproduceerde kuub gas is ongewenst."

"Geen gas meer."

"Geen toekomst in gas."

Naast de voor- en tegenargumenten en zorgen, die hierboven aan bod zijn gekomen, lezen we onder deelnemers ook een flink aantal voorwaarden en vragen over de mestvergister. De nuance in de opmerkingen van deelnemers is er ook zeker het vermelden waard. Zoals in het rapport is beschreven, zien deelnemers de mestvergister als een trade-off: de voordelen zijn toch groter dan de nadelen. Dit is goed te zien in de quote hieronder:

"Dit vond ik een lastige. Het blijkt nl. dat de mestvergisting nogal eens stankoverlast geeft. Zolang men niet bereid is, hierin extra geld te steken, is het wat mij betreft moeilijk verkoopbaar om deze uit te breiden. Dat gezegd hebbende, vind ik het wel een super manier om energie terug te winnen uit groenafval en mest."

Overlast

Voorwaarden die we teruglezen van deelnemers gaan over de overlast:

"Men kan tegenwoordig ook reukloos energie halen uit mest. Misschien zouden we daar eens wat meer op moeten inzetten. Maar dan wel de reukloze methode."

"interessante optie, eventueel op termijn uitbreiden als dat kan zonder hinder voor de omgeving."

"Moet wel reukloos en veilig zijn."

"Zoveel verminderen dat mensen geen stankoverlast meer hebben."

Opbrengst

Ook lezen we over de opbrengsten, deelnemers geven hier ook voorwaarden voor aan.

"de mest verwerking moet maximaal voordeel geven aan de bewoners HL."

"Beter lijkt me dat het gas uit de mestvergister in de gemeente wordt afgenomen, want dan hebben de burgers het idee dat het niet alleen een stinkdink is, maar het hen ook iets aflevert."

"Voorwaarde: groene energieopbrengst van de mestvergister moet meetellen voor de gemeente H-L."

"Moet meetellen in totale capaciteit van gemeente Heeze-Leende."

"Hij staat er en werkt. Het resultaat moet mee genomen worden in de totale energie opwekking."

"Het is niet ideaal, maar om hem nou weg te halen lijkt mij ook verspilling. Beter lijkt me dat het gas uit de mestvergister in de gemeente wordt afgenomen, want dan hebben de burgers het idee dat het niet alleen een stinkdink is, maar het hen ook iets aflevert. Laat het gemeentehuis en de dorpshuizen draaien op koeiescheten en ineens denken mensen er vriendelijker over."

Tussenoplossing, kortere termijn

Deelnemers geven ook aan, dat het best een tussenoplossing kan zijn, of voor de kortere termijn iets kan zijn. Weghalen lijkt ook zonde geven deelnemers aan.

"Het kan iets zijn voor de middellange termijn, als tussenoplossing."

"Geen toekomst in gas. Zou voor nu alleen een korte termijn oplossing zijn."

"Uitbreiding is misschien voor de korte termijn wel interessant, maar voor de wat langere mogelijk niet."

"Dit lijkt me geen lange termijn oplossing, die zou er niet extra in investeren, maar houden wat er al is."

"Geen capaciteit vergroten, want er is al overlast genoeg van. Maar weghalen lijkt me ook niet opportuun."

Wat is het precies?

Anders dan bij de andere keuzemaatregelen zijn er deelnemers die meer twijfelen en niet precies weten wat de mestvergister is, hoe het werkt en wat de efficiëntie is.

> *"Blijft onduidelijk onderwerp."*
>
> *"Ik ken de waarde van het door mestvergister niet, dus kan niet goed oordelen."*
>
> *"Zo laten denk ik"*
>
> *"Hoeveel energie gaat er in de MEst fabriek. Wat is het rendement vd fabriek…ofwel de fabriek verbruikt energie en mest en hoeveel energie komt eruit. Waar kan ik de open data cijfers opvragen…waar staan die gepubliceerd …wet openbare informatie?"*
>
> *"Eerste reactie…minder mest….en de mest verwerking moet maximaal voordeel geven aan de bewoners HL."*
>
> *"Ik ken de waarde van het door mestvergister niet, dus kan niet goed oordelen."*
>
> *"Geen verstand van."*
>
> *"gezien de doelstelling binnen dit onderzoek en de max capaciteit heb ik hiermee geschoven omdat mij het doel/nut hiervan niet duidelijk genoeg is."*
>
> *"Weet niet te weinig van dus gelaten zoals het was."*
>
> *"Kan niet beoordelen wat voor- en nadelen zijn."*

Doelstelling

Over doelstellingen hebben deelnemers ook opmerkingen. Het zijn soms verkapte vragen over de doelstelling van de gemeente en wat er met het overschot zou moeten of kunnen gebeuren.

> *"Als de gemeente inderdaad meer wil opwekken dan ze verbruikt, lijkt me dit een oplossing die weinig ruimte kost."*
>
> *"gezien de doelstelling binnen dit onderzoek en de max capaciteit heb ik hiermee geschoven omdat mij het doel/nut hiervan niet duidelijk genoeg is."*
>
> *"En waarom zouden we in onze gemeente nog meer overlast accepteren omdat we zo nodig vinden dat we 200% moeten opwekken en anderen daar profijt van hebben. Een heel slecht plan !! Stoppen dus of maximaal verminderen van de capaciteit en zeker geen 2e vergister !!!!"*
>
> *"Overigens wanneer iedere gemeente 200% duurzame energie gaat opwekken, wat het dubbele is van wat nodig is voor de eigen gemeente, is er sprake van een overschot aan energie. Wat wordt daarmee gedaan? Opslaan voor noodgevallen?"*
>
> *"Alleen wanneer dat past in de CO2 doelstellingen."*

Oplossingen

Oplossingen genoemd bij de keuzetaak:

Mestvergisting enkel nog op boerderij schaal en dan ook alleen mono-vergisting.

monovergisters op agrarische bedrijven mogelijk maken. Vervolgens kunnen deze bedrijven energieneutraal/energieleverend worden.

"Men kan tegenwoordig ook reukloos energie halen uit mest. Misschien zouden we daar eens wat meer op moeten inzetten. Maar dan wel de reukloze methode. En als je dan elke dag de mest bij de boeren in de omgeving haalt dan kun je daar ook weer winst mee boeken."

"Misschien later op te schalen met vergisting op de boerderij."

Zonneparken bouwen

Deelnemers kozen gemiddeld voor de inzet van 104 hectare voor zonneparken, waarbij de bandbreedte ligt tussen de 86 en 116 hectare. Zij gaven hier onderstaande argumenten voor:

Argumenten voor deze maatregel

Deelnemers dragen een geringe hoeveelheid argumenten aan voor de bouw van zonneparken. De argumenten die we wel hebben gelezen gaan over:

Inkomsten of opbrengsten

Het zou boeren kunnen helpen om te stoppen of iig een betere opbrengst te verkrijgen lezen we terug onder deelnemers.

"Om stoppende boeren een andere inkomstenbron te geven."

"levert de landbouwer meer inkomsten op dan agrarische producten."

"Indien zonnepark dubbelfunctie heedt is mijn antwoord tegengesteld. Maar ik lees vraag nu zo dat er UITSLUITEND (!) stroom mee wordt opgewekt. Dus monofunctioneel. Indien multifunctioneel."

Zorgen, voorwaarden, vragen en oplossingen

Net als bij de keuzemaatregel "inzetten op mestvergister" lezen we bij deze maatregelen veel meer tegenargumenten en voorwaarden voor de maatregel. Deze komen in dit onderdeel van de bijlage aan bod.

Niet doen!

Toch lezen we onder de deelnemers meer tegenargumenten bij deze keuzemaatregel. Onder andere principiële tegenargumenten, precies tegenovergesteld als bij de maatregelen "energie besparen door huizen isoleren" en "zon-op-dak".

"Absoluut op tegen."

"niet doen!!"

Ruimtegebrek

Een ander tegenargument is het gebrek aan ruimte en de hoeveelheid ruimte die zonneparken innemen en wat ze opleveren.

> *"Grond is schaars en er zijn nog voldoende mogelijkheden voor zonnepanelen op bebouwing."*

> *"Zonneparken kosten veel ruimte en verstoren (als ze groot zijn) de natuurlijke en recreatieve omgeving, ze leveren ook relatief weinig op."*

> *"Zonde van onze duurzame grond, die voor ander doelen gebruikt kan worden, er zijn andere mogelijkheden."*

Grond niet inruilen

Deelnemers geven aan de beschikbare grond niet in te willen ruilen voor landbouw, voedselproductie, natuur of landschap.

> *"Dit mag enkel op plekken wat niet ten koste gaan van bv de landbouw."*

> *"Niet ten koste laten gaan van landbouw en natuur."*

> *"Zou ten kosten gaan vd natuur. Persoonlijk: Alles om de natuur zo gezond mogelijk te houden…..wij mensen zijn onderdeel vd natuur. Zonder natuur geen mensen."*

> *"Er is al zoveel bebouwing, zonneparken zijn een grote aantasting van de kwaliteit van het landschap."*

> *"Heb je anders te veel natuurgebied voor nodig."*

> *"Deze horen niet in een natuurlijke omgeving zoals in Heeze."*

> *"Grond moet je gebruiken voor voedselproductie, zolang er in de wereld nog voedsel tekort is. Anders wordt in andere delen van de wereld "echte" natuur vernietigd, in plaats van de postzegels in Nederland."*

> *"Dure grond daar niet voorgebruiken daar kunnen boeren voer verbouwen vooer vee en mens."*

Vergelijking andere maatregelen

Onder de deelnemers gaat het niet eens altijd over de zonneparken allen, maar ook over de vergelijking met windmolens en de mestvergister. Hierbij zijn deelnemers soms voor en tegen de zonneparken vanuit verschillende invalshoeken. Deelnemers zijn vaker positief dan negatief over zonneparken in vergelijking met de andere keuzes.

> *"Veel minder zichtbaar dan windmolen, en geen overlast."*

> *"Zonneparken hebben weliswaar meer ruimte nodig dan windmolens maar maken geen lawaai en hebben minder invloed op het landschap als je ze goed aanlegt. Zonnepanelen hebben dus mijn voorkeur boven windmolens."*

> *"Ook van deze maatregel is impact op leefomgeving groot, maar van alle maatregelen heeft deze voor mij dan voorkeur boven windmolens, zolang als locaties goed uitgezocht worden."*

> *"Liever zonnepark dan windmolen."*

"een zonnepark kost ruimte en levert minder op dan een windmolen."

"Is de meest gepaste manier om het doel te bereiken mede omdat ik tegen windmolens adviseer."

"Dit is wel erg veel maar liever als een stinkende en zwaar milieuvervuilende mestvergsiter waar blijkbaar geen enkele zeggenschap over is."

Doelstelling

Om de doelstelling in de keuzetaak te halen is inzet van verschillende maatregelen nodig. Dus kiezen deelnemers toch maar voor de zonneparken, dit geven deelnemers terug in de argumenten.

"Alleen als andere maatregelen onvoldoende zijn. Voorkomen dat windturbines geplaatst moeten worden. Er zullen agrarische bedrijven verdwijnen waardoor cultuurgrond beschikbaar komt."

"Helemaal op tegen . Geen landbouwgrond of woningbouwgrond hieraan besteden. Indien moeten: leg ze dan maar op open ruimtes in de Groote Heide."

"Als er niets anders opzit."

"liever niet maar moest omdat er anders niet voorbij de 100 gekomen wordt."

"Is de meest gepaste manier om het doel te bereiken."

Positief, mits

Deelnemers hebben weinig positieve argumenten genoemd in hun argumenten. Toch kunnen deelnemers wel positief kijken naar deze maatregel als er aan bepaalde zaken wordt voldaan. Deze komen hieronder aan bod:

Daken vol

Deelnemers vinden inzetten op zonneparken een stuk minder erg als eerst alle beschikbare daken gebruikt zijn. Dit lezen we hieronder in de geschreven quotes:

"In principe zou natuurlijk iedereen zijn eigen dak vol moeten leggen (na isoleren) met zonnepanelen. Helaas zijn niet alle daken geschikt, dus aanvulling met zonneparken is nodig."

"Leg eerst de daken maar eens vol. Als we dan nog steeds denken dat meer zonne-energie gaat helpen, dan kunnen we naar een zonnepark gaan kijken."

"Vind het zonde dat weilanden worden volgelegd terwijl er nog zoveel daken leeg zijn."

"Zonneparken zijn zonde van de ruimte zolang er nog geschikte daken zijn."

"Liever 100% daken, dan andere gebieden hiervoor op te offeren."

Landschap en inpasbaar maken

Een andere voorwaarde voor deelnemers is dat zonneparken zouden moeten kunnen als ze inpasbaar worden gemaakt in het landschap.

"Maak zonneparken inpasbaar in het landschap omzoomd met houtwallen."

"Als je ze goed opzet is het niet alleen panelen maar ook natuur."

"Plaatsen op minder goede grond die economisch niet geschikt zijn voor landbouw, ingepast in de natuur."

"Wel wat zonnepanelen maar let op behoud van de aanwezige landschappelijke waarden!"

Landbouw en veeteelt

Landbouw en veeteelt komen ook terug in de argumenten van deelnemers. Ze betrekken landbouw en veeteelt als voorwaarde voor het mogelijkheid maken van zonneparken.

"In plaats van veeteelt."

"Plaatsen op minder goede grond die economisch niet geschikt zijn voor landbouw, ingepast in de natuur."

"indien op landbouwgrond: slim (= bij voorkeur dubbel) gebruik maken van ruimte: = gecombineerd gebruik."

"Als het agrarisch gebruik van land/veeteelt in de komende jaren wordt teruggeschroefd zal dat waarschijnlijk wel wat ruimte bieden."

"De ruimte die vrijkomt door reductie van landbouw en veeteelt is hier heel goed voor in te zetten."

Opbrengst

Zonneparken zouden goed in combinatie met of in plaats van landbouwgrond kunnen worden ingezet, als de boeren ook iets overhouden met de opbrengsten. Deze quotes kwamen we hierover ook tegen onder de deelnemers.

"Boeren die (godzijdank) moeten stoppen met hun stankbedrijven (een strook vanaf Heeze (Rul/Kleine Aa-voorbij Geldrop stond als een van de grootste stikstof locaties op het berucht gemaakte stikstofkaartje) kunnen duurzame gedeeltelijke inkomenscompensatie vinden in het plaatsen van panelen."

"Geef de boer een deel van de opbrengst in ruil voor gebruik van zijn land voor zonnepanelen."

Batterij / netwerkcapaciteit

Zonder oplossingen voor de netwerkcapaciteit of het kunnen opslaan van de opgewekte energie, zien deelnemers ook geen grote inzet van zonneparken.

"Als de opgewekte energie opgeslagen kan worden."

"Opwekken is één, opslaan en kunnen gebruiken wanneer gewenst is twee."

"Overigens geldt hier ook het probleem van gebrek aan capaciteit van het netwerk."

"maar zonnepanelen zou ik alleen kiezen als er een opslagmogelijkheid komt voor alle 'gewonnen' energie."

Oplossingen

Oplossingen genoemd bij de keuzetaak:

> *"Kan evt op geluidswallen of verloren gronden langs of tussen snelwegen."*
>
> *"Gemeente Heeze-Leende leent zich minder voor grote zonneparken. Als er landbouwgrond wordt teruggevorderd dan kan er in de toekomst een keuze gemaakt worden tussen teruggeven aan de natuur of gebruiken voor een zonnepark."*
>
> *"kleinschalige parken omzoomd met natuur."*
>
> *"Wel voor zonneparken, maar niet teveel. Bijvoorbeeld alleen langs spoor."*
>
> *"Een noodzakelijk kwaad, maar vooral in de geluidswal langs de A2 aanbrengen."*
>
> *"Wel situeren langs snelweg of bij industrieterreinen."*
>
> *"Indien moeten: leg ze dan maar op open ruimtes in de Groote Heide."*
>
> *"denk ook aan geluidswallen en panelen waaronder toch gewassen geteeld kunnen worden, ook al brengen deze minder op dan gewone zonnepanelen."*
>
> *"Ergens in een buitengebied."*

Windmolens bouwen

Deelnemers kozen gemiddeld voor de bouw van 6 windmolens, met de bandbreedte die tussen de 5 en 8 windmolens ligt, waarbij de maximale inzet 21 windmolens was. Zij gaven hier onderstaande argumenten voor:

Argumenten voor deze maatregel

Deelnemers noemden een geringe hoeveelheid argumenten aan voor de bouw van windparken. De argumenten die we wel hebben gelezen gaan over:

Energie-mix

Deelnemers geven aan dat alleen zonnepanelen geen oplossing is. Er is een zogenaamde energie-mix nodig waarbij uit meerdere bronnen energie beschikbaar is. Bronnen die op verschillende manieren energie leveren.

> *"Alleen zon is lastig met dag/nacht en zomer/winter. Een klein aantal windmolens, naast snelwegen, levert een betere mix."*
>
> *"We kunnen het niet alleen met zonnepanelen oplossen, omdat we ook energie nodig hebben als de zon niet schijnt."*
>
> *"Weinig ruimte nodig en levert stroom wanneer zonnepanelen minder opleveren. Dit totaal levert een betere basis."*
>
> *"windmolens kosten weinig ruimte, wekken zomer en winter, dag en nacht energie op."*

Doelstelling halen

Zonder de inzet van windmolens is de doelstelling niet te behalen. Dit lezen we terug onder "positieve" deelnemers.

> *"Ik vind de 200% een mooi doel, maar met alleen isoleren en panelen op daken leggen, haalde ik dat niet, dan dus een paar windmolens."*
>
> *"ik denk dat we helemaal zonder windmolens het doel niet gaan halen"*
>
> *"Met een beperkt aantal windmolens start je kleinschalig en daarmee haal je toch de doelstelling."*
>
> *"Windmolens verpesten het landschap, maar zonder kunnen we hrt klimaatdoel zeer waarschijnlijk niet halen."*

Efficiënt

Er is veel opbrengst voor relatief weinig grondgebruik, dus efficiënt geven deelnemers aan die positief denken over windparken.

> *"Meest efficiënte manier om lokaal op te wekken."*
>
> *"Veel opbrengst op weinig ruimte."*
>
> *"Dit is een zeer schone en efficiente manier van energie opwekken. En vraagt weinig oppervlakte."*
>
> *"Hebben veel capaciteit. Grote molen zijn veel efficiënter dan kleine. Dus bouw een stel grote."*
>
> *"Effectieve en efficiënte oplossing, weinig grondbeslag veel stroom."*

Duurzaam

Ook dat windparken duurzaam en schoon zijn, wordt als positief argument genoemd.

> *"Duurzame energie opwekking."*
>
> *"Tijdelijke schone oplossing."*
>
> *"Veel rendement, schone energie"*

Zorgen, voorwaarden, vragen en oplossingen

Net als bij de keuzemaatregel "zonneparken bouwen" lezen we bij deze maatregelen veel meer tegenargumenten en voorwaarden voor de maatregel. Deze komen in dit onderdeel van de bijlage aan bod.

Verpest de mooie natuurlijke omgeving

Het landschap en de mooie natuurlijke omgeving van Heeze-Leende is niet geschikt voor windmolens. Het is gene optie voor ene natuurgemeente als Heeze. Deze argumenten krijgen we terug van deelnemers

> *"Geen optie voor een natuurgemeente als Heeze."*
>
> *"Niet in de Gemeente Heeze-Leende, natuurvervuiling."*

"Ons landschap verwoesten door het vol te zetten met windmolens vind ik een hele slechte manier van problemen oplossen. Dit zie ik als problemen verplaatsen."

"Om het vrije beeld van gemeente en natuur te beschermen."

"We leven in een prachtig natuurgebied en dat zouden we moete behouden."

Overlast

Ook geven deelnemers aan dat de overlast voor bewoners te veel zou zijn. Zowel in geluid, als horizonvervuiling en voor de gezondheid. De impact is te groot, lezen we terug.

"wij zijn omgeven door natuur en windmolens zouden dit enorm bederven want je ziet deze lelijke dingen al op 30km afstand."

"lelijk, lawaai."

"Windmolens hebben geen plaats in onze gemeente. binnen Nederland zijn gebieden te vinden met minder bebouwing en dus minder overlast door windmolens dan binnen onze gemeente."

"Achtergrond lawaai"

"Overlast qua geluid"

"Te veel overlast,."

"Overlast en impact is voor veel omwonenden groot. Langetermijn> lichamelijke klachten, dat is het niet waard!"

Gevolgen fauna

Naast de impact voor de mens staan deelnemers ook stil bij de gevolgen voor dieren.

"Vogels en vleermuizen vliegen er tegenaan. In Nederland is de limiet veel te klein qua hoogte en afstand tot de bebouwde kom."

"Te veel lawaai vogels sneuvelen door de wieken op windstille dagen ook geen opbrengst."

"geen geluids overlast en de vogels behouden het luchtruim."

"Windmolens komen in natuurgebieden te staan en zijn vooralsnog een dodelijk obstakel voor vogels."

"Ook worden door windmolens veel vogels gedood."

"overlast/schade aan fauna bijv. insecten."

"Ze geven geluidsoverlast en kunnen (migerende) vogels hinderen en doden."

Draagvlak

Is er wel voldoende draagvlak voor windmolens in Heeze-Leende? Dit terug onder de deelnemers.

"Windmolens kun je beter in andere omgevingen neerzetten, zoals op zee. In een landelijke omgeving zoals Heeze-Leende past het niet en zorgt het alleen maar voor overlast."

"Windmolens zijn altijd een lastig onderwerp. Draagvlak is nodig."

"Ik zie het nut van windmolens maar in een dorp als Leende zou ik er geen goede plaats voor weten. Zonder dat er mensen last van hebben. Het zorgt altijd voor een grote verdeeldheid tussen burgers. We moeten juist samen optrekken."

"Geen draagvlak."

Positief, mits

Deelnemers hebben weinig positieve argumenten genoemd in hun argumenten. Toch kunnen deelnemers wel positief kijken naar deze maatregel als er aan bepaalde zaken wordt voldaan. Deze komen hieronder aan bod:

Neem omwonenden mee

Eerde beschreven we de zorg dat er wellicht geen draagvlak is onder deelnemers. Andere deelnemers geven draagvlak als voorwaarde me om tot windmolens te komen.

"Belangrijk dat dit gedragen wordt door de gehele bevolking, waarbij deze kunnen participeren. Dit met als resultaat, een goed rendement voor de participanten, een goede regeling voor diegenen hinder zouden kunnen ondervinden en de opbrengst investeren in duurzame projecten. Alleen langs de snelweg."

"Draagvlak door inwoners als coop laten mee profiteren. Publiek/ Privaat partnership."

Locatie

Over de locatie van de windmolens hebben deelnemers ook iets te zeggen. In de buurt van natuur of juist niet en idem voor bebouwing.

"Windmolens prima wel rekening houden met natuur, vogels, vliegroutes vogels. Dieren."

Alleen als ze in natuurgebieden mogen staan, ver van bewoning.

"Zeker ook windmolens, op niet de mooiste plaatsen maar wel de doeltreffende plaatsen."

"Niet teveel windmolens. Teveel overlast. Alleen op plaatsen waar er niemand last van heeft."

Opbrengsten

Laat de bewoners in Heeze-Leende ook profiteren van de windmolens is een voorwaarde die we terugkrijgen van de bewoners.

"Alleen als de opbrengst ten goede komt van de Gem H-L."

"Mits goed gecommuniceerd en zo veel mogelijk in eigen beheer (coöperatie) en reële vergoeding voor gedupeerden kunnen windmolens een prima bijdrage zijn in de energietransitie."

"Bij hoge uitzondering op plekken waar het kan en met 100 % lokaal eigendom en gedragenheid."

Oplossingen

Oplossingen genoemd bij de keuzetaak:

> *"Echt alleen aan snelwegen. Vooral ook bekijken of kleinere windmolens bij grote schuren, in industriegebied permitteren. En graag combineren met zonneparken."*
>
> *"De ideeën om daarlangs windmolens te bouwen lijken me realistisch en het minst schadelijk / storend voor de Heezer en Leender samenleving."*
>
> *"Windmolens worden steeds beter en als ze langs de snelweg staan is het niet zo erg denk ik."*
>
> *"Misschien kleine windmolens bij stallen."*
>
> *"Windmolens bij de grote industrieplekken plaatsen."*
>
> *"Vanwege de ruimte: achter het benzine station aan de A67 en ten zuiden van de golfbaan aan de A2 behalve tussen Leende en Eindhoven langs de A2"*
>
> *"Windmolens op zee!"*
>
> *"Verder windmolens bouwen daar waar veel wind aanwezig is, dus Noordzee. "*
>
> *"Langs de a67>."*

Ruimtelijke keuzes binnen de keuzetaak

Het opwekken van schone energie, gaat ook gepaard met gebruik van ruimte. Binnen de keuzetaak moesten deelnemers ook keuzes maken hoe deze ruimte te creëren. Deelnemers hadden de mogelijkheid minder ruimte in te zetten voor natuurgebieden, het aantal te bouwen woningen verminderen of een aantal hectare landbouwgrond te verminderen.

Plek maken door minder natuurgebieden

In het rapport was al te lezen dat deelnemers overwegend eenduidig zijn, dat er geen natuurgebieden moeten verdwijnen. Gemiddeld kiezen deelnemers voor een afname van 97 hectare natuur. De bandbreedte bij deze maatregel ligt tussen een afname van 73 en 161 hectare natuur.

Argumenten voor deze maatregel

We moeten keuzes maken

Hoewel deelnemers overwegend positief zijn over de natuur en zelfs willen inzetten op meer natuur en groen, geven deelnemers ook aan dat er wel gekozen moet worden en niet alles kan.

> *"Als het gaat om het klimaat, lijkt het me niet logisch om er natuur voor op te offeren... Maar als je moet kiezen tussen twee kwaden, dan misschien wel. Bovendien wil je niet alleen energie opwekken voor andere gemeenten die dat niet voldoende kunnen, maar ze ook natuur bieden die ze zelf niet hebben."*
>
> *"Kiezen voor wonen en recreëren of voor de natuur. Voor beiden lijkt vooralsnog geen plaats."*

“Liever niet maar er moet een keuze worden gemaakt.”

“Pijnlijke keuze maar "je kunt niet de kool en de geit sparen".”

Zorgen, voorwaarden, vragen en oplossingen

Meerdere deelnemers geven argumenten aan tegen “het plek maken door minder natuurgebieden”. Ze geven hiervoor onderstaande argumenten

Natuur moet blijven

Wederom bijna principiële bezwaren van deelnemers tegen het verminderen van natuur, zoals we ook zagen bij andere keuzemaatregelen in de keuzetaak.

“Gewoon geen natuur weg!”

“Natuur moet blijven.”

“Natuur de natuur laten .”

“Geen natuurgebieden opofferen.”

Meer natuur en groen

Daarnaast geven andere deelnemers aan dat we niet minder natuur, maar meer natuur zouden moeten willen. Dus uitbreiding in plaats van vermindering.

“Nee, gewoonweg nee. Eerder meer natuur. Dus ook in gebouwde omgeving. We zullen de planten, insecten, bomen, vogels en andere dieren, mossen, bacterien nodig hebben om een enenwicht te krijgen.”

“Bosbouw is de snelste manier om CO2 weer op te nemen en O2 te produceren. Natuur/Bos dient uitgebreid te worden.”

“Alsjeblieft nog wat meer natuur in het dorp, her en der. Minder maaien en zeker geen bomen meer kappen.”

“De natuurgebieden is het meest waardevolle bezit van de gemeente dus eerder uitbreiden dan beperken.”

“Natuur moet behouden worden en zelfs uitgebreid.”

“Niets verwijderen. Vermeerderen door andere manier van productwinning door bv voedselbron.”

Kernwaarde gemeente

Deelnemers geven zelfs aan dat de natuur een reden om er te komen wonen is en het een kernwaarde van de gemeente betreft.

“Ik ben juist in deze gemeente gaan wonen omdat er zoveel natuur is.”

“Daarnaast is natuur een kernwaarde voor onze gemeente.”

"Natuur is een kernwaarde van onze gemeente. In veel andere plaatsten in NL staat natuur al zwaar onder druk. Dit mag in onze gemeente niet verminderd worden."

Toerisme en recreatie

Daarnaast is de natuur een reden voor toerisme en zorgt voor recreatie van bewoners. Deze redenen geven deelnemers ook voor het behoud van de natuur in Heeze-Leende.

"Voor het overige, onze gemeente profiteert, naast onze eigen inwoners, ook van recreanten die onze gemeentelijke natuurgebieden.bezoeken. Meer steun aan recreatie (natuurgebieden) is een beter plan."

"Natuur is een heel belangrijke factor voor ontspanning. Maar ook voor inkomsten voor de middenstand en gemeente vanwege toeristen."

Zuinig op natuur, zorg voor schonere lucht

Late we zuinig zijn op de natuur, dit zorgt ook voor betere lucht en helpt tegen de uitstoot. Dit geven de deelnemers aan lezen we in onderstaande quotes.

"Absoluut geen optie. Onze natuur is al te klein en te kwetsbaar. Met opgeven wordt de leefomgeving alleen maar slechter."

"Onze gemeente beschikt al meer dan 50 % van zijn oppervlakte aan natuur. Nog meer landbouwgrond op offeren draag niet meer bij aan verbetering."

"Bij goed natuurbeleid verlaag je vlg mij ook minder CO2."

"natuurgebied is uiteindelijk ook een leverancier van schone lucht en verder het beeld van de gemeente, dit moet in stand gehouden worden, steden zijn er al genoeg."

"natuurgebieden verwijderen lijkt de omgekeerde wereld in deze situatie rond stiksof en klimaat."

"Bosbouw is de snelste manier om CO2 weer op te nemen en O2 te produceren. Natuur/Bos dient uitgebreid te worden."

Minder natuur, mits

Deelnemers zijn overwegend voor het behoud van natuur en kiezen er dus liever niet voor om plek te maken door natuur in te leveren. Er zijn wel bepaalde voorwaarden die genoemd worden, om eventueel toch plek te maken door natuur in te leveren:

Kwaliteit van natuur

Kijk vooral naar de kwaliteit van de natuur geven deelnemers aan. Niet alle natuur is altijd kwaliteit.

"We hebben erg veel natuurgebieden in onze gemeente. Niet alle natuur is kwaliteit."

"Natuur die wat meer afgelegen ligt (weiland) inzetten voor zonneweides. Zorg voor een goede omwalling met groen en kruidenrijke beplanting."

"Alle natuurterreinen inventariseren op natuurkwaliteit, terreinen met lage waarde zouden inderdaad voor zonneparken kunnen worden aangewend."

Dubbel landgebruik – combineer

Als natuur wordt ingezet voor dubbel landgebruik, kunnen deelnemers zich er soms nog wel in vinden.

"Wel kijken naar dubbel gebruik, bijvoorbeeld natuur als wateropvang."

"geen natuur opofferen hiervoor. In overgangsgebieden wel zoeken naar slimme oplossingen, gecombineerd gebruik als waterberging met zonnepanelen, e.d."

In overgangsgebieden wel zoeken naar slimme oplossingen, gecombineerd gebruik als waterberging met zonnepanelen, e.d.

"Het zou een optie kunnen zijn om onder stringente voorwaarden in de randen van minder kwetsbare natuurgebieden ingepaste woningbouw toe te staan."

Oplossingen

Oplossingen genoemd bij de keuzetaak:

"Wel kijken naar dubbel gebruik, bijvoorbeeld natuur als wateropvang."

Plek maken door minder woningen te bouwen

Gemiddeld kiezen deelnemers voor het bouwen van 404 woningen, wat 196 woningen minder is dan het maximum van 600. De bandbreedte ligt bij deze keuzemaatregel tussen de 371 en 444 te bouwen woningen. Zoals ook uit de keuzetaak blijkt, zijn de deelnemers meer verdeeld over het plek maken door minder woningen te bouwen dan bij de keuze: plek maken door minder natuur.

Argumenten voor deze maatregel

Deelnemers noemden argumenten voor deze keuze. De argumenten die we hebben gelezen gaan over:

Behoud groen

Deelnemers willen graag dat het groen behouden blijft. Meer huizen betekent minder groen, dus kiezen de deelnemers voor minder huizen bouwen

"De ruimte hebben we hard genoeg nodig voor nieuwe natuurgebieden of zonneparken."

"Voldoende nieuwe woningen bouwen, maar zuinig zijn op onze groene ruimte. Door de grijze schimmel groeit de groen ruimte helemaal dicht."

"om een evenwichtige verdeling te houden van de gemeente en natuur, vind ik dit het beste besluit."

"Niet nog meer huizen bouwen in de groene gebieden, zoals de Bulders."

Groei

De gemeente hoeft niet per se meer te groeien. Dit geven deelnemers aan als argument om minder huizen te bouwen.

> *"Minder huizen heeft nog een voordeel: Heeze, Leende en Sterksel zijn plekken waar je nog heerlijk rustig kunt verblijven. Als ik drukte had gewild was ik wel in Eindhoven gaan wonen."*
>
> *"Gemeente moet niet te groot worden."*
>
> *"Waarom moeten we altijd maar blijven groeien? Ietsjes minder kan ook wel."*
>
> *"Iets minder huizen kan best wel, voor onze eigen groei lijkt 600 huizen meer dan genoeg."*

Energiebehoefte

De energiebehoefte neemt ook alleen maar toe met het bouwen van nieuwe huizen. Dus zeggen deelnemers dat minder huizen bouwen ook minder energievraag zorgt.

> *"Moeten we als gemeente én meer energie opwekken dan we gebruiken, en een groei-gemeente zijn? Ik leef graag in een rustig gebied, met oog voor natuur en milieu. Dus een beperkt aantal huizen, en geen 2* de hoeveelheid energie."*
>
> *"Ieder huis betekent verstening, infrastructuur meer energieverbruik en minder natuur."*
>
> *"Is net zo hard nodig als energietransitie. Nieuwe huizen worden vele malen energiezuiniger gebouwd dan oudere huizen."*
>
> *"Meer huizen= aan meer mensen= meer verkeersbewegingen= meer behoefte aan energie."*

Zorgen, voorwaarden, vragen en oplossingen

Meerdere deelnemers geven argumenten aan tegen "het plek maken door minder woningen te bouwen". Ze geven hiervoor onderstaande argumenten:

(Meer) huizen nodig

We moeten iedereen de kans geven ergens te kunnen wonen. Dit lezen we onder de deelnemers. Anderen geven zelfs aan dat het een grondrecht is. Er zijn dus meer huizen nodig in plaats van minder.

> *"Huizen bouwen is nodig."*
>
> *"Onze jonge inwoners moeten ook ergens wonen."*
>
> *"Mensen zullen moeten kunnen wonen in (nieuwe) huizen."*
>
> *"Er moeten wel veel huizen gebouwd worden zodat iedereen goed moet kunnen wonen en dat mensen een gezinnetje kunnen stichten in een eigen huis."*
>
> *"Wonen is een grondrecht. Het is werkelijk een schande dat onze kinderen geen huis kunnen krijgen."*

"Grote woningnood."

"We weten dat er een chronisch woningtekort is in NL. Dus er zal hoe dan ook gebouwd moeten gaan worden om de medemens aan een huis te kunnen helpen. Hierop korten is je kop in het zand steken."

(Meer) huizen bouwen, onder voorwaarden

Tussen de argumenten van deelnemers valt op dat het niet alleen over meer of minder woningen zou moeten gaan. Het gesprek moet ook worden gevoerd over het soort woning, kwaliteit van de woningen, beschikbare ruimte en locatie, betaalbaarheid en voor wie de woningen zijn.

"Voldoende nieuwe woningen bouwen, maar zuinig zijn op onze groene ruimte. Door de grijze schimmel groeit de groen ruimte helemaal dicht."

"Het ingezet beleid daarvoor is goed. Tevens zit dit dicht tegen het maximaal toelaatbare, dus niet meer dan de 600 huizen."

"Huizen zijn nodig, vooral huurwoningen."

"Er moet vooral gekeken worden naar een beter woningaanbod (soort woningen)."

"Er zijn (betaalbare!) woningen nodig."

"er moet woonruimte komen voor jonge mensen uit onze eigen gemeente, en voor doorstroming van ouderen die nu in te grote huizen zitten naar kleinere huizen."

Naast bovenstaande voorwaarden, geven deelnemers ook aan oog te hebben voor de volgende voorwaarden als het gaat om huizen bouwen:

Rondom energie

Niet zomaar huizen bouwen, maar vooral letten op de energie die de huizen "verbruiken". Dit lezen we meerdere malen tussen de geschreven argumenten van deelnemers.

"Bouw van nieuwe energie neutrale huizen ter vervanging van oude niet meer aan te passen huizen."

"Huizen die 100% energie neutraal zijn vormt geen enkel probleem."

"Huizen wel energieneutraal en DUURZAAM bouwen, dat zou een verplichting moeten zijn."

"Zoveel mogelijk nieuwe , energiezuinige, cq energieneutrale huizen bouwen."

Afstemming en maatwerk

Stem de nieuwe woningen af op de behoefte van de bewoners. Waar is behoefte aan? Deze vraag en daarmee voorwaarde stellen deelnemers.

"Zorg ook voor meer doorstroming. Geen ouderen die grote huizen bezet houden terwijl ze eigenlijk behoefte hebben aan kleinschalige en zorgverlenende projecten."

"Het gaat meer over kwaliteit en afstemmen op doelgroepen en woonbehoeften. En niet op grote woningen, maar eerder op woningen/complexen waar zorg en multiwonen gestimuleerd wordt (meerdere generaties)"

"Zorg ook voor meer doorstroming. Geen ouderen die grote huizen bezet houden terwijl ze eigenlijk behoefte hebben aan kleinschalige en zorgverlenende projecten."

Behoudt groen en natuur en bouw op lege plekken

Houdt ruimte open voor groen, gebruik de lege plekken in de bebouwde kom. Dit geven deelnemers ook aan als het gaat om het bouwen van huizen.

"Er zijn nog genoeg lege plekken in de bebouwde kom waar je kunt bouwen."

"Voldoende nieuwe woningen bouwen, maar zuinig zijn op onze groene ruimte. Door de grijze schimmel groeit de groen ruimte helemaal dicht."

Oplossingen

Oplossingen genoemd bij de keuzetaak:

"Ik hoop dat ook ingezet kan worden op het veranderen van de samenstelling van het woningaanbod. Bijvoorbeeld groepen kleinere woningen die zowel voor starters als voor ouderen aantrekkelijk zijn."

"Huizenmarkt is een van de grootste problemen in Nederland. Er kan wellicht wel gekeken worden naar het beperken van de grootte van percelen (met name boven ~600 m2 niet perse nodig?)"

"Het gaat meer over kwaliteit en afstemmen op doelgroepen en woonbehoeften. En niet op grote woningen, maar eerder op woningen/complexen waar zorg en multiwonen gestimuleerd wordt (meerdere generaties)"

"Met de Bulders is er al veel plek beschikbaar voor nieuwe huizen. Er is nog veel te winnen door locaties in het centrum geschikt te maken voor huizen/appartementen. Bijvoorbeeld ook (een deel van) het huidige gemeentehuis: hebben we in deze tijd van hybride werken en de A2 samenwerking nog wel zoveel vierkante meter nodig als gemeentehuis. Zie ook mogelijkheid om achter de historisch interessante gevel van de Dirk Heziusschool wat appartementen te bouwen. Verder de gemeentehuistuin aub niet bebouwen."

"De Bulders heeft nog voldoende capaciteit en kan dan zorgen voor huizen voor eigen inwoners."

"Beter bestaande woningen renoveren of herbouwen waar nodig en soepel zijn in bouwprojecten van inwoners, in plaats van bouwprojecten starten die vervolgens in handen van investeerders landen."

"Om woning tekort aan te pakken zou gekeken kunnen worden naar opsplitsen van woningen denk daarbij aan grote vrijstaande woningen (boerderijen) die makkelijk voor 2 of meerdere huishoudens gebruikt zou kunnen worden. Hier is in de toekomst voordeel te halen als deze woningen door verschillende generaties gebruikt worden, denk aan hulp ouderen/kinderzorg."

"Je kan naar de 600 huizen als je iets minder grote kavels van de huize maakt en tevens beter betaalbaar."

"Huizen bouwen is noodzakelijk. Doe het wel slim in de bestaande kernen. Er is nog een beetje ruimte, verder kun je bij vernieuwing verdichten of hoger en wellicht kleiner bouwen."

"Bouw van nieuwe energie neutrale huizen ter vervanging van oude niet meer aan te passen huizen."

Plek maken door minder landbouw

In het rapport was al te lezen dat deelnemers divers in hun antwoorden zijn, dat er plek gemaakt moet worden door landbouw te minderen. Gemiddeld stellen de deelnemers een afname van 209 hectare voor. De bandbreedte ligt tussen een afname van 163 en 227 hectare.

Argumenten voor deze maatregel

In de redenen voor de gemaakte keuzes tegen afname van landbouwgrond lezen we dat landbouw onmisbaar en hard nodig is. Mede voor de voedselproductie en landbouw is niet slecht voor het milieu en natuur.

Minder landbouw

Wederom bijna principieel geven deelnemers aan dat er minder landbouw moet komen.

"Landbouw dient afgebouwd te worden binnen Heeze-Leende."

"Landbouw kan iets minder."

Ruimte voor energietransitie

Deelnemers kiezen voor minder grond voor landbouw, omdat er ook ruimte moet komen voor de energietransitie.

"Met het oog op de aanstaande landbouwhervormingen verwacht ik dat daardoor de druk op landbouwgrond af zal nemen. Dan kunnen beter die gronden voor de energietransitie worden ingezet dan bouwgronden of natuurgebieden."

"Een aantal intensieve veehouderijen verminderen. Vanwege het beslag in ruimte (nog) niet nodig, maar wel voor de toekomst om deze ruimte beschikbaar te krijgen voor natuur of zonnecentrales."

"Er is sowieso veel te veel landbouw in Nederland. Landbouwgrond hergebruiken voor groene energie is een goed idee."

Stikstof

Andere deelnemers geven aan dat stikstof een goede reden is om te minderen met landbouw.

"We zullen wel moeten om het stikstof probleem op te lossen."

"Minder stikstof uitstoot."

"Dit slaat 2 vliegen in 1 klap: meer plek voor andere zaken, en minder stikstof en vervuiling."

"Monoculturen en grote uitstoters van stikstof mogen/moeten wel weg."

Zorgen, voorwaarden, vragen en oplossingen

Meerdere deelnemers geven argumenten aan tegen “het plek maken door minder natuurgebieden”. Ze geven hiervoor onderstaande argumenten

Landbouw onmisbaar en nodig

In de redenen voor de gemaakte keuzes tegen afname van landbouwgrond lezen we dat landbouw onmisbaar en hard nodig is. Mede voor de voedselproductie en landbouw is niet slecht voor het milieu en natuur. Het zorgt voor kwaliteit van het buitengebied en moet daarom blijven.

> *“Landbouw is onmisbaar voor onze voedselveiligheid.”*
>
> *“Landbouw is mijns inziens niet erg slecht voor het milieu en natuur dus deze hoeft voor mij niet in te krimpen.”*
>
> *“Landbouw en zeker grondgebonden landbouw is belangrijk voor de kwaliteit (ruimte) van het buitengebied.”*

Andere landbouw?

Het gesprek zou niet moeten gaan over meer of minder landbouw, maar eerder over welke landbouw. Is een andere landbouw wellicht beter? Deze vraag stellen meerdere deelnemers.

Verschillende andere vormen van landbouw komen hieronder aan bod:

Biologisch

> *“Weg met de piekbelasters in onze gemeente. Dat maakt ruimte vrij voor natuurinclusieve landbouw, recreatie, zonneweides en biologisch boeren.”*
>
> *“Voor mij hoeft er niet perse minder landbouw in onze gemeente te komen maar wel andere landbouw. Fors minder uitstoot, minder bio-industrie of liefst geen en inzetten op biologische landbouw.”*
>
> *“Een biologische boer heeft al snel twee keer zoveel grond nodig als een gangbaar bedrijf.”*
>
> *“De landbouw moet biologischer worden en dat betekent eerder meer grondgebruik dan minder.”*
>
> *“Er is hier erg veel mais. Dat gaat naar de enorme dierstapel die voor meer dan de helft voor export is. Als we daar nou eens mee stoppen? Minder veestapel=minder mais nodig. Minder dieren is minder stikstof. Win-win. Toch? Zet er dan voedselbos op, biologische boeren, circulaire toestanden. Er is genoeg ter vervanging.”*

Lokaler

> *“Landbouw beter verspreiden over de wereld , lokaal produceren.”*
>
> *“Laten we kijken of we de bestaande landbouw beter kunnen inrichten (en meer de lokale bevolking kunnen laten voorzien), voordat we de productie/consumptie van ons land nog verder uit balans trekken.”*
>
> *“liefst lokaal produceren en verkopen / eten.”*

Ecologisch

"Huidige landbouw verminderen en omschakelen naar voedsel bos en andere manieren van ecologische landbouw."

Verduurzamen

"De landbouw behouden en verduurzamen."

"Landbouwgronden behouden maar wel verplichten om naar duurzame landbouw over te schakelen."

"Boeren moeten hun verantwoordelijkheid nemen voor hun en ons nageslacht door duurzame landbouw en veeteelt afgestemd op het voeden van de Nederlandse bevolking."

"Het mag zeker niet ten kosten gaan van de kleinere en/of duurzame boeren."

Export

"Minder grote lanbouwbedrijven maar meer verantwoorde landbouw. Desnoods minder exporteren in toekomst."

"We moeten in Nederland naar een gezonder landbouwbeleid, waarbij we niet vooral fokken en gewassen verbouwen voor de export."

"produtie meer in lijn met NL behoefte; export verminderen."

Intensieve / extensieve bedrijven

"Verwijderen met accent op intensieve bedrijven."

"Reductie van intensieve landbouw is hard nodig om natuur en klimaat weer meer perspectief te geven."

"Verwijderen met accent op intensieve bedrijven".

Ik denk dat we landbouw(met name veeteelt) extensiever moeten maken.

"Landbouw, intensieve veeteelt en intensieve tuinbouw beperken."

"Zelfde ruimte, maar wel extensiever graag."

Veestapel / veeteelt

"Zeker de enorme veestapel mag best een beetje minder."

"veestapel is veel te groot. Door deze te verkleinen maken we ruimte."

"Er is veel landbouw tbc veeteelt. Beide moeten minder om leefbaarheid te stimuleren."

"Minder veeteelt vooral. Intensieve veeteelt in deze gemeente dient geen enkel doel."

"Stoppen met intensieve veeteelt. Laat de agrariër het natuuronderhoud doen en beloon hem daar ook voor."

Voorwaarden

Andere deelnemers geven ook aan dat inzetten op deze keuze wel zou moeten kunnen, onder bepaalde voorwaarden:

Andere landbouw

"Voor mij hoeft er niet perse minder landbouw in onze gemeente te komen maar wel andere landbouw. Fors minder uitstoot, minder bio-industrie of liefst geen en inzetten op biologische landbouw."

Minder stikstof

"Sluit aan bij de landelijke ontwikkelingen ook in relatie tot stikstofproblematiek."

"We zullen wel moeten om het stikstof probleem op te lossen."

Karakter

"karakter van de gemeente behouden"

Behoud voedsel

"We zullen moeten kunnen blijven eten."

"Landbouw is onmisbaar voor onze voedselveiligheid."

Oplossingen

Oplossingen genoemd bij de keuzetaak:

"Duurzame landbouw op zelfde grond zou ook kunnen."

"Landbouwers de kans geven om hun land te exploiteren als zonneweide of mestvergisting op lokale schaal."

"Crowdfundingplatform gebruiken om publiek/private financiering ter beschikking te stellen om samen met onze boeren duurzaam op te wekken."

"Ruimte indien nodig gebruiken voor zonneweiden."

"meer plaatselijke producten consumeren en met de seizoenen mee eten."

"Kijken waar bedrijven stoppen , in de toekomst dit levert extra ruimte."

"Combineren van functies als waterberging, CO2 vastleggen, etc"

"met agrarisch natuurbeheer kunnen we ook veel bereiken."

"Kleine stukjes landbouw in en tussen bebouwing kunnen worden gebruikt voor energie opwekking/ huizen."

"Ipv van hectares gebruiken voor begrazing inzetten op teelt van gezonde gewassen, dat kan ook in gestapelde gebouwen om de meters te halen."

"Landbouw langs de natuurgebieden"

Zijn er andere maatregelen die de gemeente volgens jou moet nemen? Zo ja, welke?

Bovenstaande vraag kregen deelnemers ook. De hoeveelheid antwoorden die deelnemers hebben gegeven is nog niet eerder gezien bij de andere uitgevoerde onderzoeken. Ook de diversiteit in antwoorden is uniek te noemen. Hieronder hebben we een flink aantal antwoorden van de bewoners weergegeven.

Vanwege de grote hoeveelheid antwoorden beperken we ons tot het weergeven van categorieën van de antwoorden en de bijbehorende quotes.

Handelen

"Minder onderzoeken en daadkrachtiger over gaan tot het uitvoeren van de maatregelen."

"Zo snel mogelijk beginnen met verduurzamen, duurt allemaal veel en veel te lang."

Help burgers met budget

"Inwoners budget verlenen om een verduurzaming uit te voeren. Maak het nog aantrekkelijker."

"hulp bij betaalbaar maken"

"juist persoonlijk advies en hulp bij betaalbaar maken"

Voorlichting

"Voorlichting"

"Met voorlichting thuis door bv energiecoaches."

"Voorlichting om inwoners meer bewust te maken van hun energieverbruik en impact"

"Meer intensieve voorlichting richting burgers."

"Gemeente met eigen gebouwen etc het voortouw nemen, juist persoonlijk advies"

"Gezien de mooie natuur in onze omgeving mag daar meer bewustzijn voor gecreëerd worden alsook bewustwording hoe we met ons afval omgaan."

"Gedragsverandering bij inwoners en bedrijven."

Innovatie

"Reserveringen treffen om wanneer nieuwe technologiën (bijvoorbeeld accutechnologie i.c.m. opwekking) betaalbaar op de markt komen meteen te kunnen doen."

"Inzetten op opslag en innovatie."

"inzetten op nieuwe vindingen en opslag."

Innovatie met wind

"Nieuwe experimentele projecten volgen met windenergie. 100 m2. verplaatsbare vliegers die b.v. een kleine wijk van electriciteit kunnen voorzien."

Innovatie met zon

"Er kan ook gedacht worden aan verticale zonnepanelen die op landbouwgrond staan en waar de koeien gewoon nog tussendoor kunnen lopen."

"Ook zag ik laatst zonnepanelen op een rotonde als een soort kunstwerk (Valkenswaard) en waarbij het kunstwerk meedraait met de zon. Dat is weliswaar iets kleins, maar alle beetjes helpen."

"Solarcarpets op de kunstgrasvelden van de sportverenigingen."

"Zorgen dat onderhoud wordt gepleegd aan hoge bomen/struiken bij huizen met zonnepanelen."

"Bijvoorbeeld zonnepanelen voor alle huizen mogelijk maken door de mensen die daar gebruik van maken elke maand een bedrag te laten betalen zodat er minder energie gekocht moet worden en het voor iedereen betaalbaar is en de voordelen daardoor hoger zijn dan het bedrag wat ze moeten betalen."

Innovatie met burgers

"bevorder waar mogelijk energiebesparing en kijk of er binnen de gemeente innovatieve ideeën zijn die ook extra energie kunnen opwekken. Er zijn volgens mij genoeg inwoners die goede innovatieve ideeën hebben. Blijf de acties die al gedaan worden vooral doorzetten!"

Aardwarmte

"Meer onderzoek naar aardwarmte."

"Onderzoek naar de mogelijkheden voor aardwarmte."

"Verkennen of er zinvolle mogelijkheden zijn voor aardwarmte. Het verkennen van terugwinning van industriele warmte voor verwarming van lokale huizen. Bijv. restwarmte van bakkerijen, keukens etc."

Waterstof

"Ik zie meer voordeel in 'waterstof-projecten' zoals er op dit moment al woonwijken in testfase draaien. Elke woning krijgt een eigen 'energiecentrale' in huis. Jammer dat je hier zo weinig van hoort. Is de (landelijke) politiek wel de mensen met de juiste kennis in huis om ook andere projecten te bekijken dan mainstream te volgen?"

"Ik mis haalbaarheidsonderzoek van gebruik van waterstof."

"Nadenken over opslag van energie in bv waterstof. Er kan waterstof geproduceerd worden als er een teveel aan stroom wordt opgewekt. Dit kan weer gebruikt worden als er geen wind of zon is."

"Klaar maken voor andere energie opslag methodes, zoals waterstof, nu op investeren zodat we hier over 10 jaar klaar zijn."

Kernenergie

"Op provinciale of landelijke schaal het gesprek voeren over kernenergie. Daar ligt de oplossing. We zouden naar mijn idee gisteren moeten beginnen met bouwen, bijvoorbeeld bij Moerdijk. En misschien ook kleine reactoren introduceren. En inzetten op de ontwikkeling van thoriumcentrales (beter op het gebied van veiligheid en afval)"

"Vind het stuitend dat overheid 20 jaar geleden dit makkelijk had kunnen oplossen. (kernenergie zoals frankrijk)."

"kernenergie."

Wamtepompen en warmtenetten

"Wamtepompen."

"Denk ook aan grondwarmte exploitatie (Ecovat). We hebben een groot grondgebied waar warmte in kan worden opgeslagen en onttrokken."

"Warmtepompen en inductiekookplaten i.p.v. gas."

"collectieve verwarming van huizen middels een centrale warmtepomp"

"Ik mis de aspecten voor energiebesparing door aardwarmte en warmtepompen."

Water

"wateropslag op grote schaal."

"stimuleren opvang regenwater en vergroenen van de woonomgeving."

"Ik mis het water in dit verhaal, schoon water wordt denk ik in de toekomst ook belangrijk, waarom wachten totdat het een crisissituatie wordt?"

"Warmte uit oppervlaktewater."

Draagvlak en coöperatie

"Samenwerking met inwoners van Heeze Leende. Zoals het stimuleren van het opzetten van een energie coöperatie. Inwoners betrek je er zo bij en dit helpt voor het creëren van draagvlak voor het verduurzamen van de gemeente."

"Veel intensiever (en vooral persoonlijker) met bedrijven, organisaties en burgers in contact staan over hoe dit samen te realiseren."

"Ondersteunen van energie coöperaties op wijkniveau."

"Groepsdeelname aan cooperatieve zonneparken (initiatief bij A2 in Leende) promoten. IInwoners mee laten profiteren van het opgewekte gas, van de mestvergister."

"Onderzoeken wat coöperatief energie opwekken kan betekenen. Hiermee gaan ook opbrengsten niet naar de gemeente maar naar de burgers. Dit vergroot de betrokkenheid."

Industrie

"Beperken uitbreiding industrie."

"Energieverbruik bedrijven verminderen."

Batterij / energie oplsag

"Energie opslag dmv huis accu's promoten en stimuleren."

"Er zullen stappen in richting van energie opslag genomen moeten worden. Of dit dmv accus, waterstof productie of anderszins moet vindt ik nog moeilijk inschatten, maar dit lijkt me wel iets om centraal gemeentelijk te regelen om daarmee te voorkomen dat bij veel zon netspanning te hoog wordt en zonnepanelen zichzelf afschakelen en dus stoppen met energie opwekken. In plaats daarvan kun je die energie op slaan voor gebruik later op de dag."

"opslag van door zonnepanelen opgewekte energie."

"energie opslag (batterijen of waterstof) op wijkniveau. we zijn nu afhankelijk van het elektriciteitsgrid."

"energie opslag. voor alles dat eventueel meer wordt opgewekt, dat dit op gezamenlijke batterijen (chemisch of mechanish etc) kan worden gezet en collectief langer voordeel is binnen de bewoners. dit levert meer op voor diegene die meer opwekt en levert lagere prijs op voor diegene die niet genoeg kan of wil opwekken."

"Faciliteren van gezamenlijke accu's/batterijen voor meerdere huizen/auto's."

"Inzetten op opslag en innovatie"

"vooral energie opslag"

"Energie opslag in de wijk mogelijk maken."

Landbouw

"een ander soort landbouw."

Pak de grote vervuilers aan

"Groot vervuilers, indien ze er zijn aanpakken."

"Bedrijven in de gemeente met een hoog gas verbruik actief ondersteunen met transitie naar andere energiebron."

Woningen

"Je kan ook huizen bouwen op kleinere kavel dan 450 - 800 m2 of groter. Dat is beter te betalen voor de starter en voor de senioren die kleiner willen gaan wonen."

"Klimaatmaatregelen zijn ook zaken als regenwater afkoppeling. In hoeverre worden bedrijven en verenigingen van eigenaren hiervoor benaderd c.q. hierover geïnformeerd?"

"Betere water (regen)opvang. Mogelijkheden om bijv je wc met regenwater door te spoelen."

"Gescheiden watersysteem. Regenwater zodanig kanaliseren/afvoeren dat de kan worden voor huishoudens."

"onderzoek of kleinschalige projecten, zoals basaltkelders, toepasbaar zijn in onze gemeente. Vooral in nieuwbouwwijken en wijken met huurwoningen zou dat een goed oplossing kunnen zijn."

"Ik mis verduurzaming van woningen en bedrijven, "

"Een stimuleringscampagne voeren om hemelwater in de bodem te doen afvloeien."

"Waar huizen geclusterd zijn, moeten we technieken zoals basalt-batterijen overwegen voor verwarming. Zo kan je prima wind en zonne energie opslaan in zomer voor verwarming in de winter. Het zou mooi zijn als Heeze in de donkere maanden niet hoef te gaan stoken of energie terugkopen."

Gas

"van het gas af, vooral bij nieuwbouw (m.n. in Bulders)."

"Zwaar inzetten op volledige vergoeding voor huurders en huiseigenaren van de kosten voor het gasvrij maken van de woning."

Kachels en stoken

"Stookverbod voor houtkachels in woningen (minder stank en luchtverontreiniging)."

"De houtstook beperken, zodat de lucht schoner wordt."

Leefomgeving

"Meer groen in het dorp en nieuwe ontwikkingen. Beperk hittestres en noodzaak voor koeling."

"- aanplant van bomen op grote schaal (wereldwijd moeten we 1 miljard bomen aanplanten om weer in CO2 evenwicht te komen, dit betekent 10.000 tot 100.000 bomen voor onze gemeente)."

"stimuleren opvang regenwater en vergroenen van de woonomgeving."

"Niet onnodig struiken en planten verwijderen en nieuwe zetten maar meer zorgdragen voor beter snoeien en onderhoud."

"Planten van bomen, natuurbescherming."

(straat)verlichting

"straatverlichting die alleen naar beneden licht uitstraalt (i.v.m lichtvervuiling) "

"Tuinlichten van mensen niet hele nacht mogen aanlaten en winkels lichtgevende borden (ahlogo etc.) uitdoen snachts."

"Ledverlichting verplichten;"

"De straatverlichting 's nachts doven."

"Betere ledverlichting in de straatlantarens en deze op laten wekken door panelen te verwerken in de lantarens."

Minder drukte in kernen

"supermarkten aan de rand van de kernen (geeft minder luchtverontreiniging)"

"In de kernen alleen nog 30 km/u toestaan, ook op doorgaande (provinciale) wegen."

Consuminderen

"Focus vooral op consuminderen en gezonder"

"Consuminderen en dat ook uitdragen, bij alle te vergunnen activiteiten een energie paragraaf meenemen."

Vervoer en mobiliteit

"Verplichting om automotoren uit te zetten. Er zijn dagelijks mensen te zien die hun motor laten draaien tijdens het winkelen of andere korte bezigheden of in files. Technische ingreep bepleiten en oudere niet aanpasbare motoren en (landbouw)diesels in de kern verbieden."
"onteigenen eigen (zand)wegen en die verharden voor landbouwverkeer die dan daar verplicht gebruik moeten maken."
"Meer laadpalen voor electr. Auto's."

"Motiveer het gebruik van de fiets. Leg een fietspad aan tussen alle kernen. Verbeter de fiets verbinding van Leende naar Eindhoven en Weert."

"Kijk of Leende, Strijp en Sterksel beter ov kunnen krijgen. Misschien via een aansluiting op een toekomstige HOV lijn in Valkenswaard."

"Deelmobiliteit in het dorp, daardoor minder autos en direct elektrisch rijden."

"ook fietsroutes optimaliseren om onnodig autoverkeer te ontmoedigen."

"minder auto vervoer. Verbeteren openbaar vervoer"

"Verbeteren collectieve mobiliteit/openbaar vervoer en fietsvoorzieningen."

"laadpalen faciliteren."

"Stimuleer gebruik van fiets. Bij supermarkten is uitgebreide parkeergelegenheid voor auto's. Voor fietsen, bijvoorbeeld in Leende is de stallingsgelegenheid te beperkt."

"maatregelen op gebied van verkeer (meer OV)"

"Fietsen stimuleren waar t kan"

"Snelheid lager in bebouwde kom minder uitstoot"

"Snelheidsbeperkingen handhaven"

Energiebalans

"Kijken waar elders energie over is."

Koppelkansen

"Dus het ombineren van functies van de maatregelen leiden mijnsinziens tot hoger rendement per op te offeren m2."

Opmerkelijk:

Waarom moet onze gemeente 200% opwekken? Dit haalt de prikkel bij andere gemeenten weg om ook maximaal te presteren. Overproductie is goed, want je moet toekomstige groei meteen op kunnen vangen. Maar 200% lijkt me wat overdreven. Zeker omdat je met zonnepanelen op daken en isoleren ook in de verdere toekomst stappen naar meer resultaat zult zetten. En omdat de technologische ontwikkelingen niet stilstaan.

NIET voor 200% gaan. Gemeente Heeze is niet verantwoordelijk voor randgemeenten (zoals Eindhoven). Die moeten zelf voor oplossingen zorgen.

Onderzoek is mi waardeloos omdat het veel te veel stuurt in de richting van door opdrachtgever gewenste anteoorden. Moet je nooit doen, Ik heb 30 jaar ervaring met onderzoeken (CBS) en ik zou een dergelijk onderzoek niet durven rondsturen.
Zie hieronder de vragen over windmolens: alleen aanvaardbaar op zee is mijn antwoord maar dat kan ik niet kwijt. Over landbouw alleen vraag naar ha, niet naar soort landbouw etc.